

Viure la utopia

Aprenentatges per la gestió de la vida quotidiana

Roser Casanovas, gener 2017

Tutora: Zaida Muxí Martínez

Màster Universitari d'Urbanisme, ETSAB, UPC

Site, Highrise of Homes, 1972. Font: EATON, Ruth (2002)

Viure la utopia. Aprenentatges per la gestió de la vida quotidiana

Roser Casanovas, gener 2017

Tutora: Zaida Muxí Martínez

Màster Universitari d'Urbanisme, ETSAB, UPC

Índex

Introducció [7]

Ia part. De la utopia a la realitat [11]

- 1.1 Les utopies que construeixen un món millor [13]
- 1.2 El segle XIX, l'edat d'or de les utopies [19]
 - les idees impulsores de les utopies del segle XIX
- 1.3 Les comunitats utòpiques del segle XIX [25]
 - Les comunitats industrials a Europa
 - Les noves comunitats a EUA

Ila part. El suburbi Nord-americà. El somni d'una falsa utopia [47]

- 2.1 De la utopia de la ciutat jardí al suburbi americà [49]
 - L'evolució de la ciutat jardí d'Ebenezer Howard
 - L'aparició del suburbi als Estats Units
 - L'sprawl com a model urbanitzador
- 2.2 Aprenent del New Urbanism [61]

Illa part. Les urbanitzacions com a distòpia quotidiana [71]

- 3.1 De les comunitats jardí a les urbanitzacions de Catalunya [73]
 - Les comunitats jardí a Catalunya
 - Les urbanitzacions a Catalunya
- 3.2 La vida quotidiana com a variable d'anàlisi a les urbanitzacions [79]
- 3.2 Postsuburbia: rehabilitació territorial d'àrees residencials [85]
 - monofuncionals
 - Aplicació a la comarca del Garraf

Bibliografia [109]

Introducció

El meu interès per estudiar la vida quotidiana en diferents contextos físics i socials de diverses utopies i en diverses comunitats realitzades prové d'experiències personals i professionals diverses.

Des del 2005 sóc part del Collectiu Punt 6, som un grup de professionals, arquitectes, urbanistes i sociòlogues, provinents de diverses àrees del coneixement que treballem per incloure una perspectiva feminista interseccional a la planificació urbana a través de mètodes participatius i que situem la vida quotidiana i el coneixement de les dones al centre de la planificació. Hem escrit col·lectivament diferents publicacions en diversos formats al llarg d'aquests anys. La majoria de les dones que formen el Collectiu Punt 6 participem en la recerca acadèmica, a més de la pràctica de la planificació i l'activisme. La meua vinculació al grup m'ha permès apropiarme d'una forma directa al coneixement diferencial que tenim les dones de l'entorn que habitem, a través dels tallers i estudis que hem realitzat sobre el tema durant els últims 10 anys. Aquesta experiència m'ha aportat una posició davant l'arquitectura, l'urbanisme i la vida que no puc ni vull obviar.

Aplicar la perspectiva de gènere és assumir que la vida és molt més complexa que la seva simplificació en una teoria neutral i abstracta basada en supòsits masculins. La vida implica una sèrie de tasques indispensables per a la supervivència, el treball reproductiu. Aquest treball és indissoluble del productiu. El gènere és la construcció cultural de rols que la societat, occidental, ha assignat a cada sexe i que divideix el treball en homes productius, públics i visibles i dones reproductives, interiors i invisibles, és a dir assignant un espai per a cada gènere. Per tant, les dones hem assumit durant la història el rol de la cura dels altres i de la llar delegades a l'esfera domèstica. Però aquesta divisió teòrica només ha funcionat per estructures burgeses, la dona humil

sempre ha suportat dobles jornades de treball, un de remunerat, a la fàbrica i un de invisible, a la llar. La història ha obviat que les dones hem realitzat un treball a dins i fora de casa, remunerat i voluntari. És necessari renombrar el món i les seves relacions per poder construir un nou ordre entre homes i dones.

“Nombrar el mundo en femenino se refiere a la obra de reconocimiento y de creación de significado de las relaciones sociales hecha a lo largo del tiempo por mujeres”¹

En el primer màster que vaig cursar entre el 2008-2009, el màster laboratorio de la vivienda sostenible del siglo XXI, <http://www.laboratoriovivienda21.com/>, codirigit per Josep Maria Montaner i Zaida Muxí, vaig poder iniciar el meu camí personal cap a l'estudi de la vida quotidiana en uns espais tan especials de la urbanització industrial catalana com les colònies tèxtils de riu. Els espais que formen les colònies industrials a Catalunya tenen un gran valor històric i patrimonial, però també un valor humà incalculable. Milers de dones i homes varen treballar per viure i cal reconèixer-ho i valorar-ho. No es poden considerar com espais històrics simplement, sinó que el seu model dinàmic ha de permetre adaptar-se a les noves situacions de la societat actual. El resultat va ser una tesina de màster titulada: “La gestió de la vida quotidiana a les colònies tèxtils catalanes. Una aproximació de gènere” (2010). A més a més, que va ser molt ben valorada pel tribunal he publicat aquesta investigació en dos publicacions. Per una banda, a la publicació del congrés Estudios urbanos, género y feminismo: Teorías y experiencias desenvolupat a Barcelona on vaig presentar ponència². I per altra banda, per invitació a la revista Revista Márgenes de Arquitectura Social³.

La influència del Josep Maria Montaner i la Zaida Muxí queden evidents en tot el meu camí, per què no només vaig cursar el programa de màster amb ells sinó que també vaig començar una relació professional que va durar fins l'any 2014. Vaig col·laborar amb ells amb diversos treballs d'investigació que van nodrir coneixements en el camp de l'habitatge i l'urbanisme.

Després del màster d'habitatge i amb la vocació de seguir ampliant els coneixements sobre els meus interessos, vaig cursar el màster d'investigació en Urbanisme, durant el curs 2011-2013. Vaig aprofitar per realitzar un article d'investigació sobre New Lanark dins de l'assignatura de Paisatges culturals impartida per en Joaquim Sabaté titulat: “la experiencia de 40 años renovando New Lanark” (juny, 2012) i vaig aprofitar els seminaris com a espai de debat amb altres estudiants que van enriquir molt el meu treball.

A més a més, també cal destacar la meva col·laboració en el grup de recerca: Rehabilitación territorial: transformación de áreas residenciales monofuncionales seleccionat, a la convocatòria d'ajudes a la investigació

1 Extret de RIVERA GARRETA, María-Milagros; *Nombrar el mundo en femenino. Pensamiento de las mujeres y teoría feminista*, Icària Editorial, Barcelona, 1994.

2 CASANOVAS, Roser; “La gestión de la vida cotidiana en las colonias textiles catalanas. Una aproximación de género” en *Estudios urbanos, género y feminismo: Teorías y experiencias*, Barcelona, 2013.

3 CASANOVAS, Roser; “La gestión de la vida cotidiana en las colonias textiles catalanas durante las primeras décadas del siglo XX”, Revista Márgenes de Arquitectura Social nº 8 De-género, Oct-Dic de 2013.

RecerCaixa 2010. Aquesta investigació va resultar en la publicació *Postsuburbia* (2013) on a més a més de col·laborar en el contingut de tota la publicació vaig escriure l'article sobre la vida quotidiana. Gràcies a aquesta investigació amb la cooperativa Collectiu Punt 6 hem desenvolupat un treball d'aplicació de *Postsuburbia* a la comarca del Garraf titulat "Estudi sobre la problemàtica residencial a les urbanitzacions de baixa densitat de la comarca del Garraf" durant 2015-2017.

Tot aquest camí, acadèmic, professional i personal, em porten cap a les utopies i específicament sobre què aporten les utopies en la construcció de noves societats i nous entorns construïts per millorar la gestió de la vida quotidiana de les persones i com a conseqüència la vida de les dones. El més difícil ha estat posar límits en aquest marc tant ampli d'estudi i aquesta tesina és un primer intent.

El meu objectiu principal és estudiar què aporten les utopies per millorar la vida quotidiana de les persones en un nou ordre social i nou ordre físic. Però per poder arribar a assolir aquest objectiu he elaborat aquest exercici que vincula les utopies i les distòpies urbanes actuals.

Primer faig un recorregut per les utopies, sobretot m'interessen les del segle XIX a Europa i a EUA, però m'interessen més com aquestes utopies es materialitzen. En el primer apartat, obro diverses línies d'investigació que m'interessaria seguir en un futur, sobretot quan parlo de les aportacions de les utopies. Aquest apartat necessita d'una dedicació exclusiva i sistemàtica, per poder posar en relleu els temes que m'interessa destacar i poder comparar els resultats, semblant al treball que vaig fer amb les colònies industrials. En el segon apartat, em centro en estudiar com una de les grans utopies del segle XIX, la ciutat jardí, esdevé una distòpia, sent el suburbi nord-americà el màxim exponent. Poso especial èmfasi en estudiar quines estratègies utilitza el New Urbanism per recuperar aquests suburbis homogenis i sense urbanitat. I per últim, poso en context català l'experiència de *Postsuburbia* i la seva aplicació a la comarca del Garraf com a punt de reflexió sobre possibles propostes de millora de les urbanitzacions del nostre territori. Com convertir la distòpia en utopia de nou.

Com diu en Manuel Delgado, una investigació s'abandona... no s'acaba, i crec que té tota la raó, ja que aquesta és la sensació que tinc amb aquest document.

Per acabar agrair a qui m'ha ajudat a realitzar aquest treball. A qui em suporta i m'ajuda cada dia. A qui m'ha donat un cop de mà o ha sofert la meva dedicació. Especialment, a la meva filla que m'ha canviat inevitablement la meva perspectiva. I a la meva tutora, un agraïment especial per la seva confiança absoluta i la seva dedicació incondicional.

la part

De la utopia a la realitat

“Un mapamundi que no incluya Utopía ni siquiera merece un vistazo...”

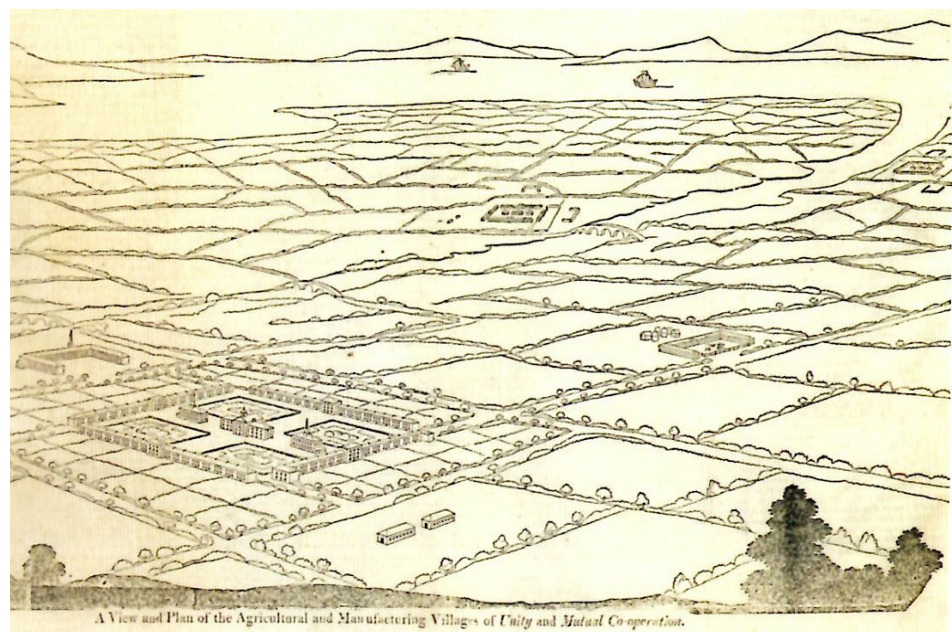
Oscar Wilde, El alma del hombre bajo el socialismo (1891)

La utopia és un pensament bàsic i necessari per construir alternatives al món real, no només les que la historiografia clàssica ha etiquetat com a tals, sinó també totes aquelles visions que han imaginat o planificat nous entorns físics on poder viure millor. Les utopies han estat la gènesi de l'urbanisme. Qualsevol idea de ciutat, comunitat o agrupació humana en un entorn físic té associada una utopia, és a dir, una idea de com ha de ser per viure millor. La crítica a la societat existent és el motor d'una construcció imaginària de “noves” relacions físiques que porten intrínsecament associades noves relacions socials. L'espai no és neutre i la seva producció tampoc, per tant, quan es construeix l'espai es prioritzen drets i es configuren relacions de poders. Per aquest motiu, cadascuna de les utopies té darrera una concepció del món, de la justícia i del poder. La dificultat de les idees utòpiques és la seva formalització o materialització, ja que quan es culminen en una forma física, aquesta idea queda determinada i moltes vegades imperfecta respecte la seva idea impulsora, però a la vegada es converteix en un referent per la construcció de noves idees utòpiques. Només amb l'exercici de posar en pràctica les idees és com es poden provar els seus efectes.

Durant el segle XIX, la societat occidental va viure un gran canvi amb la primera gran industrialització: va canviar la forma de produir, de reproduir, de viure, de convidaure, i evidentment, també va canviar la forma de les aglomeracions humanes. Les ciutats van viure grans canvis. En aquesta època, va haver-hi una gran producció d'idees utòpiques per construir aquesta nova societat industrial, per això es considera que el segle XIX és el segle d'or de les utopies. Es van portar a la pràctica moltes utopies tant a Europa com a Estats Units, des de la construcció de petites comunitats aïllades fins a grans planificacions urbanes, que han tingut diverses influències en la història de l'urbanisme. La revisió d'aquestes idees utòpiques i les seves formes construïdes ens poden aportar algunes claus per abordar problemes urbans contemporanis.

Esquema dels Phalansteres de Charles Fourier, 1814. Font: EATON, Ruth (2002)

Esquema de la proposta feta per Robert Owen per un poble amb bases cooperatives de producció agrícola i industrial, 1817. Font: EATON, Ruth (2002)

1.1 Les utopies que construeixen un món millor

Quan parlem d'utopia parlem d'una necessitat fonamental que té la humanitat per canalitzar l'esperança que un món millor a l'existent és possible. Les utopies han estat enteses com ideals irrealitzables, com somnis o quimeres. I fins i tot, han tingut, en molts casos, una connotació negativa pel fet de ser considerades propostes irrealitzables que són impossibles d'aconseguir. En aquesta investigació es consideren les idees utòpiques com veritables motors de canvi, és a dir, són aquelles idees que fan el món més tolerable.

“sin los utopistas del pasado, los hombres todavía vivirían en las cavernas, desnudos y miserables. Fueron los utopistas los que delinearon la primera ciudad (...). Los sueños generosos producen realidades benéficas. La utopía es el principio de todo progreso y el ensayo de un mundo mejor”¹.

El concepte d'utopia s'entén com la concepció imaginària d'una societat ideal, la diferència entre “allò que és” el nostre món i “allò que hauria de ser” marca el terreny de la utopia. El concepte d'utopia engloba totes aquelles aportacions que al llarg de la història han proposat mons millors per a la nostra societat. Les que han estat anomenades així per la història i moltes d'altres que també són utopies però que no s'han catalogat com a tal.

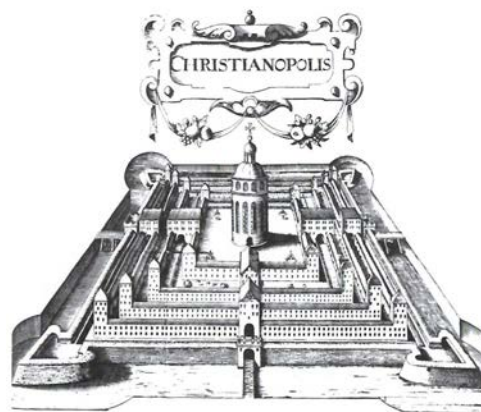
El primer que va utilitzar aquest terme va ser en Tomás Moro (1478-1535) el 1516, en la primera publicació que es va fer en llatí. L'autor va anomenar Utopia a una illa llunyana fictícia on hi havia una societat ideal², a partir d'aquí, aquest terme va servir per denominar totes aquelles obres de diferent caràcter, en forma de diàleg, tractat, imatge, pel·lícula (a partir del segle XX), novel·la o similar que imaginaven una societat de persones felices que havien superat els problemes del món en el que vivien.

Tot i aquest moment històric, han existit al llarg de la història moltes utopies o propostes d'alternatives a la societat establerta que no han estat igualment documentades. En la historiografia més clàssica de les utopies hi ha, abans de la de Moro, *La República* de Plató (427a.C.-347a.C) i als llibres de *la Política* d'Aristòtil (384a.C.-322a.C); les utopies més modernes que sorgeixen després de Tomás Moro com *la Ciutat del Sol* (1602) de Tomaso Campanella (1568-1639), la de *Christianópolis* o *la Reipublicae Christianopolitanae descriptio* (1619) de Johan Valentin Andreae (1586-1654), o *New Atlantis* (1627) de Francis Bacon (1561-1626). Durant el segle XIX, es poden destacar els socialistes utòpics com Robert Owen (1771-1858) amb el seu llibre *A New View of Society* (1813) o la teoria d'en Charles Fourier (1772-1837) amb la *Theorie des quatre mouvements* (1808) de les quals van sortir moltes obres posteriors que es van inspirar en les seves idees. Durant els segles XIX i XX, la producció d'utopies ha estat molt extensa des de la literatura fins als tractats de models urbans, però en tots els casos es descriu un entorn construït i físic d'un món millor.

Veure l'Annex I sobre la cronologia de les utopies durant el segle XIX i XX.

¹ Anatole France, cita treta de *Historia de las Utopías* de Lewis Mumford

² Utopia, de Tomas Moro, 1516. Títol original en llatí: *Libellus . . . De optimo reipublicae statu, deque nova insula Vtopiae*.

Imatge de la Utopia de Tomás Moro i de Chritianapolis de Johan Valentin Andreae. Font: EATON, Ruth (2002)

Però hi ha una altra història invisibilitzada d'utopies que construeixen una societat alternativa que també cal ser referenciada, les utopies femenines (o feministes). Aquesta tradició comença amb *la Ciutat de les Dames* (1405) de Christine de Pizan (1364-1430) que parla de l'experiència de ser dona. Christine de Pizan busca a través de la Ciutat de les Dames trencar amb el silenci públic que se'ls imposava a les dones amb una educació a favor d'un model de gènere femení de submissió i privació. La seva ciutat de les dames serà un espai de llibertat per a les dones, una ciutat que fugirà de la destrucció i les guerres.

“Por lo tanto, hija, el privilegio de las mujeres ha sido otorgado a ti para establecer y construir la ciudad de las damas. Para su fundación y la finalización de esta ciudad sacarás las aguas dulces de nosotras y de fuentes claras, y te traeremos suficiente piedra para la construcción, más fuerte y más duradera que lo que cualquier mármol con cemento podría llegar a ser. Así, tu ciudad será muy bella, sin igual, y de duración perpetua en el mundo...”³

Seguint el camí iniciat per *La Ciutat de les Dames*, hi ha una tradició d'utopies femenines i feministes⁴ que cal ressenyar per les seves aportacions d'una societat més justa i equitativa, per tots i sobretot per totes. Es poden destacar les aportacions fetes per dones a finals del XIX⁵ en l'àmbit de l'habitatge com Catharine Beecher (1800-1878), Melusina Fay Pierce (1836-1923) i Christine Frederick (1883-1970) i en l'àmbit de la ciutat com Octavia Hill (1838-1912), Henrietta Barnett (1851-1936) o Jane Addams (1860-1935). I durant el segle XX des de la utopia literària de Charlotte Perkins Gilman (1860-1935), Herland⁶ (1915) fins a les propostes

3 DE PIZAN, Christine. *The book of the City of Ladies*, New York: Persea, 1998 (*Le livre de la cité des dames*. 1a edició 1405)

4 HAYDEN, Dolores, *The Grand Domestic Revolution*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1995 (1st edition 1981)

5 MUXÍ, Zaida; *Transgrediendo límites. Mujeres constructoras de casas y ciudades. Beyond limits. Women builders of space*, en procés de publicació durant el 2017.

6 Traduïda al català com *Terra d'elles*, col·lecció L'arcà, 81 de l'editorial Laertes, Barcelona, 2002.

alternatives més actuals com el “The New Everyday Life” del Forskargruppen⁷ (1984) i el Cohousing. Les aportacions d’aquesta tradició es basen sobretot en millorar i refer l’entorn físic de les ciutats per poder garantir l’equitat en el seu ús basant-se especialment en el reconeixement de les tasques de la reproducció i la gestió de la vida quotidiana en primer lloc. En contraposició, les grans utopies clàssiques, majoritàriament, s’han pensat fora de les ciutats o els pobles, o com a creixement d’una ciutat existent.

En un poema, Tomas Moro explicava que utopia podia referir-se al grec “eutopia”, que significa bon lloc, o bé a “outopia”, que vol dir no lloc. Per tant, l’autor que s’inventa aquest terme el pensa prou ambigu perquè sigui una paraula que sempre es pot redefinir i replantejar-se en quins termes s’utilitza. En l’actualitat, podem arribar al consens que la paraula utopia s’entén que proposa un final feliç, una evolució de la societat cap a un futur millor. Les utopies són llocs imaginaris que expressen un desig: “El desig que el món pot ser un lloc millor”⁸. Tot i així, al llarg de la història també hi ha hagut descripcions imaginàries d’un futur pitjor, i per això es va començar a utilitzar el terme de distopia per descriure aquestes visions catastròfiques de la nostra societat. Les distòpies, també anomenades contrautopies o antiutopies, són relats de societats fictícies molt presents en la literatura i el cinema (catalogades com a ciència-ficció), que mostren un futur desalentador i apocalíptic, un futur indesitjable. Segons l’Oxford English Dictionary, el terme distopia va ser encunyat a finals del segle XIX per John Stuart Mill (1806-1873), qui també emprava el sinònim creat per Jeremy Bentham (1748-1832), cacotopia per descriure utopies negatives. John Stuart Mill també destaca per la seva visió feminista sobre l’equitat entre els sexes en el llibre *The Subjection of Women*⁹ (1869) escrit conjuntament amb la seva dona Harriet Taylor Mill (1807-1858) filòsofa feminista i gran defensora dels drets humans.

Alguns dels exemples més destacats de distòpies literàries són *Un mundo feliz* (1932) de Aldous Huxley (1894-1963) o *1984* (1949) de George Orwell (1903-1950). El cinema també ha sigut una gran productor de distòpies com *Metropolis* (1927) realitzada per Fritz Lang (1890-1973) o *Blade Runner* (1982) de Ridley Scott (1937), entre moltes d’altres, que descriuen tendències apocalíptiques de les nostres ciutats. També s’han utilitzat altres derivades de la paraula utopia per descriure diferents conceptualitzacions imaginàries com Heterotopia, terme encunyat per Michael Foucault (1926-1984) per descriure l’espai contemporani del segle XX com un espai heterogeni de llocs i relacions.

Les utopies que construeixen una nova societat es poden dividir, segons descriu Lewis Mumford (1895-1990) a la *Història de les Utopies* (1922), en dos tipus: **les utopies de la fugida i les utopies de la reconstrucció**. Les primeres deixen el món tal com està i les segones intenten canviar-lo. **Les utopies de la fugida** representen els somnis més individuals i íntims on ens deixem portar pels nostres desitjos sense tenir en compte cap de les limitacions que hauríem d’afrontar si ho volguéssim portar a la pràctica, són utopies que pertanyen a la literatura pura. Hi ha moltes novel·les que estarien dins aquest grup de les utopies de la fugida

⁷ VESTBRO, DickUrban & HORELLI, Liisa (2012) Design for Gender Equality: The History of Cohousing Ideas and Realities. *Built Environment*, 38(3).

⁸ CAREY, John (editor i autor); *The Faber book of Utopias*, London: Faber and faber, 1999.

⁹ *The subjection of women* <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1869.pdf>

perquè descriuen situacions o entorns que no són possibles en el món en el que vivim.

En canvi, **les utopies de la reconstrucció**, tot i que també neixen dels nostres desitjos no deixen de tenir en compte el món en el que s'hauria de realitzar i visualitzen la construcció d'un nou entorn que estaria millor adaptat a la naturalesa i a les necessitats de les persones. Tot i el nom que utilitza Mumford, les utopies de la reconstrucció no tenen a veure amb la rehabilitació del món existent, si no amb tornar a construir el món d'una altra forma per poder ser més feliços, fent tàbula rasa. L'entorn construït que tots els utopistes aspiren a crear és una nova construcció del món físic i del món del *idolum*¹⁰, un nou ordre físic i social.

La majoria de les idees utòpiques tenen la premissa que el concepte d'un nou món va directament relacionat amb la destrucció de l'antic. La seva definició es fa a través de pensar un nou espai físic amb unes noves relacions socials, per exemple Tomás Moro va imaginar la seva nova societat en una illa fictícia on es construïen de nou 54 pobles distribuïts en el territori d'aquesta illa; o els "phalanstères" que proposava Charles Fourier, eren grans edificis construïts de nova planta pensats com a comunitats repartides pel territori de no més de 1.800 persones i tenien l'objectiu d'aconseguir un equilibri entre agricultura i producció industrial. La majoria d'utopies estan pensades en un espai "buit", fora de la ciutat existent, això és un valor i una dificultat a la vegada, per què, per una part, permet estar lliure de condicionants de la realitat, però a la vegada, és una de les grans dificultats que hi ha per portar a la pràctica aquestes idees. Aquesta és la gran diferència amb les utopies quotidianes de les feministes de finals del segle XIX que pensen les seves propostes alternatives a través de la ciutat existent.

Per poder portar a la pràctica les idees utòpiques, s'ha de tenir en compte la seva formalització, però també el procés per arribar-hi, com explica David Harvey¹¹ (1935); per a ell hi ha dos tipus d'utopies que s'han desenvolupat al llarg de la història les de **la forma espacial i les del procés social**. Aquestes tipologies estarien dins de les utopies de la reconstrucció que defineix Mumford.

Les utopies de la forma espacial defineixen una forma espacial fixa, es selecciona un dels múltiples ordenaments espacials possibles, per representar un ordre social i moral determinat. El gran ventall d'utopies existents mostra la capacitat de la imaginació humana per explorar alternatives socioespacials. Però, David Harvey alerta que en la pròpia descripció de certes utopies hi ha el perill d'arribar al totalitarisme. Per exemple, Utopia és una illa que funciona com una societat coherentment organitzada i tancada en ella mateixa. La forma espacial controla la temporalitat, una geografia imaginada controla la possibilitat dels canvis socials i de la història, és a dir, que aquesta proposta no ha tingut en compte el pas dels temps i els canvis que això provoca en la societat.

Per altra banda, **les utopies del procés social idealitzat** ens parlen d'un procés temporal per arribar a aconseguir un món millor, no estan lligades a cap lloc ni estan determinades per limitacions espacials. S'expressen purament amb termes

10 Concepte que utilitzar Lewis Mumford per parlar del món de les idees (el món de dins)

11 HARVEY, David, *Espacios de esperanza*, Madrid: Akal, 2003.

temporals, per exemple Moro ens dóna una forma espacial però no el procés, i en canvi Friedrich Hegel (1770-1831) i Karl Marx (1818-1883) en les seves concepcions cap a una nova societat donen les seves versions del procés temporal, però no donen una forma espacial de com ha de ser. Les utopies de procés social tenen la característica de ser propostes molt obertes que no arriben mai a un punt de tancament en un espai i un lloc, i en les seves materialitzacions hi ha hagut interpretacions de molts tipus.

Per tant, les utopies de forma espacial com les de procés social tenen limitacions clares a l'hora de materialitzar-se; segons en David Harvey es tracta de trobar una "utopia dialèctica"¹², és a dir, trobar un equilibri entre una formalització prou oberta que permeti múltiples possibilitats i el procés social que permeti arribar a aquesta forma.

La gran dificultat de les idees utòpiques és la seva materialització: quan és necessari culminar de forma física una idea, aquesta queda determinada. Quan es materialitzen deixen de ser utopies però són passos necessaris aconseguir un món millor en cada intent i la següent utopia que naixerà de la crítica serà el següent pas necessari.

*"Hay un tiempo y un lugar en el incesante esfuerzo humano por cambiar el mundo en el que visiones alternativas, no importa lo fantásticas que puedan ser, son útiles para modelar poderosas fuerzas políticas de cambio. Creo que estamos en ese momento. Los sueños utópicos, en cualquier caso, nunca se desvanecen por completo. Están omnipresentes como significantes ocultos de nuestros deseos. Extraerlos de los oscuros recovecos de nuestra mente y convertirlos en fuerza política de cambio puede cortejar al peligro de la frustración (...) Pero mejor eso, seguramente, que abandonarnos al utopismo degenerado del neoliberalismo y vivir en el temor cobarde y supino a expresar y buscar cualquier deseo alternativo."*¹³

Resumint, les idees utòpiques tenen un caràcter actiu a l'oposar-se al status quo social, contràriament al que creia Marx, que es va oposar cruelment a l'utopisme socialista que ell va conèixer, de forma espacial, per què el camí per arribar cap a una vida més feliç era a través de la lluita de classes, una utopia de procés social, i no creia en l'eficàcia d'una ciència utòpica¹⁴. El filòsof alemany Ernst Bloch (1885-1977) va replantejar les bases del marxisme a partir del concepte d'utopia fomentat en el principi de l'esperança¹⁵ com a motor bàsic de la història individual i social. És a dir, que les idees utòpiques són i han estat veritables motors de canvi per a la nostra història, tal i com insisteix Karl Manheim (1893-1947) en el llibre *Ideología y Utopía*:

*"Consideramos como utópicas todas las ideas situacionalmente trascendentes (y no sólo las proyecciones de los deseos) que, de una u otra manera, tienen un efecto transformador sobre el orden histórico-social existente"*¹⁶

¹² David Harvey, Op. Cit.

¹³ David Harvey, Op. Cit.

¹⁴ Manifest Comunista, pp. 55-56

¹⁵ BLOCK, Ernst; *l'Esperit de la Utopia* (1918) i *El principi de l'Esperança* (1954-59)

¹⁶ MANHEIM, Karl; *Ideología y Utopía*,

Aquesta és la importància de les aportacions de les idees utòpiques per construir alternatives a les ciutats i mons millors. Cap d'elles en si mateixa és una solució única, sinó que permet obtenir alternatives a diferents problemes. Per poder arribar a la "utopia dialèctica" de David Harvey no hi ha una única utopia que ens solucionarà tots els problemes, sinó que cal vincular les possibles formes físiques amb els possibles processos socials.

1.2 El segle XIX, l'edat d'or de les utopies

Durant el segle XIX va haver-hi una sèrie de condicions socials, polítiques i geogràfiques que van permetre materialitzar algunes de les idees utòpiques coetànies, per això es coneix com l'edat d'or de les utopies.

Les ciutats van afrontar una gran transformació degut a les conseqüències de la revolució industrial. La primera revolució industrial va néixer a causa de les innovacions en tres elements clau: la comunicació, l'energia i la mobilitat, necessaris per fer més eficient l'activitat econòmica¹⁷. Durant el segle XIX, la impremta, el telègraf i la xarxa de tren va permetre que la primera revolució industrial esdevingués un gran motor de canvi. Aquests avenços tecnològics van influir en la ciutat provocant apertures de grans arteries per a la circulació de nous mitjans de transport, creació de nous edificis representatius com les estacions de ferrocarril, la especialització de grans àrees urbanes (monofuncionalitat urbana), aparició de nous òrgans urbans, entre molts altres canvis.

I a més a més, les ciutats van acollir un gran creixement demogràfic provinent de la despoblació del camp i la millora de les condicions de vida. Les ciutats continuaven creixent d'una forma orgànica no planejada com ho havien fet fins aleshores, es van començar a expandir ràpidament més enllà de les velles muralles, que en molt casos van ser eliminades, i van créixer assentaments al voltant de les àrees de producció. La velocitat amb la que les ciutats van donar resposta a les necessitats de la població, no va ser suficient i es va superar el que es podia assumir com a creixement natural. Les condicions de vida a les ciutats eren molt dures, insostenibles i insalubres per la majoria de les persones. Flora Tristán (1803-1844) va denunciar en el seu llibre *Paseos por Londres*, publicat el 1840, les condicions de vida de la classe obrera a la capital de l'imperi britànic. Descriu amb cruesa, l'infrahabitatge i els carrers contaminats on les criatures hi passen tot el dia:

*"Aquí se presentan hombres, mujeres, niños, con los pies desnudos patinando en el fango infecto de esta cloaca. Los unos reclinados en los muros a falta de asientos para sentarse, otros, agachados en tierra. Los niños echados sobre el lodo como puercos. No, a menos de haberlo visto es imposible de figurarse una miseria tan horrorosa, un envilecimiento tan profundo, una degradación del ser humano tan completa. Allí, yo vi a los niños enteramente desnudos, a las muchachas, a las mujeres criando con los pies desnudos, no teniendo sino una camisa que caía en harapos y dejando ver su cuerpo casi enteramente desnudo, a los viejos agazapados sobre un poco de paja convertida en basura, a los jóvenes vestidos con andrajos. El exterior y el interior de las viejas ruinas de una casa van de acuerdo con los pingajos de la población que las habita. En la mayor parte de estas habitaciones, ni las ventanas, ni las puertas tienen cerraduras. Es muy raro que sean enladrilladas"*¹⁸

Dècades més tard Octavia Hill i Henrietta Barnett, entre altres dones reformistes i, molt especialment a Londres, també van alertar dels problemes que comportaven

¹⁷ Jeremy Rifkin, descriu aquests tres elements com a indispensables per a que un nou sistema econòmic creixi. Al segle XX, l'electricitat centralitzada, el telèfon, la radio i la televisió, el petroli barat, i els vehicles de combustió en un sistema de carreteres nacionals va crear la infraestructura necesaria per la segona revolució industrial. La tercera s'està preparant durant aquest segle XXI.

¹⁸ TRISTÁN, Flora; *Paseos por Londres*. Chicago: Global Rhythm Press, 2008.

les ciutats industrials. Però Flora Tristán va denunciar aquesta situació avançant-se als estudis, assaigs i informes que durant el segle XIX denunciarien el caos i la falta d'higiene de la ciutat industrial i que van portar a la recerca de solucions, al naixement de l'urbanisme com a ciència. Segons l'urbanista Gastón Bardet (1907-1989) la paraula "urbanisme" apareix per primera vegada al 1910 com a ciència i tecnologia de l'establiment, amb un intent de buscar una disciplina científica i universal. L'urbanisme vol resoldre el problema de la ciutat industrial, desordenada i insalubre. Tot i aquest fet marcat per la història establerta, ja s'havia plantejat molt abans, durant les primeres dècades del segle XIX, quan la societat industrial començava a prendre consciència de si mateixa¹⁹. I fins i tot abans del segle XIX moltes societats ja havien planificat els seus territoris, des d'Amèrica (Mèxic, Perú, etc.) fins a l'Àsia (Índia, etc.) per no parlar de l'Imperi Romà o de la polis grega.

Tal i com anomena François Choay (1925), el preurbanisme del segle XIX són les bases de l'urbanisme del segle XX. I així és com la història de l'urbanisme ens ha arribat fins als nostres dies. La història ha fet que les propostes urbanes del segle XIX se les anomeni a la majoria utòpiques com les de Robert Owen, Charles Fourier o Étienne Cabet (1788-1856) o ni se les anomeni com les utopies feministes de finals del segle XIX. En canvi, a partir de l'encunyament de la paraula urbanisme a les propostes urbanes del segle XX se les anomena models urbans, plans urbans com els de Le Corbusier (1887-1965) o Frank Lloyd Wright (1867-1959), i a ells se'ls considera científics, o sigui, urbanistes. Ara bé, quina diferència hi ha entre uns i altres? El grau de definició tècnica de les seves propostes? O el grau d'acceptació científica? O què uns plantegen només una forma sense proposar una proposta de nova societat de manera explícita, ja que les propostes urbanes modernes plantegen noves formes socials inscrites a les formes físiques?

Com diu Clara Greed (1948), l'urbanisme no és una ciència és una creença²⁰, per tant, es pot afirmar que tots els plans o models urbans són utòpics perquè estan representant un desig de societat ideal. Ara bé, el que cal tenir clar és quina és la idea impulsora de reforma que està darrera de la construcció de la idea utòpica, la idea humanitària-liberal, la idea socialista-comunista, la idea conservadora²¹, o altres. D'aquesta idea depèn que la interpretació física i social tingui una forma o una altra.

*"Todos los grandes urbanistas, ingenieros y arquitectos del siglo XX se plantearon la tarea de combinar un intenso imaginario de un mundo alternativo (tanto físico como social) con una inquietud práctica por diseñar y rediseñar los espacios urbanos y regionales siguiendo diseños radicalmente nuevos. Mientras algunos, como Howard, Le Corbusier y Wright, crearon el contexto imaginativo, una hueste de profesionales se puso a realizar esos sueños en ladrillo y cemento, ciudades y urbanizaciones, versiones edificadas de la Ville Radieuse o de Broadacre City, ciudades completas de nuevo cuño, comunidades a escala íntima, aldeas urbanas o lo que fuese. (...)"*²²

19 CHOAY, Françoise; *El Urbanismo, Utopías y Realidades*. Barcelona: Lumen, 1971

20 GREED, Clara. *Women and planning: creating gendered realities*. London, Routledge, 1994.

21 MANHEIM, Karl, op. Cit.

22 David Harvey, Op. cit

Les idees impulsores de les utopies del s. XIX

Les utopies proposen un nou entorn físic amb uns nous hàbits, nous valors, una xarxa diferent de relacions i institucions. Les utopies tenen com a gran valor que consideren a la societat com un tot. Les propostes utòpiques tenen en compte tots els aspectes de la vida de les persones. El pensament utòpic entès així és oposat a la unilateralitat i a la parcialitat, ja que contempla la vida de forma holística, com un tot relacionat, com una unió de peces orgànica i organitzable.

L'aspecte més important que mou les propostes utòpiques és la idea de reforma que hi ha darrera de la pròpia proposta. Segons el tipus d'idees de reforma que tenen les utopies, més humanitària, més paternalista, més comunista o més conservadora faran més èmfasi a uns aspectes o a uns altres en la seva proposta.

Karl Mannheim²³ classifica el tipus de pensaments utòpics segons les idees de reforma que tenen: la idea humanitària-liberal, la idea socialista-comunista i la idea conservadora. I Dolores Hayden (1945) parla de tres grans idees impulsores de les comunitats que es van formar als Estats Units²⁴, les que busquen un paisatge ideal per retrobar l'equilibri amb la natura (The Garden Ideal), les que busquen una nova organització productiva industrial dins d'una nova organització política (The Machine Ideal) i les que busquen nous estils de vida a través d'un nou espai físic i social de relacions (The model home ideal).

Els esquemes utòpics de forma espacial²⁵, com els anomena en David Harvey, imaginem nous sistemes de drets de propietat, organitzacions de la vida i el treball, formes de treball reproductiu, completament diferents que s'expressen amb una forma espacial i uns ritmes temporals diferents dels establerts. Les propostes utòpiques estan dividides en noves organitzacions socials, que inevitablement generen noves organitzacions físiques.

Propostes socials

Les propostes socials de les utopies del segle XIX comencen per pensar nous sistemes d'organització política, que permetin la presa de decisions, en molts casos de forma democràtica a través d'una assemblea pròpia dins la comunitat. Tan la democràcia com la justícia són conceptes fonamentals per pensar un altre món, ara bé, depenen de qui les formalitzi, hi hauria una democràcia més jeràrquica, com en el cas de les utopies provinents d'una religió, o bé una democràcia més participativa com en el cas de les propostes de Robert Owen. També es realitzen propostes més radicals com eliminar l'autoritat completament i crear veritables societats anarquistes.

Un dels elements més comuns en la tradició utòpica, i no només del segle XIX, és la de proposar nous sistemes de propietat del sòl, en molts casos, abolint la propietat privada i creant noves formes de propietat com la cooperativa o el dret d'ús. També hi ha una gran crítica a la societat capitalista i, fins i tot, es proposa l'abolició dels diners a través de crear noves formes d'intercanvi entre

²³ MANHEIM, Karl, op. Cit.

²⁴ HAYDEN, Dolores. (1976). *Seven American Utopias: the architecture of communitarian socialism, 1790-1975*. Cambridge, MA: MIT Press

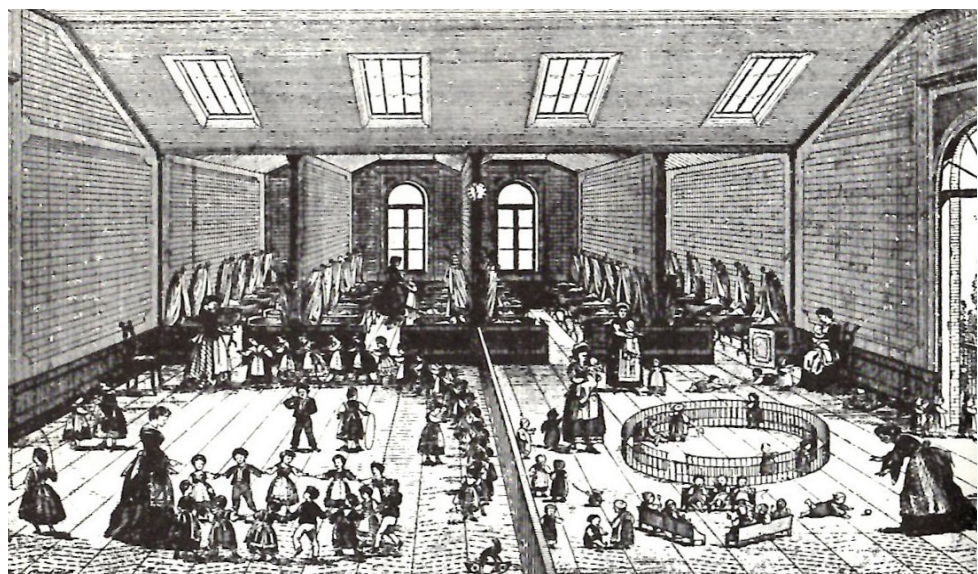
²⁵ David Harvey, op. cit

les persones, igual que ho va fer Tomàs Moro a Utopia.

Una de les grans aportacions que han fet les utopies del segle XIX és repensar el rol de la família dins l'organització social de la comunitat i pensar en sistemes més comunitaris o col·lectius de vida. En molts casos es considera a la comunitat com una gran família que es reproduïx conjuntament. Aquest fet fa replantejar els sistemes d'organització del treball reproductiu. Algunes propostes que han sorgit són la col·lectivització de les tasques reproductives, com cuinar, la neteja de la roba, la cura dels infants o de les persones grans, la producció d'aliments, etc. que en la societat del moment es realitzaven en el sí de la família i majoritàriament associades al rol femení desenvolupat per les dones. A la vegada que hi ha un replantejament del sistema productiu, com es distribueix i quantes hores es treballa. Les lluites obreres han fet moltes propostes per una societat millor des de la seva perspectiva que havien estat incloses a moltes utopies (reconeixement del treball femení, igualtat salarial entre dones i homes, hores de treball diàries, abolició del treball infantil, etc.).

Un dels aspectes més importants per un món millor, sense cap dubte, és l'educació per a nens i nenes. El principal exponent d'aquesta idea és en Robert Owen i les seves noves metodologies pedagògiques. Les propostes en l'àmbit pedagògic de Robert Owen s'expliquen amb més detall a l'apartat 1.3 de les comunitats utòpiques del segle XIX.

Un dels aspectes que també cal ressaltar de les propostes utòpiques és la idea d'equitat entre els homes i les dones. Hi ha una visibilització de les tasques reproductives derivades del rol femení, i en alguns casos el qüestionament d'aquests rols. El que proposen moltes de les utopies és col·lectivitzar o buscar alternatives a les tasques per poder alliberar a les dones d'aquestes. Fins i tot, les utopies feministes de finals del segle XIX, proposen millores per poder desenvolupar aquestes tasques, però no hi ha una demanda per distribuir-les equitativament o de forma coresponsable amb la societat.

Equipament comunitari de cura dels infants al Familistère, Guise, França de Godin inaugurat el 1859.
Font: HAYDEN, Dolores (1976)

Propostes físiques

Les propostes utòpiques del segle XIX tenen una tendència a proposar petites comunitats autònomes i allunyades de la ciutat industrial de la que fugien i quan es pensa territorialment és una xarxa de petites comunitats interrelacionades com la proposta de Charles Fourier o d'Ebenezer Howard (1850-1928) per la ciutat jardí. La proposta de Robert Owen per les seves comunitats cooperatives va ser d'entre 300 i 2.000 persones i el Falansteri de Charles Fourier estava pensat per 1.800 persones. Tot i així, la idea de comunitat petita i pròxima és recurrent en l'imaginari de les utopies, com és el cas de les petites comunitats de l'Illa d'Utopia interrelacionades entre elles dins d'un territori delimitat i, fins i tot, a la República, Plató va calcular la població màxima de cinc mil persones.

Les formes urbanes que proposen les idees utòpiques són molt variades, hi ha diverses estratègies. Per una part, formes més compactes amb un sol edifici o diversos edificis organitzats o tancats per un altre edifici. Per una altra part, una organització dins una trama ortogonal o orgànica que distribueix usos en el territori disponible per construir la nova comunitat. I per últim, hi ha les propostes dins la trama de la ciutat existent (utopies feministes).

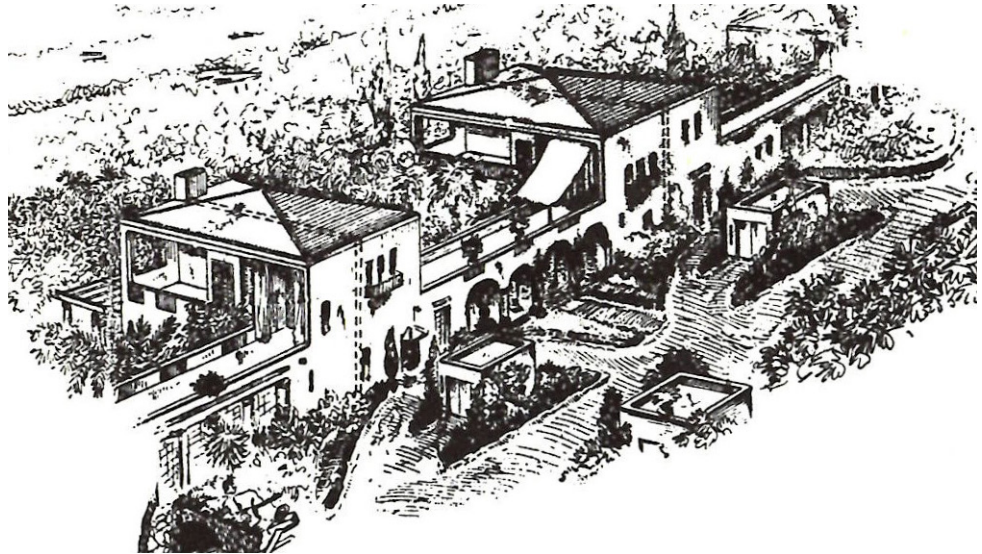
Dins de la distribució dels usos dins d'aquesta forma urbana hi ha la creació de noves institucions i equipaments per a la vida de les persones. Com per exemple, una nova institució educativa basada en nous valors per ensenyar a la societat, la creació d'una llar d'infants per Robert Owen, i nous espais d'intercanvi de béns en format cooperativista.

Dins de l'habitatge també hi ha moltes innovacions. Primer de tot, en la seva forma de tinença i també en la seva forma física. Es replanteja l'espai individual o familiar i l'espai compartit o comunitari en moltes propostes. A l'interior dels habitatges hi ha grans aportacions fetes per dones que es basen, fonamentalment, en la seva experiència de la vida quotidiana i en el reconeixement de les dificultats que comportava, i es veuen reflectides en tractats d'economia domèstica, que seran la base de la transformació dels conceptes d'utilització i organització de l'habitatge modern i contemporani. Entre les primeres tractadistes sobre la vida domèstica es troba Catharine Beecher, que es preocupa per l'impacte que la falta de servei domèstic tindria sobre les dones en la cura de la llar. Seguint amb les propostes des de l'experiència de les dones en l'habitatge, Melusina Fay Peirce va reivindicar les cases sense cuina i Christine Frederick va traslladar les idees de la producció científica de Frederick Taylor (1856-1915) al treball domèstic. Aquestes propostes innovadores a l'interior de l'habitatge necessàriament plantejaven noves configuracions urbanes, noves tipologies d'edificis i noves formes d'organització de la gestió de la vida quotidiana, com van plantejar les utopies feministes²⁶ de Marie Stevens Howland (1836-1921) a Topolobampo, Mèxic i Alice Constance Austin (1868-1930) a Llano del Rio, Califòrnia.

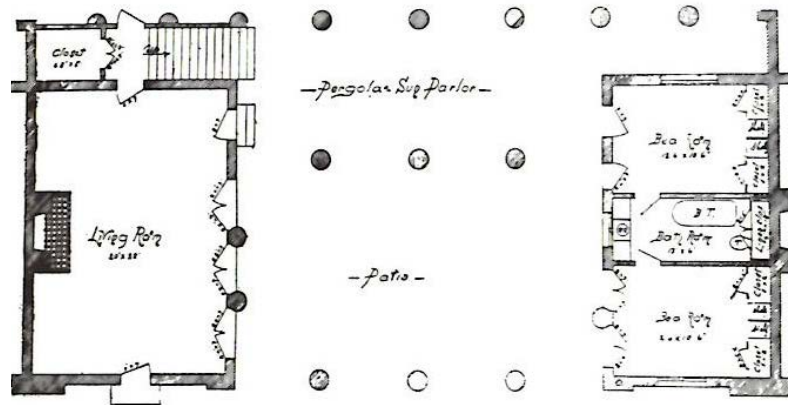
La relació amb la naturalesa i amb l'entorn on es situaven aquestes propostes utòpiques és fonamental, no només per la producció agrària i, per tant, per assegurar-se la seva autonomia alimentària, sinó també per la seva salut i

26 HAYDEN, Dolores. (1978). Two utopian feminists and their campaigns for kitchenless houses. *Signs*, 4(2), 274-290.

harmonia amb l'entorn natural. En contra, de la contaminació i la insalubritat que hi havia a les ciutats industrials.

Dibuix de la proposta de les cases amb pati sense cuina de l'Alice Constance Austin per Llano del Rio, Califòrnia, 1917. Font: HAYDEN, Dolores (1976)

Planta de la proposta de les cases amb pati sense cuina de l'Alice Constance Austin per Llano del Rio, Califòrnia, 1917. Font: HAYDEN, Dolores (1976)

1.3 Les comunitats utòpiques del s. XIX

Una comunitat utòpica és la formalització en el món real d'un pensament utòpic que es resol amb un entorn construït i una forma d'organització social i de vida amb les limitacions de la pròpia realitat i època on s'inscriu.

*"la morfología física de cada tipo de comunidad expresaba las necesidades psicológicas y los sistemas de valores de sus miembros (...) la forma de la comunidad urbana estaba determinada por las necesidades sociales y por los medios de que disponía para satisfacerlos"*²⁷.

Al llarg de la història hi ha hagut diverses materialitzacions d'idees utòpiques, ja sigui a través d'una comunitat construïda de nou fins a un creixement urbà continu a una ciutat existent. Fins i tot també podem considerar que un edifici amb unes característiques de programa definides per una idea utòpica també és una formalització d'una part de la utopia. Totes aquestes formalitzacions són necessàries per posar a prova les idees.

L'interès per les comunitats utòpiques rau en que són societats complertes, aïllades i autosuficients que necessiten resoldre tots els àmbits de la vida per poder existir i desafiant les normes establertes a la seva època. Aquest tipus de comunitats han existit des de sempre, com per exemple les beguines.

Les comunitats de beguines, o beguinatge, es van desenvolupar al llarg de l'edat mitja a Europa, especialment als Països Baixos²⁸. Aquestes societats estaven fundades per riques vídues o hereves que establien un sistema urbà independent, que s'autoregulava i era autosuficient; al 1566 van registrar-se gairebé tres-centes comunitats als Països Baixos. El fet que els recintes on estaven aquestes comunitats continguessin edificis de culte en el seu interior va fer que passessin a la història com a convents, quan en realitat es conformaven com a societats civils independents, que propugnaven una altra manera de ser dona: ni mare, ni esposa, ni monja, sinó treballadores i estudioses. Entre els seus temes d'estudi es trobava la lectura dels textos sagrats, traient així poder a l'església i a l'home que, com a rectors, eren els únics autoritzats a llegir i transmetre aquest coneixement des de la seva pròpia interpretació. La seva organització quotidiana es basava en realitzar les tasques de la cura de manera comunitària i professionalitzada, tant per a les pròpies beguines com per a persones externes que acudien a viure sota la seva cura, o en altres casos es desplaçaven als habitatges per tenir cura de les persones grans o malaltes.

Cada beguina tenia les seves tasques: així com unes podien teixir, escriure o realitzar altres activitats productives, tant dins com fora dels beguinatges, unes altres es dedicaven a la cuina o a la neteja comuna com a activitat productiva. Alguns beguinatges arriben a constituir-se en veritables ciutadelles a la vora de la ciutat medieval. Estaven conformats per diversos edificis organitzats seguint estructures urbanes, carrers i places. Estaven envoltades de murs o fossats, encara que eren espais oberts a la comunitat amb nombrosos serveis: des de centre d'instrucció per a dones joves a centres de caritat per a persones pobres, grans

27 Leonard Duhl, Pàgina 467 de François Choay a Urbanimos. Utopías y Realidades

28 SIMONS, Walter. *Cities of Ladies. Beguine Communities in the Medieval Low Countries. 1200-1565*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001.

i malaltes. D'alguna forma aquest model reapareix a finals del segle XIX amb les cases d'acollida a ciutats com Londres o Chicago, on les dones voluntàries funden associacions en barris amb carències, on hi treballaven i hi vivien. La proposta de les Beguines és una utopia social, ja que la forma que adoptaven era igual que a la ciutat del moment, però amb relacions diferents entre les persones membres.

Daphne Spain²⁹ (1949) explica que en els períodes on es viu una situació d'anomia es genera un sentiment de confusió i inseguretat que donarà lloc a la necessitat de restaurar l'ordre social, i és en aquests moments on les dones han trobat esclatxes on poder intervenir en la realitat i materialitzar petites utopies quotidianes per crear espais femenins d'emancipació. Va passar durant l'edat mitja amb les beguines i també va passar durant el segle XIX amb els grans canvis de la societat industrialitzada.

Els monestirs també es poden considerar comunitats experimentals amb uns ideals basats en la religió, amb unes lleis determinades en un espai físic determinats, fora de les lleis establertes a la resta de la societat. Tot i així, els primers assentaments basats amb ideals d'una societat igualitària i més justa van sorgir abans del segle XIX a Gran Bretanya³⁰. Durant el segle XVIII van sorgir petits assentaments fundats pels Moravis, una secta protestant alemanya on creaven un entorn físic planificat i una nova organització social. Entre el 1744 i el 1780 es van crear set comunitats a Anglaterra i Irlanda. Estaven basats en el poble alemany de Herrnhut³¹, que el 1722 va néixer com una agrupació d'exiliats religiosos provinents de Moràvia i que es va convertir en una comunitat cristiana molt pròspera. Cadascun d'aquests nous assentaments tenien una planta quadrada amb places centrals envoltats pels edificis i disposava d'una església, d'una escola, residències pels homes i les dones solteres, cases familiars, botigues i tallers on manufacturar, i fins i tot també tenien un hostel, bugaderia, granja d'animals, metge, bomber, vigilant de nit, entre altres serveis. En aquestes comunitats es feia molt èmfasi amb l'entorn natural que envoltava als edificis. I les seves escoles van arribar a tenir molt prestigi a la seva època perquè tenien una forma d'aprenentatge pioner. Aquestes comunitats eren molt envejades per la seva imatge de "pau", de prosperitat econòmica i per l'èxit que tenien les seves escoles, les condicions que oferien eren molt millors a les que podien tenir els treballadors de les primeres fàbriques o fins i tot que els pagesos del camp. Algunes d'aquests comunitats són Fulneck, la primera que es va construir a prop de Pudsey, Gracehill a Irlanda o Fairfield a prop de Manchester. Les comunitats Moràvies van tenir molta influència en la construcció d'altres noves comunitats a Anglaterra i a Estats Units, ja que també es van traslladar als Estats Units. Com diu la Gillian Darley³², una dels utopistes que segur que coneixia aquesta experiència exitosa i li va servir d'influència va ser Robert Owen, ja que va viure a Manchester durant 10 anys de la seva vida, a prop d'una d'elles.

29 SPAIN, Daphne "La importancia de los espacios de género femenino en el ámbito público" en Diputación de Barcelona Urbanismo y género. Una visión necesaria para todos. Barcelona: 2005

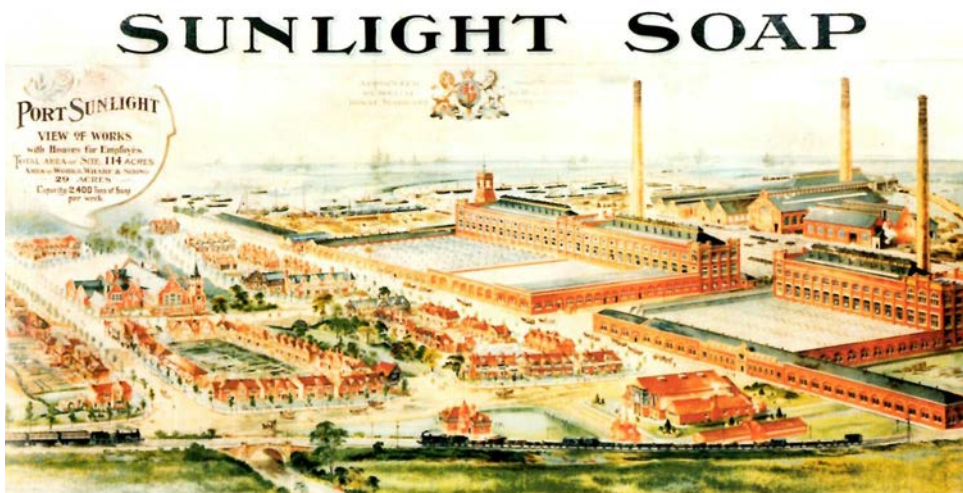
30 DARLEY, Gillian; *Villages of Vision*. London: Architectural Press, 1975. (2ª edició revisada 2007 per Five Leaves Publications)

31 <http://www.christianity.com/church/church-history/timeline/1701-1800/moravians-at-herrnhut-11630204.html>

32 Gillian Darley, Op. Cit.

Les comunitats industrials a Europa

Les comunitats industrials, o les colònies industrials com les coneixem a l'àmbit català, són un model d'assentament característic de la industrialització a Europa que van generar un model urbanitzat amb una nova organització social. Noves relacions en un nou espai físic. Aquestes noves agrupacions es van construir de nova planta al voltant de l'activitat econòmica, és a dir de la fàbrica, i estaven dotades d'aquelles infraestructures necessàries per desenvolupar la vida quotidiana i la vida en comunitat. Eren nuclis autònoms. A diversos països van sorgir aquest tipus de comunitats, per exemple a Estats Units i Gran Bretanya es van realitzar amb el nom de *company towns*.

El poble industrial de Port Sunlight, 1905. Font: EATON, Ruth (2002)

L'origen de les colònies com a model d'assentament industrial el trobem a Anglaterra a mitjans segle XVIII³³. Un dels seus principals exponents va ser el socialista utòpic Robert Owen amb la seva colònia pionera de New Lanark. Uns altres referents³⁴ van ser la ciutat fabril de Saltaire (1853) i, posteriorment, les colònies industrials de Bournville (1895) i Port Sunlight (1888), de finals del segle XIX, van proposar al costat de les fàbriques de producció espais de residència amb cases aïllades amb un disseny avançat per l'època, diversos equipaments d'oci i de vida en un ambient saludable per garantir el benestar dels seus treballadors i així garantir la producció. Un altre referent que van tenir els empresaris més filantròpics va ser el socialista utòpic Charles Fourier amb les seves propostes de reestructuració de la societat, la propietat i la producció.

“Saltaire i New Lanark són motiu de pelegrinatge obligat per als industrials que aleshores participen amb més empenta en el debat europeu sobre la industrialització. Alessandro Rossi (1919-1898), propietari del Lanificio Rossi i fundador del Il Nuovo Quartiere (1872) a Schio, Itàlia, exemplifica el seu interès en un article de l'època. El ventall de referències de Rossi deu ser

33 CORREDOR-MATHEOS, Josep i MONTANER, Josep Maria; *Arquitectura Industrial a Catalunya. Del 1732 al 1929*, Caixa de Barcelona, 1984.

34 Gillian Darley, Op. Cit.

*força similar al d'Eusebi Güell*³⁵

Robert Owen està considerat un dels primers socialistes utòpics de principis del segle XIX que va poder experimentar de forma directa els seus postulats a través de la colònia industrial de New Lanark a Escòcia i, després, amb el nou assentament de New Harmony als Estats Units. Owen, fill de menestrals gallesos, va treballar en una fàbrica des dels 10 anys. Quan tenia 19 anys ja dirigia una fàbrica de filatures a Manchester. El 1798, es va casar amb la filla de David Dale (1739-1800) i va poder comprar la colònia industrial de New Lanark juntament amb una societat anomenada The New Lanark Twist Company. El 1800, poc després de comprar-la es va traslladar a la colònia per dirigir-la personalment i convertir-la en el lloc d'experimentació de les seves idees per millorar la vida del proletariat industrial. Una de les seves principals premisses per convèncer als seus propis socis i als empresaris de l'època va ser relacionar que la qualitat del treball d'un obrer és directament proporcional a la seva qualitat de vida. Per tant, calia millorar l'hàbitat obrer per assegurar una bona qualitat de vida, entenent l'hàbitat com l'habitatge i tot allò necessari per viure.

New Lanark, la primera comunitat industrial de Robert Owen

New Lanark és una colònia industrial pionera que va néixer a la vall Clyde, al costat de les cascades amb el mateix nom i prop del petit poble escocès anomenat Lanark situat equidistant de Glasgow i Edimburg, les dues principals ciutats industrials d'Escòcia. Encara que les comunicacions terrestres no eren molt bones, el nou assentament industrial es va situar al costat del riu i va construir un canal per conduir l'aigua cap a unes rodes que en girar feien moure les màquines de filar. New Lanark va ser pionera en la construcció d'una comunitat industrial, una fàbrica de riu que va proporcionar habitatges per a classe obrera i tots aquells serveis necessaris per viure en aquella època (escola, església i altres serveis). Aquesta situació a més de proporcionar l'energia per moure les màquines proporcionava l'aïllament necessari per tenir el control per part de l'empresari per mantenir la pau social i garantir la seva productivitat.

La primera fàbrica a New Lanark es va començar a construir el 1785 juntament amb la primera filera de cases obreres. Mentre la Revolució francesa començava a Europa, l'empresari David Dale va construir un projecte molt gran i ambiciós per la seva època. Es va acabar la construcció de la majoria dels edificis de la colònia el 1795, però al llarg de la seva història ha tingut diverses modificacions i reconstruccions per causa d'incendis, inundacions, ampliacions o adequacions a les necessitats de cada època. New Lanark va tenir una llarga vida productiva fins que finalment es van tancar les fàbriques de filatures el 1968, casi dos-cents anys després. Actualment s'ha convertit en un referent del paisatge cultural i és patrimoni de la humanitat.

La història productiva i social de New Lanark té un personatge clau: Robert Owen. Owen va ser director i copropietari de l'empresa des de 1800 fins a 1824. Va impulsar grans reformes dins d'aquesta comunitat basant-se a l'educació, però

35 VALL, Pere; De Colònies tèxtils a Parc Fluvial – el sistema de colònies tèxtils del Baix Berguedà. Gènesis i revaloració. Enginyers Industrials de Catalunya Associació/Col·legi. Marcombo Boixareu Editores, 1999.

també va impulsar canvis dins de l'organització del treball, millorant els serveis i eliminant el treball per als menors. Aquesta va ser l'època de màxima esplendor social i productiva de New Lanark. Algunes de les seves reformes van persistir al llarg de la història d'aquesta comunitat encara que canviés de propietaris.

Dibuix de la colònia industrial de New Lanark el 1818

Quan Robert Owen va arribar a la colònia com a director, va començar a revisar tots els aspectes de la vida i el treball de la colònia, va començar per revisar tot el sistema productiu, els costos, les hores, la procedència del cotó, els llibres de comptes,... Va canviar de capatassos i va reorganitzar els horaris. Va establir un sistema de control o disciplina anomenat el "Silent Monitor" que era un sistema de puntuació del comportament de cada treballador. El més innovador era que els treballadors i les treballadores podien no estar d'acord amb la seva puntuació i se'ls permetia argumentar la seva disconformitat davant del director de la fàbrica. Un altre gran canvi va ser l'abolició del treball infantil i la finalització del sistema d'orfenat instaurat per David Dale amb el qual obtenia mà d'obra infantil.

Als espais de vida dels obrers i obreres va començar per millorar la botiga de la colònia, va proposar un sistema de banc per guardar els diners i estalviar "the Counting House", va introduir una guarderia per als nens i les nenes, entre altres serveis innovadors; però sobretot una de les seves principals preocupacions eren els habitatges perquè es va trobar amb uns espais residencials molt bruts, descuidats i molt poc salubres. Per això va establir unes normes d'higiene i manteniment de les cases i de les persones per evitar malalties i la seva propagació. Per exemple, cada casa s'havia de netejar cada setmana i s'havia d'enguixar cada any, a més va establir unes rotacions per netejar les escales comunitàries i les àrees exteriors de les cases, i no es podien tenir animals a l'interior de les cases sense un permís especial. Per poder controlar que es complien les normes hi havia una comissió de control que al principi no va agradar a la població existent, sobretot a les dones que eren a qui requeia la majoria de treballs relacionats amb la neteja de la casa.

Però sens dubte la gran revolució proposada per Robert Owen a New Lanark va ser un nou sistema educatiu. Owen creia que l'educació és la pedra angular de

tot el seu nou sistema i amb la revolució industrial era absolutament necessari per poder dominar el món de les màquines. El 1814 va començar la seva etapa més reformista amb la creació de la Nova Institució, *the New Institute for the Formation of Character*, que va ser inaugurada el 1816. Aquest edifici estava pensat per tenir un celler, una cuina pública, una sala polivalent, una escola, una sala de lectura, una sala per al culte i el servei mèdic. Però no tots aquests usos es van acabar desenvolupant en aquest edifici. Hi anaven els nens i les nenes de la comunitat d'un fins a sis anys, just després que sortien de la guarderia, la *Nursery school*. Robert Owen no creia en l'educació a través dels llibres, posava l'accent principalment en la importància d'ensenyar a través de l'amabilitat i l'ús del sentit comú. Cap alumne o alumna ha de fer res que no vulgui fer. La curiositat per aprendre ha d'aparèixer a través dels estímuls que els puguin oferir els mestres i les mestres. Eren molt importants l'observació i l'experiència de totes les coses. Es combinava les classes de ball i cant, amb classes d'exercici a l'estil militar amb classes més d'aritmètica i ciències naturals, de lectura i debat. Fins i tot va crear una túnica perquè tots els nens i nenes estiguessin més còmodes i sobretots fossin feliços en els seus primers anys de vida. Molts nois i noies arribaven fins als 10 anys d'instrucció i després els seus pares els treien de l'escola per poder fer un dia laboral complet a la fàbrica. Normalment, podien seguir els seus estudis a l'institut amb les classes gratuïtes que s'oferien a la nit.

Dibuix de l'interior de l'escola de New Lanark

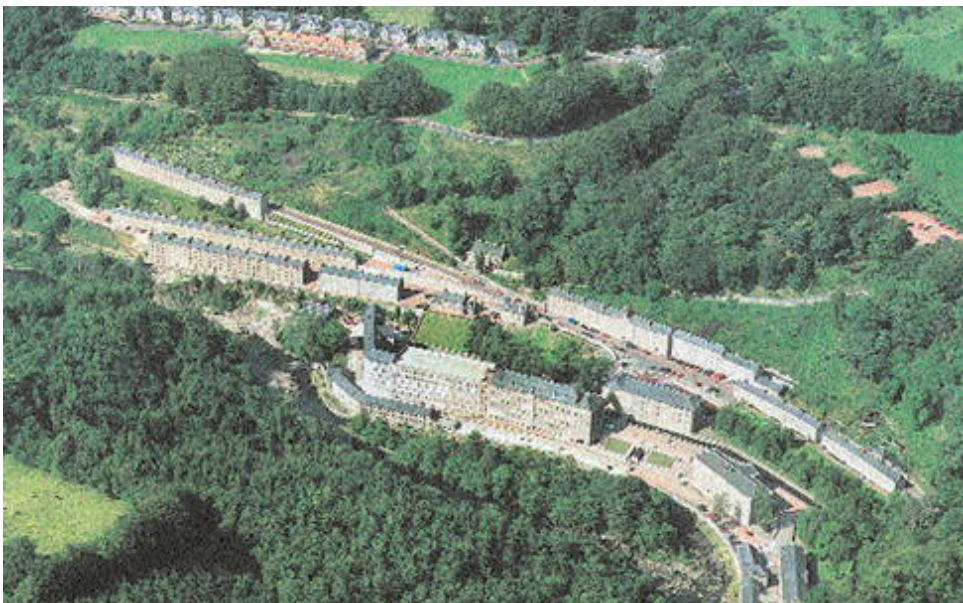
L'època de Robert Owen com a director de New Lanark va ser una de les més pròsperes de la colònia com ho demostren els números de l'empresa i es va convertir en una de les companyies de filatures més grans del país. Acompanyant l'augment de la productivitat, les seves millores en l'hàbitat van generar una millora en la qualitat de vida que va fer augmentar (més naixements) i mantenir la població resident (menys defuncions), al 1819 es va arribar al màxim de 2.300 persones. Unit a l'èxit del seu experiment Robert Owen va publicar en aquesta època un dels seus assajos més famosos sobre les seves teories utòpiques per a

la nova societat industrial, *A New View of Society* (1813). La popularitat de Robert Owen i del seu experiment era molt gran, no només a Europa sinó també a Estats Units d'Amèrica.

No tot eren bondats a New Lanark, Owen també tenia molts detractors que no veien clara l'aplicabilitat de les seves teories en nous assentaments. Ni moltes postures conservadores veien clars els seus mètodes educatius. Així que diferents pressions polítiques van començar a matisar algunes de les reformes educatives a New Lanark. I a mesura que Robert Owen reafirmava les seves teories sobre la seva idea del nou home en la nova societat donant conferències a Europa i a Nord Amèrica s'allunyava de New Lanark. La colònia escocesa li havia servit de plataforma per a unes primeres aproximacions a la seva idea utòpica de la societat però el paternalisme i el control social exercit per l'empresa va permetre generar una societat dòcil no una societat lliure. En aquell moment, li van oferir l'oportunitat de comprar una comunitat a Estats Units creada per Father Rapp (1757-1847) el 1820 a bon preu, un terreny amb l'estructura de l'assentament ja feta.

Era l'oportunitat perfecta per dur a terme el seu gran canvi social generant una veritable comunitat democràtica i igualitària. La seva idea de model ideal d'assentament eren petites comunitats semirurals de 500 a 3.000 persones amb una organització cooperativista i autogestionada. Va dur a terme la seva comunitat, i tot que va tenir molts problemes per a la seva execució, Robert Owen ha passat a la història com el pare del cooperativisme i els seus experiments comunitaris queden com a propostes alternatives per a una societat més igualitària.

La gran petjada que va deixar Robert Owen amb New Lanark i les seves idees revolucionàries no es van esborrar en dos-cents anys d'història. Des de la seva creació, New Lanark sempre va ser un lloc de gran interès, es va convertir en un referent de comunitat industrial per a molts filantròpics i industrials de l'època i posteriors.

Imatge actual de la colònia New Lanark

Les comunitats industrials a Catalunya

A Catalunya, van haver-hi seguidors de les idees d'Étienne Cabet, entre qui destaca Narcís Monturiol i Estarriol (1819-1885), traductor de Cabet i fundador del setmanari *La Fraternidad* per impulsar les seves idees. Entre el 1846 i 1847, un grup de cabetians es van instal·lar al Poblenou de Barcelona per fundar una comunitat anomenada Icària. Tot i que no va tenir èxit, un grup de seguidors catalans, entre ells el metge Joan Rovira, es van unir a una expedició d'icarians als EUA per fundar Icària, a Nauvoo (1848)³⁶.

També va haver-hi seguidors de la ciutat jardí d'en Ebenezer Howard, entre qui destaca Cebrià Montoliu (1873-1923) que va transmetre les seves idees de reforma a través de la revista *Civitas* que va influir en la producció de diverses comunitats jardí³⁷ que es van desenvolupar a Catalunya entre finals del segle XIX fins a mitjans del XX.

Però les comunitats que van tenir més seguiment com a model urbanitzador a les valls del riu Llobregat i Ter, van ser les comunitats industrials, les colònies tèxtils catalanes. En aquest cas, és interessant estudiar com per aconseguir l'autonomia i l'aïllament de l'assentament es van crear tots els serveis necessaris per a la vida de les persones. Les colònies no van sorgir per un reconeixement de la coresponsabilitat de la cura de les persones sinó que va haver-hi un equilibri de circumstàncies a tres bandes entre l'Estat, els empresaris i els treballadors que van provocar l'èxit d'aquest sistema a les lleres dels rius; tenia avantatges econòmics donat l'aprofitament d'un recurs natural existent com era l'energia hidràulica, hi havia lleis que afavorien la localització, els salaris podien ser més baixos i sobretot aconseguien una relativa pau social³⁸. Però d'altra banda, les ubicacions escollides tenen algunes incoherències com la distància als ports principals de distribució, la relació amb les vies de comunicació o l'atracció de mà d'obra. Per això, es pot deduir que els elements perjudicials de la localització de les colònies quedaven compensats amb escreix pels elements beneficiosos. Cada fàbrica era un cas diferent que depenia de les inquietuds i de la procedència dels seus fabricants.

El recorregut de les colònies tèxtils catalanes comença a mitjans segle XIX i s'allarga, amb alts i baixos, fins a la segona meitat del XX. Entre el 1860 al 1880 apareixen les primeres colònies industrials a remolc de noves lleis de les colònies agrícoles i industrials, principalment en la conca del Llobregat, i des del 1880 al 1900, hi ha una nova onada de construcció de colònies principalment en la conca del Ter i es perfeccionen les colònies creades durant els anys anteriors. La concepció de la colònia com a fàbrica de riu amb habitatges deixa pas a la colònia entesa com a "poble industrial" i amb això es dona una progressiva extensió dels serveis comunitaris, la construcció d'un entorn urbà, més avantatges socials i una gestió paternalista que queda a càrrec de l'empresa. Progressivament, l'augment dels serveis i de la pau social, l'augment del sentiment de pertinença, el feble equilibri entre la llibertat i la propietat privada, i la millora de condicions dels

³⁶ Definició de l'Enciclopèdia Catalana.

³⁷ Així les anomena en Jordi Franquesa a la seva tesi doctoral sobre les comunitats jardí a Catalunya.

³⁸ TERRADAS, Ignasi; *Les colònies industrials. Un estudi entorn el cas de l'Ametlla de Merola*, Les eines, Estudis Laia, Barcelona, 1979.

treballadors i treballadores va provocar una època d'esplendor del model de colònia entre els anys 20 i 30. Aquest període d'esplendor acaba després de la Guerra Civil amb la instauració de la dictadura franquista el 1939.

Foto aèrea de les colònies industrials del Llobregat i imatge de la colònia de Viladomiu nou. Font pròpia.

La revolució industrial catalana del segle XIX protagonitzada per la indústria tèxtil, especialment dedicada al cotó, va tenir com a figures clau per al seu desenvolupament, la mà d'obra femenina i infantil. Segons el treball realitzat per Roser González³⁹, el procés de feminització de la indústria tèxtil es pot dividir en tres grans etapes cronològiques. La primera correspon a la primera meitat del segle XIX, es va caracteritzar pel treball de les dones adultes en el marc d'un grup familiar que tenien el taller en la pròpia llar. La segona etapa del treball femení va començar a partir de 1850 amb una taxa més baixa de dones treballant en el tèxtil. Aquesta baixada es va produir pels canvis tècnics que va haver-hi en el sector i una elevada fecunditat (acompanyada d'una alta mortalitat infantil i també femenina). L'alta càrrega reproductiva que suposaven les tasques domèstiques d'autoproducció i de consum en aquesta època dificultava l'accés massiu de les dones a la vida laboral. I la tercera etapa se situa en el primer terç del segle XX, on va haver-hi un augment molt alt de les taxes d'activitat en la indústria i un allargament de la vida laboral de les dones casades amb fills. Aquesta entrada massiva es va deure a la disminució de la fecunditat per tant un alleujament de la càrrega reproductiva sumat al del desenvolupament d'altres sectors industrials més masculins i a la necessitat d'incrementar els ingressos de la família.

La moral oficial imperant al segle XIX culpava al treball de la dona fora de la llar de la destrucció de la convivència familiar. L'àmbit d'actuació de les dones estava delimitat per la construcció social de gènere, que atribueix a cada sexe un rol. Aquesta construcció ideològica configurava un model de dona, la "perfecta

39 GONZÁLEZ, Roser; "El treball de les dones a les colònies tèxtils catalanes durant l'últim terç del segle XIX i el primer del segle XX" al llibre *Colònies Industrials*, catàleg de l'exposició realitzada al Museu d'Història de Catalunya durant el 2010, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona, 2009. Pàgina 192.

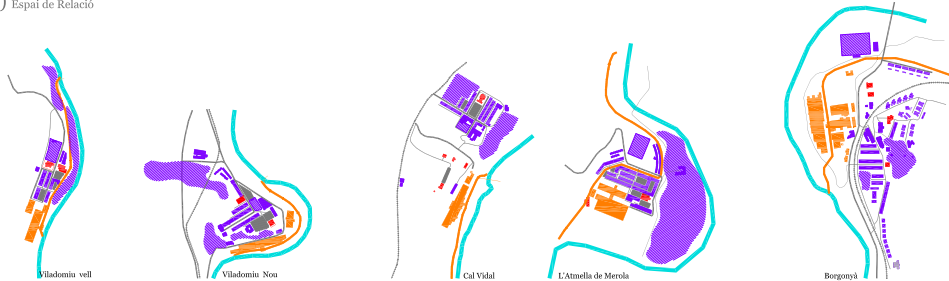
casada”, basat en el discurs de la domesticitat i el culte a la maternitat com a màximes aspiracions de realització personal de les dones. A més, el discurs de la domesticitat en aquesta època divideix clarament les esferes entre els diferents rols, l'home amb un paper social en l'esfera pública de la producció i la dona a l'esfera domèstica de la família i la llar. Pere Felip Monlau (1808-1871), divulgador dels principis higienistes i morals, va denunciar les males condicions de les famílies obreres a les grans ciutats i va anar un gran defensor de les colònies industrials com a solució higiènica i moral de les persones que vivien corrompudes. També posava especial èmfasi en la gran importància del paper de la dona dins de la llar i com a màxima responsable de la cura de la llar i de la higiene dels membres de la seva família.

Els obrers i les obreres vivien en un espai que el propietari de la colònia havia delimitat i construït. La seva lògica era garantir l'autonomia i l'autosuficiència de “la seva” comunitat, això volia dir garantir els serveis bàsics per poder viure. Cal tenir en compte que les condicions en les colònies eren molt millors que a les ciutats industrials. El paternalisme industrial que exercien els amos de les colònies es traduïa directament en un ambient més tranquil i sense grans conflictes. El lema principal del propietari era que un treballador content és un treballador pacífic. A partir de 1931, la II República va impulsar millores en les condicions de treball dels treballadors, i sobretot de les treballadores. Aquestes millores socials i educatives van afavorir l'obertura de les colònies.

En major o menor mesura les colònies industrials responien a la vida de les persones. Encara que no hi ha dues colònies iguals, podem identificar una sèrie d'espais⁴⁰ que es repeteixen segons el tipus de relació que tenien amb els seus habitants. En primer lloc, l'espai natural on s'instal·laven les colònies, era l'entorn comprès entre el riu i el meandre necessari per trobar les condicions idònies per instal·lar-se en un entorn paisatgístic incomparable. En segon lloc, els espais productius eren els edificis industrials (fàbrica, tallers, oficines, magatzems) i les infraestructures energètiques (presa, canal, turbines, màquina de vapor, central elèctrica) que tenien a veure amb el procés productiu. El tercer grup d'espais són els espais de domini que estaven construïts amb una arquitectura monumental per representar el poder de l'amo i de la moral. Aquests espais tenien una posició estratègica dins de la colònia. La torre de l'amo se situava elevada respecte de la resta de la colònia per mostrar l'autoritat i controlar la seva obra. I l'església se situava en un punt central dels espais de vida perquè el sacerdot que era el principal aliat de l'amo pogués controlar als habitants. En quart lloc hi ha els espais de vida que són tots aquells espais on es desenvolupava la vida dels obrers i les obreres fora del treball. Dins d'aquests espais trobem els habitatges dels obrers, dels encarregats, etc. i els serveis (escola, casino, tenda,...). Finalment, trobem els espais de relació que són aquells que entreteixien tots els altres espais. Eren espais que servien per moure's d'un punt a un altre, però també per trobar-se amb uns altres o unes altres.

40 SERRA, Rosa; “Colònies industrials, espais per a treballar i viure” en la revista *Barcelona Metròpolis. Revista d'informació i pensaments urbans*, Ajuntament de Barcelona. Primavera, 2008.

- a) Espai Natural
- b) Espai Productiu
- c) Espai de Domini
- d) Espai de Vida
- e) Espai de Relació

Esquema comparatiu dels espais de cinc colònies tèxtils catalanes. Elaboració pròpia

En la imatge anterior, es poden comparar els espais de les colònies analitzats en cinc exemples: Viladomiu Vell i Nou⁴¹, Cal Vidal⁴², i l'Ametlla de Merola⁴³, de la conca del riu Llobregat i una de la conca del Ter que és la colònia Borgonyà⁴⁴. Aquestes cinc colònies són els exemples de les que estaven més desenvolupades com a veritables “pobles industrials” amb un augment dels serveis que oferia l'amo als seus treballadors, afectant-los en un grau d'aïllament més gran. La colònia Sedó no està representada perquè la seva magnitud la fa incomparable i la colònia Güell no utilitza energia hidràulica perquè la fàbrica és exclusivament de vapor i la seva lògica d'implantació és diferent a les colònies de riu.

En les colònies de riu es pot observar que hi ha una relació orgànica entre el meandre fluvial i la forma urbana de la colònia. El domini del meandre i les dimensions del mateix tenen una relació directa tant amb l'elecció de la ubicació de la fàbrica com amb el creixement i l'expansió de la resta de la colònia. La situació de la fàbrica depèn de la domesticació que es fa de l'aigua per poder ser utilitzada com a font d'energia⁴⁵. En la colònia de l'Ametlla de Merola el canal passa per dins dels espais de vida i construeix un entorn físic molt característic, en canvi en la resta de colònies la relació entre els espais construïts i el canal és tangencial.

El següent element determinant en la implantació de les colònies és la situació de la fàbrica, en els casos de Viladomiu Vell i Nou i Cal Vidal, tenen una directriu longitudinal de creixement i estan situades en una terrassa inferior que els espais de vida. Els casos de l'Ametlla i de Borgonyà el creixement de l'espai productiu són extensius en totes direccions ja que les dimensions del meandre ho permeten. La colònia de Borgonyà té característiques específiques que la diferencien d'altres colònies, és la més gran en superfície i està situada en una topografia més pronunciada. La seva tipologia edificatòria és d'habitatge

⁴¹ VALL, Pere, op. Cit.

⁴² SERRA, Rosa; *Colònies tèxtils de Catalunya*, Angle Editorial y Caixa de Manresa, Manresa, 2001.

⁴³ TERRADAS, Ignasi, op. Cit.

⁴⁴ A.A.V.V.; *Borgonyà. Una colònia industrial del Ter (1895-1995)*, Eumo Ed., Vic, 1996.

⁴⁵ SABATER, Joaquim (coord.); *Patrimoni i projecte territorial*, Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge, Diputació de Barcelona, març del 2004.

unifamiliar que provoca més dispersió territorial. A més, està dividida per una carretera i una línia de tren. En canvi, les altres colònies estudiades es van situar en terrenys més plans, van construir habitatges plurifamiliars en bloc de pisos i les infraestructures de comunicació passaven tangencialment el que va provocar un major grau d'aïllament i a la vegada de compacitat de les comunitats.

Si comparem els espais de domini, totes tenen en comú que l'edifici més representatiu, més elevat i més visible dins del sistema és l'església. Però hi ha diferències amb la casa del propietari. En les colònies del Llobregat apareixen com a segona residència d'uns amos que viuen a Barcelona i són projectades per arquitectes il·lustres de l'època. En canvi, en la colònia Borgonyà no hi ha una casa representativa per al propietari, però hi havia habitatges de millor qualitat per als directius i encarregats separades de les cases dels obrers.

Els espais de vida i de relació mereixen una especial atenció i desenvolupament per poder conèixer la vida de les persones que habitaven en aquests "pobles industrials".

Els espais de vida de les persones de les colònies es poden dividir en els espais interiors dels habitatges i els espais exteriors compartits.

L'accés a un habitatge era un dels grans avantatges de viure en una colònia. Es convertia en una de les armes més fortes de pressió i fidelització que tenien els empresaris. Hi havia una estreta relació entre l'habitatge i el treball, perquè hi havia colònies que només buscaven famílies amb fills, i si eren nenes molt millor, per ocupar els habitatges de la seva colònia. Les tipologies d'habitatge en les colònies presenten una gran diversitat. Les tipologies d'habitatges que podem trobar en les colònies en el primer terç del segle XX es divideixen en dos tipus els habitatges unifamiliars i els habitatges plurifamiliars. Els habitatges unifamiliars estan en contacte directe amb la terra a través del carrer. Tenen una ocupació extensiva de terreny i un major cost per al propietari. La major part dels habitatges obrers unifamiliars comparteixen mitgera. Els exemples més significatius d'aquesta tipologia són a Borgonyà (pb) i a L'Ametlla de Merola (pb +1), també n'hi ha la colònia Güell projectades per Antoni Gaudí. Els habitatges plurifamiliars estan distribuïts en blocs de pisos que suposaven una major rendibilitat de mitjans i d'espai. La construcció en blocs de pisos podria respondre a una idea d'ordre urbà que podien tenir els mestres d'obra. Quan construeixen un bloc estan construint un carrer amb un front continu on donen els accessos dels habitatges, la façana principal. Aquest carrer es converteix en un espai representatiu i quan es planten arbres es converteix en un passeig o en una plaça. La façana posterior és més domèstica, amb les galeries i espais de serveis, és semblat a un interior d'illa. En la majoria de casos no superen l'altura de pb +2 / pb +3. Segons el seu nucli de comunicació vertical n'hi ha dos tipus: amb un corredor de distribució, anomenades carrer de pisos i són les més freqüents, o amb una escala interior que distribueix a dos pisos per replà.

colònia any de construcció	a. unifamiliars adosades		b1. plurifamiliars amb nucli d'escala		b2. plurifamiliars amb corredor exterior	
	t.01 Borgonyà	t.02 Atmella de merola	t.03 cal Pons	t.04 Sedó	t.05 el Guixeró	t.06 Viladomiu Nou
superfície						
a1 àmbit 1	8,16	7,6	10,25	10	10,5	10,8
a2 àmbit 2	7,8	8,8	7,8	13	7,1	5,9
a3 àmbit 3	7,8	6,9	7,8	13	6,55	5,3
a4 àmbit 4	11,85		14,8			10,6
a5 àmbit 5			12			9,6
ac àmbit cuina	11,8	4	6,1	10,25	14,3	13,2
ar àmbit rebost		2,8	2			2,8
c comuna	0,9	1,5	1,1	2	0,7	1,6
p passadís		1,6	5,2	3	5,2	4,6
total sup. útil interior	48,31	33,2	67,05	51,25	44,35	64,4
ae àmbit exterior	38,5		5,3		4,35	3,4
total sup. útil	86,81	33,2	72,35	51,25	48,7	67,8

Quadre comparatiu gràfic i quantitatiu de sis tipologies d'habitatge de diverses colònies tèxtils catalanes. Elaboració pròpia.

La imatge mostra una representació de sis tipologies d'habitatge de sis colònies i queda palesa la gran varietat existent. Les superfícies útils interiors de les tipologies oscil·len entre 48 i 68 m². Les distribucions interiors que proposen els habitatges més antics no tenen un àmbit destinat a sala d'estar ni a rebedor i en alguns casos no tenen espai de passadís. En altres casos, el passadís compleix amb la funció de rebedor i distribuïdor. Les cuines estan integrades a l'espai principal de la llar o bé estan relacionades amb un espai que pot ser l'espai per menjar i en tres tipologies apareix una peça molt específica destinada a rebost. Els àmbits no especialitzats són de diverses mesures en les diferents tipologies. L'àmbit més gran es troba en la t.03 amb 14,80 m² i l'àmbit més petit és de la t.06 amb 5,30 m² i sense ventilació. La t.01 té tres àmbits d'una proporció similar (8-8-8 m²) i la t.04 també (10-13-13 m²) genera que no s'estableixin jerarquies entre els diferents usuaris. En canvi en la resta de tipologies hi ha jerarquies clares d'ús perquè els àmbits tenen mides molt diverses que no permeten massa variabilitat d'usos interiors. Totes les tipologies d'habitatges analitzats tenen espai exterior propi menys dues que no en tenen, en un cas perquè és una tipologia unifamiliar que té una relació directa amb l'espai compartit exterior i l'altre és per un tema de racionalització de costos. Hi ha dos tipus d'espais exteriors propis: les galeries en els carrers de pisos i els patis en l'habitatge unifamiliar de Borgonyà.

Les condicions d'habitabilitat a l'interior dels habitatges eren molt bones i molt millors que en els habitatges de les ciutats industrials. Una de les claus d'aquesta millora és la ventilació creuada que tenen totes les tipologies. No obstant això, no tots els habitatges tenen tots els àmbits interiors ventilats.

Als primers habitatges de les colònies construïdes a finals del segle XIX, només tenien un foc, és a dir, un lloc per fer el foc que servia alhora de calefacció i de cuina; una comuna que permetia l'evacuació cap a un pou negre, normalment situada en la façana posterior o al pati en el cas de les unifamiliars; i una pila, però sense aigua, és a dir un contenidor que servia per posar aigua. Les condicions de vida a l'interior d'aquestes llars eren molt diferents del que podem imaginar comparant-les amb com vivim avui. Hi ha tres grans moments que van produir un canvi tecnològic en les llars, és a dir, que van modificar la manera de viure de les persones. El primer és el subministrament d'electricitat, el segon és el subministrament d'aigua corrent i el tercer la connexió amb una xarxa de clavegueram. L'electricitat va modificar els hàbits a l'interior de llar, ja que va possibilitar allargar les activitats diürnes durant la nit. Un dels serveis que van sorgir en les colònies amb la introducció de l'electricitat van ser les escoles nocturnes per a adults després de la jornada de treball i que les dones van utilitzar molt. D'altra banda, el subministrament d'aigua corrent en les llars va facilitar la gestió de la vida domèstica de les dones i va millorar els hàbits higiènics de tota la família. I finalment, la construcció del clavegueram i una xarxa d'evacuació van possibilitar la introducció de vàters amb sifons i va millorar enormement la qualitat ambiental i higiènica de totes les llars. És possible imaginar les dures condicions de vida sense llum, sense aigua i sense gas en els habitatges. Aquestes condicions comportaven unes activitats de treball domèstic que ja hem superat, però que en aquesta època algú havia de fer. Era una tasca domèstica anar a buscar aigua per rentar els plats, per beure, per cuinar, per netejar el terra; omplir la carbonera; desplaçar-se fins al canal per anar a rentar la roba, estendre-la i cosir els forats de la roba; cuinar amb el foc de llenya o carbó, etc. Les innovacions a la llar van servir per facilitar la realització d'aquestes tasques encara que durant molt temps les encarregades de la llar les feien igualment.

Els espais de vida “comunitaris”: els serveis de les colònies

Els serveis són totes aquelles infraestructures físiques i de gestió de la vida externs a el propi habitatge. En el cas de les colònies els serveis els aportava l'empresa i estaven compartits per tots els i les habitants de la colònia. La majoria de serveis que van desenvolupar les colònies al llarg de la seva vida es van crear durant l'època de consolidació i expansió. És en aquest moment que les colònies van tenir una intensa i activa vida social. Encara que cada colònia va tenir un desenvolupament diferent, una cronologia diferent i uns serveis diferents es poden agrupar en els següents nou tipus:

1. L'educació i la cura dels nens i nenes; l'educació era gratuïta per a totes les famílies de la colònia i era una eina molt eficient per mantenir els obrers i obreres controlades. S'aplicava una discriminació de sexe i gènere visible i descarada en els continguts i les doctrines. Als nens se'ls ensenyava de nombres i de lletres, mentre que a les nenes de labors i tasques de la llar. Dins d'aquest grup també estava el servei relacionat amb la cura dels nounats per poder alliberar a les

dones de la seva cura i agilitzar la seva incorporació a la fàbrica. Aquest servei es coneixia amb el nom de la *Casa-cuna*.

2. L'allotjament temporal; en les colònies més grans hi havia residències col·lectives per allotjar noies joves i solteres de pobles propers que treballaven a la fàbrica.

3. Horts i galliners; totes les colònies disposaven d'horts associats als habitatges per conrear aliments per al consum propi. Estaven situats prop del canal o del riu per poder utilitzar l'aigua a través de petits canals. Normalment, hi havia associats un galliner o un corral.

4. Els serveis d'aigua; l'aigua corrent no va arribar a totes les cases fins a la dècada dels 40 del segle XX, per aquest motiu, des de la implantació de les colònies hi havia uns serveis externalitzats per garantir el subministrament d'aigua. Els serveis bàsics d'aigua eren les fonts per poder disposar d'aigua potable per al consum humà, les dutxes comunitàries per a la neteja del cos i els safarejos comunitaris per a la neteja de la roba.

5. Els comerços; en totes les colònies hi havia una botiga que depenia de l'empresa per subministrar aquells productes que els habitants de la colònia no podien aconseguir d'una altra manera. En alguns casos es va crear una cooperativa de consum que va aglutinar diferents necessitats amb l'objectiu d'abaratir la compra de queviures. Un altre establiment molt habitual era la fonda que feia menjars i proporcionava hostalatge. Les dones de la colònia anaven a comprar menjar preparat com gra cuit o "escudella" quan sortien al migdia de la fàbrica. Hi havia productes que no es podien elaborar a casa per falta de temps o d'espai i van passar a ser un negoci com la fleca, la peixateria o la carnisseria. També van aparèixer serveis que donava algun habitant de la colònia per exemple: la sastreria, la modista, la barberia, el sabater o la perruqueria.

6. Els serveis de salut; a l'empresa li preocupava el benestar dels seus treballadors i treballadores perquè a millor ambient i més sans, millor rendiment. A totes les colònies hi havia un metge amb un dispensari per garantir la salut de tots els treballadors i treballadores de la fàbrica, l'assistència mèdica era en la majoria dels casos gratuïta i s'ampliava tots els familiars dels treballadors i treballadores que vivien en la colònia. Fins i tot els obrers es van constituir com a Germanor per garantir un mínim de sustentació en cas de malaltia, accident o invalidesa.

7. Els serveis d'oci i culturals; també tenien resoltes les necessitats que tenien a veure amb el temps lliure de les persones. A principis del segle XX, l'aïllament físic i la falta de mitjans de comunicació massius (TV, ràdio i cotxe) feia que els habitants de les colònies no es moguessin del seu entorn proper. En aquestes èpoques la implicació i dedicació social en els actes i celebracions de la colònia era molt alta. La majoria de celebracions estaven relacionades amb festes religioses o algunes de més paganes com el carnestoltes o la festa major, així van sorgir agrupacions com les corals o els orfeons. Altres espais per a l'oci de les colònies eren: el "casino" o l'espai de reunió dels treballadors, oferia sala de cafè, sala de lectura o passatemps i una biblioteca, normalment no gaire àmplia i amb títols molt seleccionats i el teatre on es realitzaven activitats culturals compartides per tots i totes, ja sigui per a representacions teatrals, projecció de cinema o ball.

8. Els serveis esportius; les colònies tenien espais per a esports col·lectius, principalment espais per a l'esport masculí com el futbol.

9. Altres serveis; La majoria de colònies oferien un servei de cuina comunitària, normalment situades molt a prop dels edificis productius, aquest servei permetia poder menjar si no vivies en la colònia o en moments de crisi per assegurar un menjar per als seus treballadors i treballadores. Van ser pioneres en disposar d'un telèfon públic. Van tenir servei de correus primer amb una bústia i més tard amb un carter propi. Disposaven de granges i camps de cultius propis de cases de pagès pròximes que formaven part de la colònia. A més a més, d'un equip de professionals per a la construcció i les successives ampliacions com el fuster, el paleta, el guixaire, l'electricista i el pintor, entre d'altres.

Els espais de relació

Els carrers i les places de les colònies eren la xarxa d'espai obert que vinculava tots els espais de la colònia com qualsevol entorn urbà. Eren l'espai de pas, l'espai de trobada, l'espai de festa i celebració, l'espai de treball i d'oci, l'espai de joc, etc. Aquests espais de relació depenien de l'estructura de la colònia. A més dels carrers i les places cal remarcar els camins que comunicaven amb la resta de territori i que moltes dones utilitzaven com a grans espais de relació i trobada per anar al treball o a passejar.

Els carrers tenien diferent jerarquia dins del conjunt de la colònia. En molts casos existia un carrer més representatiu que s'utilitzava com a passeig. Aquesta tradició dels passejos prové de la ciutat on la classe burgesa utilitzava aquests espais per mostrar-se a ells i a les seves riqueses a més de generar un espai verd. Era una construcció social que en el cas de les colònies es construeixen al moment que es plantaven arbres alineats al llarg d'un camí o carrer.

La plaça principal a les colònies normalment estava situada com el gran espai de recepció de l'església de la colònia, per tant en un espai central i acotat pels edificis residencials al voltant. Era un espai de representativitat i de trobada quan hi havia activitats religioses a l'església i culturals. No totes les colònies disposen d'aquest espai de relació central (Borgonyà) i en canvi, n'hi ha que en tenen més d'una, la de l'església, la del mercat i la del teatre, conformant una forma urbana més complexa i compacta (l'Ametlla de Merola).

L'habitatge per si sol amb les prestacions de l'època no permet solucionar el desenvolupament de la vida quotidiana. Són necessaris una sèrie de serveis externs, col·lectius i individuals, per poder respondre a totes les necessitats diàries. I si a totes les tasques domèstiques que són necessàries li sumem una llarga jornada laboral, resulta una doble jornada realitzada per les obreres de les colònies. La història de l'experiència femenina en els seus entorns quotidians ens mostra unes relacions complexes que es basen en l'administració del temps i de l'espai per poder fer-ho tot. El mite que "l'àngel de la llar", imperant en l'època, que està reclòs a l'interior de la casa per realitzar les tasques domèstiques, és fals. Era necessari utilitzar l'entorn urbà de les colònies per poder gestionar la vida quotidiana de la família i de la llar. Les dones de les colònies fan un ús intensiu dels espais de relació, provocats pels desplaçaments obligats que generen aquestes tasques quotidianes. No obstant això, els serveis que existeixen

perpetuen els rols entre els sexes i la seva ubicació en la colònia invisibilitza i infravalora les tasques reproductives. El cafè és masculí i representa un temps d'oci i en canvi el safareig és femení i representa un temps de treball.

L'aïllament i l'autosuficiència és el que fa més interessant aquestes experiències físiques, però sobretot socials. Aquestes característiques provoquen dues conseqüències clares: per una banda, la manca de necessitat de moure's del lloc on viuen i la seguretat laboral i social afavorida pel paternalisme. Era un sistema on prevalia el control a força de serveis. No hi havia un reconeixement explícit que les tasques domèstiques eren una càrrega assignada a les dones, ben el contrari, es potenciava a l'escola el rol femení de la dona. Però és indubtable que s'oferien serveis per alliberar a les dones d'aquestes tasques per poder treballar més hores a les fàbriques. Uns serveis que estaven en un entorn proper i accessible perquè es poguessin realitzar amb la màxima eficiència. Per tant, aquesta experiència històrica ens serveix d'exemple com a experiència de collectivització privada dels serveis per millorar la gestió de la vida quotidiana encara que anés per al benefici de l'empresari.

Les noves comunitats a EUA

Des del coneixement de la seva existència per la cultura europea, Nord Amèrica sempre ha estat considerada com una terra promesa, una terra on totes les utopies es podien fer realitat. Tot i així, no es pot oblidar ni invisibilitzar que aquesta història no estava exempta d'exclusions i injustícies per poder complir aquest ideal.

En els orígens del naixement dels Estats Units modern durant el segle XVII es van realitzar tretze colònies de dos grans utopies religioses: la dels puritans i la dels quàquers. Les comunitats puritanes van ser les primeres en desembarcar al territori de Nord Amèrica, eren comunitats molt ortodoxes i que no toleraven la diferència, és a dir que van crear comunitats molt excloents i tancades. En canvi, les comunitats dels quàquers, es van establir mig segle després dels puritans, eren més pacífics i tolerants, estaven en pau amb els amerindis i van donar refugi a moltes sectes al llarg del XVIII. Per això, les comunitats dels quàquers van tenir més èxit, com per exemple, Filadèlfia ("la ciutat de l'amor fraternal") era la segona ciutat del món britànic després de Londres. A finals del segle XVIII, va néixer l'actual Estats Units d'Amèrica amb la seva constitució (1788) i va passar a ser una utopia republicana. Refugiats de guerres europees, de sectes perseguides, exiliats de revolucions, socialistes utòpics, filantròpics, etc. del segle XIX hi van veure un país on refugiar-se, on començar de nou i construir una societat millor.

*"Paradisiac preoccupations in the US have usually rested in the assumption that salvation and material prosperity are earned through an individual approach to the land of promise and its physical resources. This book is about dissident idealists who looked upon the New World as a potential paradise, but insisted on realizing this potential through collective organization and ownership. To demonstrate how the New World should be settled, several hundred groups established communistic societies which planned and built model towns"*⁴⁶

⁴⁶ Hayden, Dolores (1976) op. Cit.

Les comunitats del segle XIX es van crear per diverses raons, per una banda, les que tenien una arrel cristiana estaven impulsades per portar a terme les seves creences divergents i, per una altra banda, les més d'arrel socialista utòpic volien crear models de societat que, mitjançant el seu exemple, poguessin influir en l'ambient que els rodejava i poder canviar-lo. Entre 1800 i 1900 van haver-hi un total de més de cent comunitats utòpiques que englobaven a un total de 100.000 persones aproximadament. Algunes d'elles, només van subsistir durant un breu espai de temps i en canvi altres, normalment les religioses, van arribar a sobreviure més d'un segle⁴⁷.

Dolores Hayden en el seu llibre sobre les utopies dels EUA⁴⁸ fa un estudi sobre set comunitats basades en el comunisme socialista per explorar la relació entre l'organització social i el procés de construcció dels espais físics de cada comunitat. Aquestes set comunitats són: els Shakers de Hancock, MA; els Mormons a Nauvoo, IL; els Fourieristes del Phalanx, NJ; Els Perfeccionistes d'Oneida, NY; Els Inspiracionistes d'Amana, IA; La Unió de Colons de Union Greeley, CO; i les colònies del Llano Colonists al Llano del Rio, CA. Una de les seves conclusions és que aquestes propostes comunitàries no només eren provocatives per la seva organització col·lectiva sinó també per la seva organització feminista, és a dir, que van intentar influir en el rol de les dones a la societat. Les comunitats van proposar equipaments comunitaris per la cura dels infants, per cuinar i per les tasques relacionades amb la llar. Tota la comunitat, homes i dones, es va beneficiar d'aquestes millores collectivitzades.

Hayden explora en aquests models el que ella creu que són els tres dilemes principals d'aquestes comunitats: l'equilibri entre l'autoritat i la participació, la comunitat i la intimitat i la unitat i la replicabilitat. Aquests dilemes deriven a la definició que fa de comunitat: una comunitat experimental ha d'estar controlada però ser innovadora, collectivitzada però de forma voluntària i és única, però replicable. Si la comunitat resol aquestes contradiccions, aconsegueix el seu objectiu ideològic i arquitectònic.

Tot i la seva heterogeneïtat, hi ha alguns principis essencials que totes les comunitats compartien:

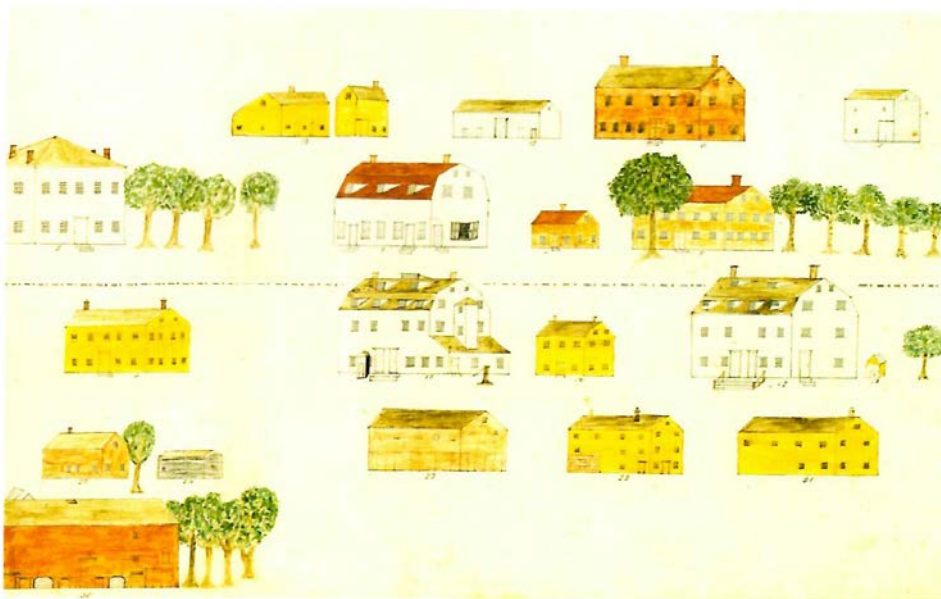
- La igualtat dels drets de totes les persones, tan pels esclaus com per les dones.
- L'abolició de la propietat privada. Aquestes comunitats van representar una pràctica del comunisme molt abans que es formulessin les teories del socialisme científic.
- La recusació de les normes tradicionals, tan eclesiàstiques com socials, per poder viure d'acord amb els valors de cada comunitat.
- El rebuig a la violència i a la guerra, a través d'un pacifisme actiu. Renunciaven a fer el servei militar i a més a més rebutjaven imposar els seus ideals a través de mitjans revolucionaris.

47 Liselotte y O.M. Ungers, *Las comunas en el nuevo mundo: 1740-1971*, Gustavo Gili, Barcelona, 1978. (1ª edició en alemany 1972)

48 Hayden, Dolores (1976) op. Cit.

Tot i que aquestes comunitats no van aconseguir una transformació immediata, el que no es pot posar en dubte és que molts àmbits com els de les organitzacions obreres, l'educació, moviments feministes i de drets civils van rebre la influència de les idees d'aquestes comunitats utòpiques. Aquelles que van tenir més èxit i que van funcionar més temps ens han deixat manifestacions materials en forma de cases, edificis comunitaris, colònies i petites ciutats.

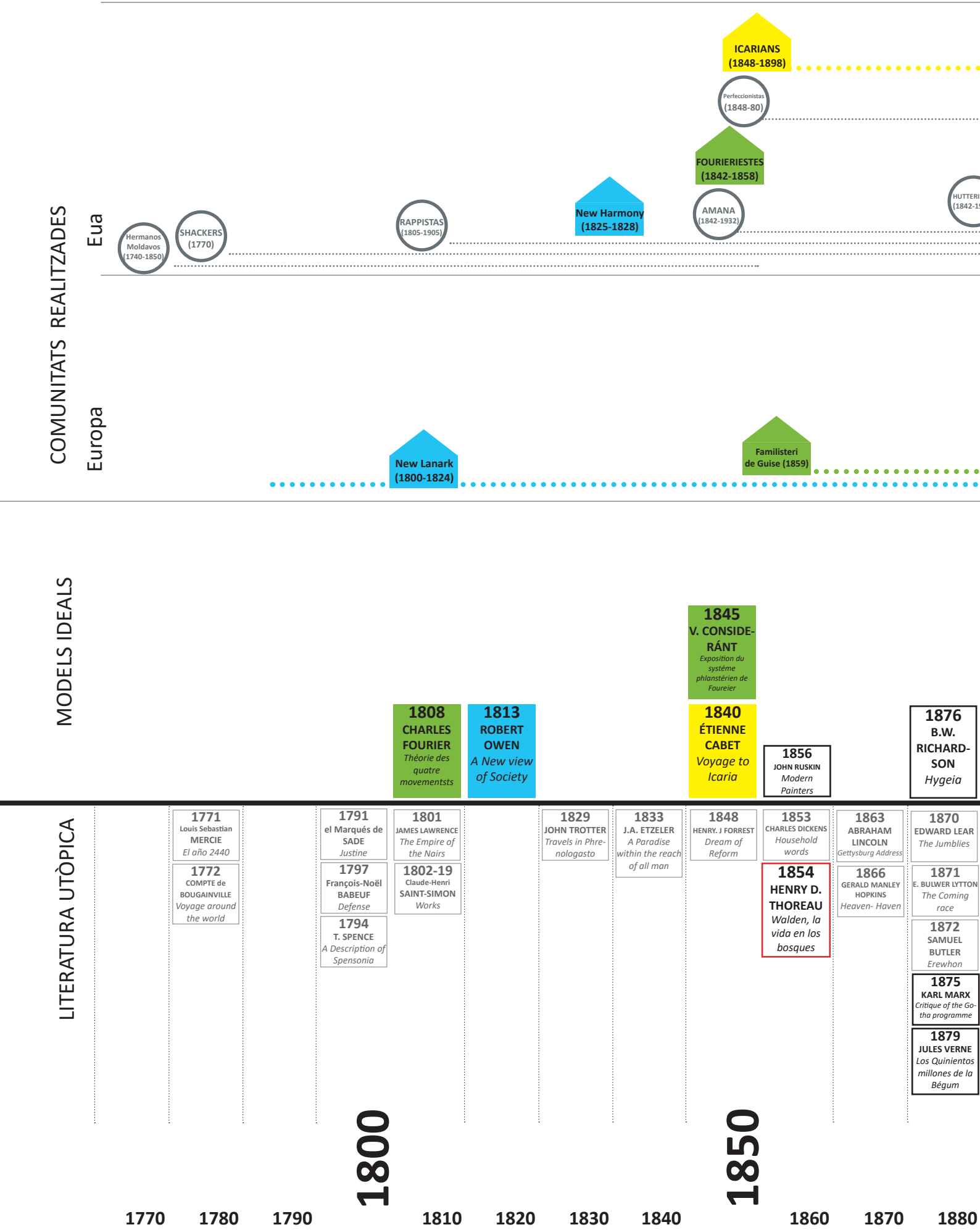
Recapitulant, hi ha moltes qüestions que ens plantegem actualment com la recerca d'alternatives a la família nuclear convencional, l'autogestió, la divisió del treball, la regulació de la propietat, l'educació dels infants o bé la relació entre els sexes com les que ja es van plantejar aquestes comunitats utòpiques del segle XIX i en alguns casos es van resoldre de forma molt progressista. Van haver-hi comunitats des de l'estructura més jeràrquica fins a la més perfecte democràcia de participació. Tot i que no és possible trasplantar directament els seus mètodes si que de les seves experiències es poden extreure coneixements i informacions que ens ajudin en els reptes actuals.

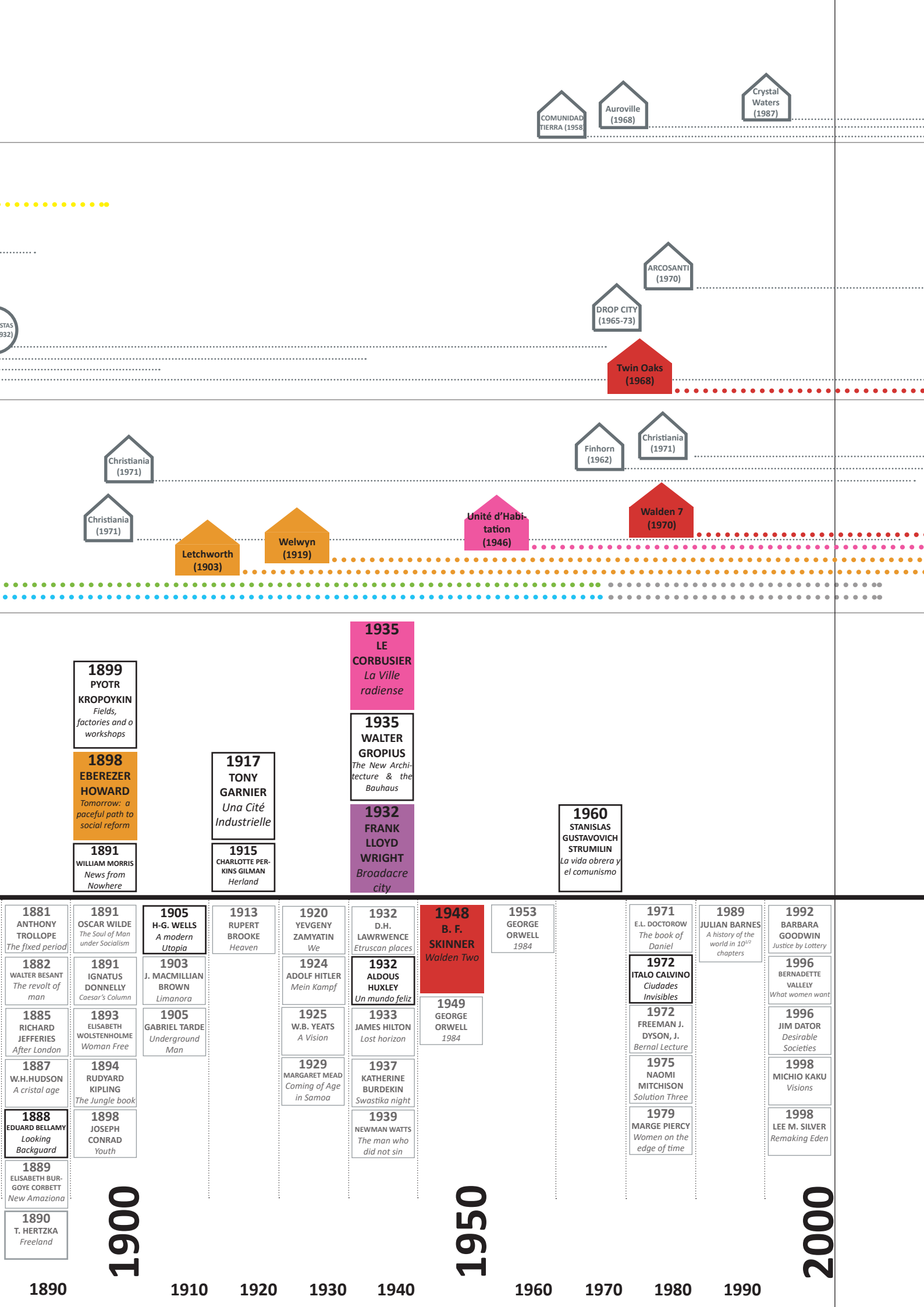

Pla per la primera comunitat dels Shakers a EUA, 1833. Font: EATON, Ruth (2002)

ANNEX I: CRONOLOGIA DE LES UTOPIES

Les idees utòpiques s'han representat de diverses formes al llarg de la història. En el següent esquema es posa en relació les principals novel·les utòpiques, els principals models ideals i les comunitats realitzades des del 1700 al 2000 :

Illa part

El suburbi Nord-americà: el somni d'una falsa utopia

"Built space expresses a society's material and political priorities"

Dolores Hayden, A Field guide to sprawl, W.W.Norton, New York, 2004

Per afrontar l'estudi de les urbanitzacions del nostre territori, és necessari anar a buscar l'arrel d'aquest fenomen que es reproduïx arreu del món. El referent directe d'aquest model ha estat el suburbi americà. L'*sprawl* és com s'anomena als creixements fora de les ciutats basats en el cotxe privat, amb la producció massiva de cases aïllades unifamiliars i la separació d'usos en el territori. Però a l'inici els suburbis, és a dir, els creixements fora de la ciutat, no eren monofuncionals, proposaven un centre de barri amb usos mixtes i comunicat amb una xarxa de transport col·lectiu. Una de les teories urbanes que ha tingut més influència en l'urbanisme del XX ha estat la Ciutat Jardí d'Ebenezer Howard. La Ciutat Jardí és una utopia de finals del segle XIX que va proposar una alternativa a la ciutat industrial a través del concepte dels Tres Imants on l'imant de la ciutat jardí té els avantatges de la ciutat i del camp. La seva proposta era una proposta territorial d'ordenació del camp i dels centres urbans (o ciutats jardí). Cada centre disposava de diversitat d'habitatges amb els serveis necessaris on poder resoldre la vida quotidiana, àrees de treball, un xarxa eficient de transport col·lectiu i amb una gran presència de la naturalesa per crear un ambient saludable per a les persones. Les primeres formalitzacions d'aquesta teoria van ser a Lechworth, i Welwyn, Anglaterra, dos suburbis de Londres. Aquesta teoria va tenir molta acceptació com a alternativa de creixement suburbà i es van crear moltes comunitats jardí per tot el món, és a dir, creixements d'una ciutat central amb algunes de les característiques de les ciutats jardí, però no ciutats autònomes interrelacionades entre elles com va pensar Ebenezer Howard.

Amb l'aparició del cotxe, els suburbis es van convertir en creixements infinits de cases aïllades amb els altres usos segregats. La interpretació de les idees reformadores van quedar simplificades en formes urbanes i arquitectòniques d'un fals ideal de naturalesa i tranquil·litat. Les conseqüències de les interpretacions que ha tingut aquesta utopia han estat devastadores pels

nostres entorns, provocant grans extensions de sòl d'àrees monofuncionals residencials de baixa densitat dependents del cotxe privat sense cap símptoma d'urbanitat¹.

El repte actual és com afrontem aquesta situació distòpica al segle XXI. A Nord Amèrica, fa més de 20 anys ja es van plantejar el repte de refer el suburbi per frenar aquest creixement descontrolat i totes les seves conseqüències negatives. L'experiència del New Urbanism ens pot donar algunes claus per afrontar el futur de les urbanitzacions catalanes. La seva aproximació és, primer, a través d'una mirada territorial per poder establir quines són aquelles àrees que són viables de recuperar i quines no. I després, el seu principal objectiu és la rehabilitació dels espais monofuncionals basats en la mobilitat amb cotxe privat a una xarxa de centres de barri que estiguin basats en la mobilitat a peu i amb transport col·lectiu a través de la densificació.

¹ Urbanitat, concepte definit per Manuel Solà-Morales en la conferència inaugural del curs 2009-2010 titulada "La urbanitat de l'arquitectura". <http://upcommons.upc.edu/handle/2099.2/1236>

2.1 De la utopia de ciutat jardí al suburbi americà

Durant el segle XIX es van desenvolupar dues grans teories urbanes per contrarestar els problemes de les ciutats industrials, l'Eixample (1859) d'Ildefons Cerdà i Suñer (1815-1876) i la Ciutat Jardí (1898) d'Ebenezer Howard (1850-1928). L'Eixample està dins de la tradició progressista de la que parla François Choay (tot i que no apareix en el seu llibre sobre Urbanisme) i la Ciutat Jardí és el model de l'urbanisme culturalista. Les dues corrents de desenvolupament urbà han tingut molta repercussió en l'urbanisme del segle XX. En aquí ens enfoquem en la ciutat jardí com a model predecessor del suburbi.

L'evolució de la ciutat jardí d'Ebenezer Howard

Londres ja era una gran ciutat industrial a mitjans del segle XIX, però va ser durant la segona meitat del segle XIX que el seu creixement va ser exponencial. La primera gran conseqüència d'aquest fet va ser la gran expansió urbana de la ciutat i la segona, relacionada amb la primera, va ser la gran manca d'habitatge digne i salubre per a tots els treballadors i treballadores de la capital industrial. En aquest context, Ebenezer Howard descriu a *Tomorrow: a peaceful path to social reform* (1898) una utopia urbana i territorial on proposa la seva teoria sobre les "ciutat jardí" com a solució pel creixement de les ciutats. La bona recepció que van tenir les seves idees van fer reeditar el primer llibre el 1902 amb el títol *Garden Cities of Tomorrow*. Aquest model ha estat un referent urbanístic de creixement de moltes ciutats al llarg del segle XX, i la seva influència ha estat transcendental.

Ebenezer Howard era un reformador social. La seva utopia defensava una tercera via social i política que pretenia allunyar-se del capitalisme i del socialisme convencional per proposar un model de convivència basat en el col·lectivisme, l'organització local i l'autogovern². Aquesta nova organització social tenia associada necessàriament una nova organització física que volia equilibrar els avantatges de la ciutat amb els avantatges del camp.

"el mayor error es que lo consideran un planificador físico, ignorando que sus ciudades jardín eran sólo el medio para reconstruir la sociedad capitalista convirtiéndola en una infinidad de sociedades cooperativas" ³

Les idees de Howard es basaven en la tradició de les utopies del segle XIX dels anomenats socialistes utòpics com Charles Fourier (1772-1837), Robert Owen (1771-1858), Étienne Cabet (1772-1837), entre altres i amb la tradició anglosaxona de vida en contacte amb la naturalesa (buscar referència de la Dolores y del Walden per referenciar aquesta tradició). Algunes propostes físiques que són referents de les ciutats-jardí són Birkenhead (1843) i els seus habitatges al parc de Joseph Paxton (1803-1865) a Anglaterra i Riverside (1868) de Frederick Law Olmsted (1822-1903) y Calvert Vaux (1824-1895) a Chicago, EUA. És molt probable que en Ebenezer Howard

2 BLASCO, José Antonio, El modelo original de la ciudad-jardín (Garden City) en el blog digital *Urban Networks*, publicat el 13 de febrer del 2016. <http://urban-networks.blogspot.com.es/2016/02/el-modelo-original-de-la-ciudad-jardin.html>

3 HALL, Peter. *Ciudades del mañana. Historia del urbanismo en el siglo XX*. Barcelona: Ediciones del Serbal, Colección La Estrella Polar, 1996.

conegués la proposta d'en Olmsted perquè va viure a Chicago entre 1872 i 1876⁴.

La teoria dels tres imants és l'inici del desenvolupament de les seves idees. En el primer imant es reuneixen els avantatges i els inconvenients de la ciutat de la seva època, en el segon imant es reuneixen els avantatges i els inconvenients del camp. La seva proposta és el tercer imant on es reuneixen els avantatges de la ciutat, és a dir del primer imant, i els avantatges del camp, del segon imant.

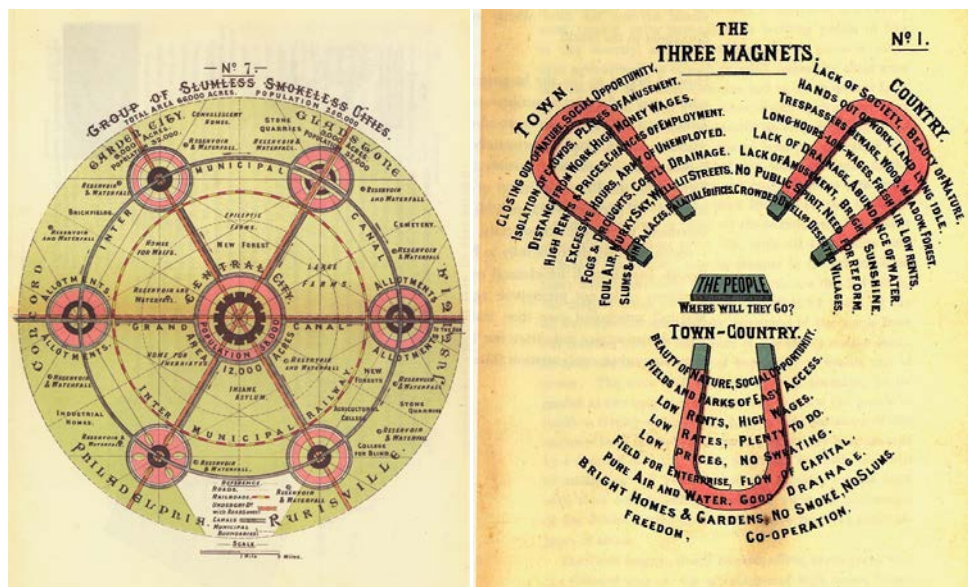

Diagrama territorial i diagrama dels tres imants

La seva teoria planteja un model territorial on les diferents ciutats formen una xarxa, amb una ciutat central separades entre elles per camps i connectades pel tren. Cadascuna d'aquestes ciutats té una àrea urbanitzada limitada per un gran cinturó verd que separa de l'àrea natural (verda i agrícola). Aquestes ciutats estan pensades per 32.000 persones com a màxim en un total de 1.000 acres (404,686 Hectàrees) i envoltades per 5.000 acres de conreu. Hi ha diversitat de transports que connecten interiorment o bé amb el territori. A més a més, fa una proposta d'organització, de governança i de finances, també descriu la mida de les ciutats, quins equipaments propis i compartits es necessiten, com ha de ser la producció i la reproducció, etc. La seva proposta té en compte tots els aspectes de l'organització de la vida.

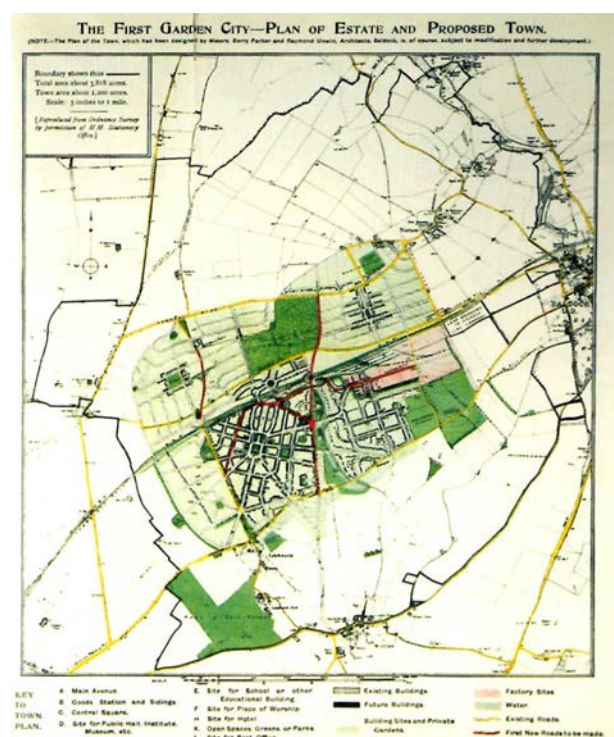
També proposa diversitat de tipologies d'habitatge i diversitat de tinença d'aquest habitatge. Ebenezer Howard és un gran defensor de l'habitatge cooperatiu⁵ a Anglaterra. A la primera experiència a Lechworth, en Howard va poder posar en pràctica un conjunt d'habitatges, que ell anomena els Quadrangles, que són apartaments sense cuina i amb una cuina central amb règim cooperatiu. Ell i la seva dona hi van anar a viure.

⁴ BLASCO, José Antonio, op. Cit.

⁵ MONTANER, Josep Maria i MUXÍ, Zaida; *Arquitectura i Política. Ensayos para mundos alternativos*, Editorial Gustavo Gili, Barcelona, 2011.

de Londres promogut per la filantròpica Henrietta Barnett. I el 1919 es va realitzar Welwyn Garden City (1919) dissenyada per Louis de Soissons (1890-1962).

Amb aquestes tres formalitzacions, el model original queda desproveït de la seva visió territorial, de la seva autonomia com a nuclis independents, de la seva limitació de creixement, de la seva proposta d'usos per desenvolupar la vida o de la seva reforma social a través de l'autogovern. El concepte de Ciutat Jardí evoluciona cap a una reducció de l'estil de vida vinculat únicament a l'habitatge unifamiliar en àrees de baixa densitat amb molta vegetació i àrees verdes. El que no va poder preveure Ebenezer Howard és que, tot i que la seva teoria entenia la ciutat com un espai polític habitat per persones diverses, la seva herència ha estat l'antítesi del que pretenia.

Proposta de Lechworth Garden City (1903) de Raymond Unwin i Barry Parker

Tot i així, durant les primeres dècades del segle XX, sorgeixen moltes comunitats jardí per tot el món a través de seguidors convençuts d'Ebenezer Howard. S'anomenen comunitats jardí⁷ als suburbis que es basen en els principis de la Ciutat Jardí. Al llibre *Paradise Planned. The Garden Suburb and the Modern City* (2013) de Robert A.M. Stern, David Fishman i Jacob Tilove es documenten 954 comunitats jardí a 34 països diferents. Segons els autors no hi ha hagut res com la idea de la ciutat jardí a la història; ni l'imperi romà, ni el britànic, ni el mormó han tingut una repercussió igual. No només pel número de comunitats que van sorgir sinó per l'acceptació de la Ciutat jardí com a base per una teoria general de l'urbanisme en totes les diferents cultures d'arreu del món. A més a més, en Ebenezer Howard i les seves idees utòpiques es va convertir en un referent per a totes les propostes més alternatives de comunitat a llarg del segle XX.

⁷ Tesis d'en Jordi Franquesa

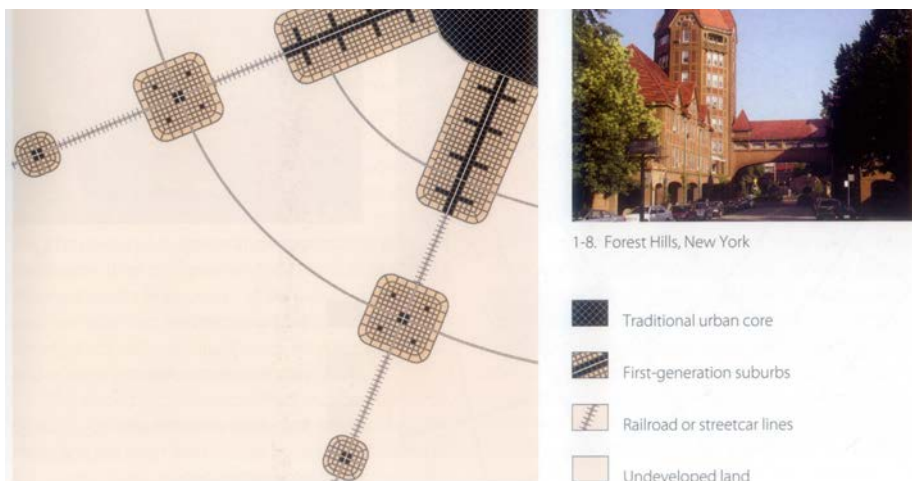
L'evolució d'aquest model⁸ troba un ambient molt propici als Estats Units per desenvolupar-se com a contrapunt a la tradició urbana europea de la ciutat densa i mixta. Aquest és una línia que explica els orígens del suburbi americà, però hi ha una altra línia segons Dolores Hayden⁹ que diu que és part de la tradició pròpia de la colonització i de la construcció dels EUA.

L'aparició del suburbi als Estats Units

Els primers suburbis eren creixements situats fora de la ciutat densa i al voltant d'una estació de ferrocarril que es comunicava amb el centre. Quan el cotxe es va generalitzar i es va convertir en la bandera de llibertat individual, va aparèixer el creixement de grans àrees residencials amb una gran segregació d'usos, l'sprawl.

L'evolució del creixement dels suburbis als Estats Units ha viscut tres grans generacions¹⁰ que varien segons el seu grau d'urbanitat i de caminabilitat (walkability): La primera generació són els suburbis de la pre-guerra, la segona generació els suburbis de la post-guerra i la tercera els del final del segle XX, "Exurbs". Els suburbis que es van generar en la primera generació es poden considerar creixements residencials amb un centre amb serveis per vianants, mentre que la segona i tercera generació van abandonar la idea d'estructurar-se en un centre per a vianants de barri a favor de la dispersió en el territori i la mobilitat a través del cotxe privat.

Els primers suburbis de la pre-guerra apareixen cap al segle XIX, al llarg de les noves línies de tren que s'estaven construint en aquell moment. Es constituïen al voltant de l'estació de tren i eren comunitats compactes per a la classe mitjana. No es poden considerar sprawl perquè són creixements suburbans que es basaven en els creixements anglesos del segle XVIII que es realitzaven a fora de la ciutat destinats a la burgesia. Alguns exemples d'aquests primers suburbis són Lake Forest i Riverside a Illinois o Forest Hills a Queens, Nova York.

8 MUXÍ, Zaida. "Postsuburbia. Después del Espejismo..." a *Postsuburbia: rehabilitación de urbanizaciones monofuncionales de baja densidad*, Zaida Muxí (coord.), Editorial Comanegra, Barcelona, 2013.

9 HAYDEN, Dolores; *Redesigning the American Dream. Gender, Housing and Family life* (2002)

10 TACHIEVA, Galina; TACHIEVA, Galina; *Sprawl Repair Manual*, Island Press, Washington-Covelo-London, 2010

A finals del segle XIX amb l'aparició dels tramvies elèctrics van aparèixer un nous creixements allunyats de la ciutat. Als Estats Units, cap al 1895 hi havia més de 18.000 km de vies pel tramvia. Aquests suburbis eren accessibles per a una diversitat social i econòmica més àmplia. També depenien de la proximitat a les estacions de tren i mantenien una estructura urbana peatonal per caminar amb usos mixtes per resoldre la vida quotidiana. Alguns exemples d'aquest tipus de suburbis els trobem a Cleveland Park a Washington DC, a Contry Club District a Kansas city o Brookline a Boston. Fins i tot a principis del segle XX, també va créixer un nou grup de suburbis basats en l'automòbil, però que mantenien el centre compacte amb usos diversos com Bloomfield Hills a Michigan o Coral Gables a Florida.

La segona generació són els suburbis de la post-guerra que van produir el model de creixement en sprawl, exportat per tot el món. Van començar cap als anys 20, però van tenir la seva gran expansió després de la II Guerra Mundial amb el suport de tota la maquinària legal i comunicativa de l'estat. Sota la idea de la "defensa nacional" es va crear el sistema interestatal d'autopistes, passant a segon terme tota la xarxa de tren que s'havia creat fins aleshores. Es va convertir en projecte federal més gran que mai s'havia realitzat els EUA.

Aquests suburbis es basaven en el creixement de baixa densitat residencial, un únic ús del sòl, i estaven recolzats pel sistema federal d'hipoteques i l'augment generalitzat de l'ús del cotxe i les seves infraestructures com a icona de la llibertat individual.

Un dels primeres exemples d'una comunitat totalment dependent del cotxe privat va ser Levittown (1948) a Nova York, promogut per William Levitt (1907-1994) i la seva empresa Levitt & Sons. Es va concebre com un planejament innovador i assequible per a tothom basat en la producció massiva d'habitatge. Tenia una escola, un centre comercial i diverses àrees verdes, però la seva estructura ignorava totalment l'estructura tradicional de barri compacte i caminable amb usos mixtes. Es van construir milers de cases unifamiliars aïllades amb sistemes industrialitzats, de baix cost i acabades ràpidament. Hi havia diversos models segons els ingressos familiars i totes s'entregaven amb tot el mobiliari i els electrodomèstics necessaris. Evidentment només era per famílies que tenien cotxe privat i, a més a més, els veterans de guerra blancs tenien molts avantatges per accedir-hi. Per tant, la primera gran contradicció d'aquests creixement era la seva voluntat de fer accessible per a tothom un model de vida que exclouia a l'inici per raça i per ingressos econòmics.

Levittown

Levittown es va convertir des del seu inici en el símbol de l'èxit i del fracàs de l'sprawl. Milers de cases iguals en solars iguals van transformar el somni americà dels primers suburbis en un somni on tota la vida estava subordinada al cotxe privat i on quedava anul·lada la diversitat de la vida mateixa. L'inici de la distòpia.

La tercera generació de suburbis apareix a finals del segle XX, a partir dels anys 80 fins als inicis dels anys 2000. "Exurbs", estan situats a la tercera corona de les ciutats, fora dels límits del que està considerat com a ciutat. Fins a l'actualitat, aquests suburbis han tingut molt bona acceptació perquè els propietaris que els han portat a terme han creat uns estàndards alts de qualitat i uns estatuts de manteniment. Això fa que aquestes àrees siguin majoritàriament tancades, tenen els usos molt separats en àrea residencial i altres àrees (comercial, campus d'empreses, etc.) i només s'hi pot accedir amb cotxe privat. Aquesta generació encara són molt més excloents que els de la segona generació.

Des de la post-guerra l'sprawl es va convertir en un desenvolupament urbanitzador basat en el cotxe privat. Aquest tipus de creixement va estar fortament impulsat i recolzat per les administracions públiques i les principals empreses inversores, sobretot després de la segona guerra mundial. I va tenir el seu major impuls a través de la publicitat i les sèries de televisió que van construir i difondre un imaginari col·lectiu del model de somni americà de postguerra.

El primer gran missatge, necessari per mantenir aquest sistema, va ser reforçar la idea que la dona era "l'àngel de la llar", és a dir, que era la responsable del benestar i de la cura de tota la família i de la seva llar. L'inici del segle XX va ser una època de forts avenços pels drets de les dones (ciutadana amb dret a vot, estudis universitaris, legalització de l'avortament, etc.), però després de la segona guerra mundial a EUA va haver-hi un gran retrocés en l'emancipació de les dones. Es va relegar a les dones a l'interior de la llar, és a dir, a l'espai privat i la va eliminar de l'espai públic, per donar llocs de treball als homes que havien retornat de la guerra. Sèries televisives com *We Love Lucy* (1951) o *Embrujada* (1964) van construir un imaginari dels rols establerts per a les dones i per als

homes en un espai físic determinat, el suburbi americà.

El segon missatge, lligat al primer, era vendre les bondats de viure amb una casa amb jardí i els grans inconvenients de viure al centres de les ciutats nord americanes. Es va desenvolupar tota una indústria basada en servir totes les possibles necessitats de consumir de cada nucli “autònom” familiar dins d’una casa aïllada (cotxes per cada membre de la família, electrodomèstics, elements de jardineria, etc.), eliminant la possibilitat per portar a terme qualsevol de les alternatives comunitàries proposades sobretot per les feministes Material Feminists, per compartir les tasques domèstiques, promoure altres formes d’habitatges i promoure una vida més col·lectiva.

Després de Levittown, van venir milers i milers de desenvolupaments, produint-se una centrifugació de les classes més benestants, al llarg del territori nord-americà basats en l’sprawl, transformant tots els espais de les ciutats i els pobles en espais pels cotxes. I aquest model s’ha exportat a la resta del món, com un model exitós.

L’sprawl com a model de creixement

L’sprawl és un patró de creixement que es caracteritza per una abundància d’infraestructures pel cotxe, majoritàriament congestionades, centres comercials, grans edificis (“big boxes”), parcs d’oficines i milers de solars iguals amb camins inconnexos que acaben amb cul-de-sac, tots aquests usos separats entre ells i aïllats en si mateixos. Aquest ús del sòl porta associat el malbaratament de l’ús de l’aigua, l’energia, la terra i el temps. Hi ha més conseqüències associades a aquest tipus de creixement com l’increment de la pol·lució de l’aire, la contaminació de l’aigua, les emissions de gas que fan augmentar l’efecte hivernacle, la pèrdua d’espai natural, el cost exponencial del preu de les infraestructures, etc. En termes socials, les conseqüències també són molt greus com la manca de diversitat, l’aïllament i els problemes relacionats amb la salut com per exemple l’obesitat.

L’abandonament de l’estructura de barri a favor de patrons de dependència del cotxe, provoquen que conduir sigui la única forma de mobilitat per resoldre tot el dia a dia, per tant l’emissió de carboni és molt alta. Aquest fet no només té conseqüències en el medi ambient sinó que també té conseqüències en la salut de les persones, perquè caminen menys que en entorns més compactes de les ciutats. Un estudi realitzat per Jessica L. Furey¹¹ diu que als Estats Units, a l’any 1969, el 90% de totes les criatures anaven caminant a l’escola, quan les escoles eren part d’una comunitat on es podia caminar, però al 2002 només el 31% van a peu a l’escola. Però encara més greu és el grau d’aïllament que pateixen les persones que no tenen la capacitat de conduir, ja sigui per què són criatures, persones grans o bé amb alguna malaltia, perquè perden la seva autonomia i independència i queden aïllades en aquests territoris.

Segons la Galina Tachieva¹², la segona generació de suburbis s’ha deteriorat molt al llarg dels anys per la gran congestió del trànsit, per un parc obsolet

¹¹ Jessica L. Furey 2003: “Travel and Environmental implications of School Siting”. *U.S Environmental Protection Agency. Citat al llibre de la Galina Tachieva, Sprawl Repair Manual.*

¹² TACHIEVA, Galina. Op. Cit.

d'habitatges, per uns equipaments inadequats i perquè s'ha vist amenaçat per nous desenvolupaments més allunyats, és a dir, per la 3a generació. Tot i així, els desenvolupaments d'sprawl que s'han donat més "exurban", és a dir, els més allunyats de les àrees urbanes, situats en les últimes corones de creixements, són els que han sofert els ratis més alts d'impagaments d'hipoteques i, per tant, hi han hagut més embargaments. Moltes d'aquestes cases han estat abandonades creant un efecte expansiu en tota la zona residencial. Aquest fet ha provocat una baixada de preus que famílies amb pocs recursos han aprofitat per adquirir una d'aquestes cases en un entorn mal servit de serveis i de transports. Això només ha fet que s'aguditzí la situació d'aquestes famílies en aquest entorns i segons en Christopher Leinberger es converteixin en els slums¹³ del segle XXI. Tot i això, l'Sprawl continua creixent amb el suport de la indústria financera, la planificació tradicional i les polítiques públiques actuals, perquè encara hi ha la percepció que és més barat, més rentable i més fàcil de construir.

Des de l'inici de l'aparició de l'sprawl hi ha hagut veus que han denunciat les disfuncions que ha generat el model dispers d'àrees residencials de baixa densitat als Estats Units i a tot el món. Per una banda, un dels primers en criticar aquest model de vida va ser en William Whyte (1917-1999) al llibre *The Organization Man* (1956) on denuncia la falsa vida de comunitat que es ven en aquests entorns. I el crític d'arquitectura Lewis Mumford (1895-1990), que tot i que al principi defensava aquest model de suburbi jardí, després reconeix que les conseqüències d'aquest sistema no produeix ciutadans sinó que produeix consumidors individualistes i apolítics que no es comprometen socialment. Fins i tot, l'urbanista Jane Jacobs (1916-2006) en el seu llibre *Death and Life of Great American Cities* (1961) critica als planificadors de l'època i els demana que reconsiderin els desenvolupaments basats en cases unifamiliars aïllades, dependents del cotxe privat i amb els usos segregats. Jane Jacobs defensa en aquest llibre la proximitat, la vitalitat i la barreja d'usos com els principals principis d'una ciutat vivible i amigable per a totes les persones. A més a més, també fa una crítica proto-ecologista totalment a contracorrent, ja que les polítiques públiques com els imaginaris col·lectius condueixen a la desitjada vida al suburbi.

"Gracias a las ciudades fue posible popularizar la idea de la contemplación de la "naturaleza" como algo benigno, ennoblecedor y puro, y por extensión considerar al "hombre natural" (decidan cuan "natural") igualmente benigno, noble y puro. Opuestas a toda esta pureza, nobleza y beneficencia elevada al rango de ficción, las ciudades (que no son ninguna ficción) podrían ser consideradas asiento del mal... No es casual que nosotros los americanos, probablemente campeones del mundo en esto de sentimentalizar la naturaleza, seamos... los mayores, más voraces y menos respetuosos destructores del idílico y salvaje mundo rural.

...De esta forma, todos los días las excavadoras se tragan varios kilómetros de nuestro campo, que luego se cubren con asfalto y se salpican con suburbanitas que han matado aquello que vinieron a buscar... tierra agrícola de primera calidad (un raro tesoro de la naturaleza en nuestro globo terráqueo) se sacrifica a las autopistas o a los aparcamientos de los supermercados, con tan poca consideración e inconsciencia como se talan los árboles de los bosques, o como se corrompen las corrientes y los ríos y se llena el aire con los residuos de la gasolina...

13 LEINBERGER, Christopher B. March 2008. "The Next Slum?", *The Atlantic* <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2008/03/the-next-slum/306653/>

El desorden suburbanizado o semiurbanizado que creamos de esta manera es menospreciado mañana por sus propios habitantes. Estas ralas dispersiones carecen de un grado razonable de vitalidad, poder de retención o utilidad como asentamientos... en seguida empiezan a decaer al estilo de las áreas grises y moribundas de las ciudades. De hecho, una enorme cantidad de los cinturones grises de hoy son la aproximación de la naturaleza de ayer...”¹⁴

Per una altra banda, Betty Friedman va escriure *La mística de la feminidad* el 1963 on denuncia, a través de la seva pròpia experiència de mestressa de casa del suburbi, el sentiment d'insatisfacció que vivien les dones atrapades en aquest fals paradís. Durant les dècades del 1950 i 1960, es va detectar una malaltia depressiva generalitzada a les dones que vivien al suburbi. Els metges la van anomenar la malaltia sense nom. El sentit compartit era de gran soledat i inutilitat en un entorn preparat per a que les dones fossin unes felices mestresses de casa mentre els seus marits anaven a la ciutat a treballar.

“El ama de casa de los barrios residenciales: imagen soñada de la joven mujer estadounidense y envidia, según se decía, de todas las mujeres del mundo. El ama de casa estadounidense, liberada por la ciencia y los electrodomésticos, que hacían el trabajo por ella, de la carga de las tareas domésticas, de los peligros del parto y de las enfermedades que habían padecido sus abuelas. Estaba sana y hermosa, tenía estudios, solo tenía que preocuparse por su marido, su casa y su hogar. Había encontrado la auténtica realización femenina. En su calidad de ama de casa y de madre, se la respetaba como socia de pleno derecho y en pie de igualdad con el hombre en el mundo de éste. Gozaba de libertad para elegir el automóvil, la ropa, los electrodomésticos y los supermercados; tenía todo aquello con lo que cualquier mujer siempre soñó... si una mujer tenía un problema en las décadas de 1950 y 1960, sabía que algo no iba bien en su matrimonio o que algo le pasaba a ella (...) estaba tan avergonzada de tener que reconocer su insatisfacción que nunca llegaba a saber cuántas mujeres más la compartían (...) el malestar que no tiene nombre (...) En 1960, el malestar que no tiene nombre reventó (...) destrozando la imagen de la feliz ama de casa estadounidense.”¹⁵

Aquesta situació que vivien en silenci moltes dones del suburbi queda il·lustrada en la novella de Richard Yates, *Revolutionary Road* (1961), que es va portar al cine per Sam Mendes al 2008. Aquesta novella mostra la soledat d'una dona que es veu atrapada en una vida avorrida, amb un treball esgotador i interminable a la llar, mentre el seu marit té una feina més lleugera a la ciutat amb més interaccions i relacions socials.

Tot i que la societat ha evolucionat molt, es segueix construint l'ideal del suburbi per una família única, amb els rols assignats i dividits per homes i dones. És a dir, l'home treballa en un treball remunerat fora de casa i la dona és qui s'encarrega del treball invisible i no remunerat de les tasques reproductives. Aquest model social està completament en desacord amb la realitat de la societat contemporània perquè les famílies del segle XXI segueixen models molt variats i els rols no són una assignació exclusiva segons el sexe.

L'imaginari del somni del suburbi s'ha anat erosionant al llarg de les dècades,

14 JACOBS, Jane *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Madrid, Ed. Capitán Swing, 2011. (1ª ed. en anglès el 1961) de la pàgina 484-485.

15 FRIEDAN, Betty. *La mística de la feminidad*. Valencia: Càtedra, Universitat de València, Instituto de la Mujer, 2009.

però no va ser fins la crisi de les hipoteques del 2008 que va assolir el seu punt més crític. Van haver-hi moltes cases embargades i molts creixements aturats per fallida. Actualment, l'sprawl significa una gran expansió i inversió en territori, recursos i esforços que no es pot abandonar o destruir simplement, cal una solució més integradora i regeneradora d'aquests territoris. S'ha de reconèixer quins espais tenen potencial per poder ser recuperats i reciclats per a noves comunitats i quins no són adequats i cal retornar-los com espais per la naturalesa o l'agricultura.

Imatge suburbi americà, Washigton. Font pròpia 2012

Autopista amerciana, Miami. Font pròpia 2012

2.2 Aprenent del New Urbanism¹⁶

Aquesta dinàmica depredadora del suburbi, encara molt rendible com a negoci immobiliari i de consum, ha estat qüestionada per diferents àmbits, que proposen repensar aquestes àrees residencials de baixa densitat i monofuncionals. El moviment New Urbanism porta més de 20 anys treballant per revertir l'sprawl. No és una tasca fàcil desmuntar l'imaginari del somni americà tan ben construït des dels seus inicis a través de la televisió i del cinema. I més, quan aquestes àrees estan recolzades per infraestructures específiques, com les autopistes, que reben finançament públic, i que donen la falsa impressió de que aquestes àrees són accessibles per a les famílies.

Durant la dècada dels anys 80, hi havia diversos arquitectes, urbanistes i planificadors que es mostraven crítics amb el desenvolupament dispers i amb l'abandonament progressiu de tots els centres urbans. Alguns d'aquests professionals es van unir sota el paraigua del concepte del New Urbanism. El primer que va utilitzar el concepte de New Urbanism va ser en Stefanos Polyzoides (1946) al 1991, però no va ser fins el 1993 que es va crear el primer Congrés pel New Urbanism (CNU)¹⁷ celebrat a Alexandria, Virginia i que es celebraria anualment fins a l'actualitat. Els fundadors van ser els que van organitzar els primers tres congressos: Andrés Duany (1949) i Elizabeth Plater-Zyberk (1950) a Alexandria el 1993; Elizabeth Moule i Stefanos Polyzoides a Los Angeles el 1994; i Peter Calthorpe (1949) i Daniel Solomon (1939) a San Francisco el 1995; Peter Katz va ser el primer director del CNU. D'aquesta forma quedaven representades totes la diversitat de posicions i aquests congressos es convertien en l'espai de trobada de les diferents corrents, les diferents investigacions i per presentar els avenços sobre el New Urbanism.

A la foto alguns dels assistents del I Congrés pel New Urbanism a Alexandria, Virginia, Octubre 1993: Elizabeth Plater-Zyberk, Elizabeth Moule, Joseph Kohl, Geoffrey Ferrell, Jaime Correa, Barbara Littenberg, Mark Schimmenti, Erick Valle, Steven Peterson, Victor Dover, Stefanos Polyzoides, Daniel Solomon, Andres Duany, i Peter Calthorpe. Foto d'Adam Auel extreta de la web de cnu.org.

¹⁶ Títol del documental: "Aprendiendo del New Urbanism" realitzat dins la investigació Postsuburbia

¹⁷ www.cnu.org

Segons els propis fundadors, el CNU està inspirat en els CIAMs, els Congrés Internacional d'arquitectura moderna, realitzats durant el segle XX. El 1996 es va firmar la Carta del New Urbanism (the Charter of New Urbanism) on es defineixen els punts bàsics que defensa aquest moviment urbà.

"The Congress for the New Urbanism views disinvestment in central cities, the spread of placeless sprawl, increasing separation by race and income, environmental deterioration, loss of agricultural lands and wilderness, and the erosion of society's built heritage as one interrelated community-building challenge. (...)"

We advocate the restructuring of public policy and development practices to support the following principles: neighborhoods should be diverse in use and population; communities should be designed for the pedestrian and transit as well as the car; cities and towns should be shaped by physically defined and universally accessible public spaces and community institutions; urban places should be framed by architecture and landscape design that celebrate local history, climate, ecology, and building practice. (...)"¹⁸

Les propostes i treballs del moviment New Urbanism són summament importants ja que neixen del mateix centre de difusió d'un model d'urbanització que fa estralls al món sencer. Durant aquests quasi 25 anys de desenvolupament, el moviment ha evolucionat molt dins de les diferents línies de treball que tenen. Els primers projectes de la dècada dels anys 90 es van desenvolupar majoritàriament a través del sector privat, Seaside i Celebration com els més famosos, provocant grans crítiques dins i fora dels Estats Units. Es van criticar les propostes del New Urbanism a través de les seves propostes arquitectòniques d'estil neotradicionalista americà, postmodern i eclèctic, argumentant una falsa realitat amb un decorat. Però cal anar més enllà de l'estil arquitectònic de cada època i analitzar les propostes que fan des de fa tants anys per rehabilitar els seus suburbis.

"[...] al tiempo que muchos critican el falso estilo tradicional como nostálgico, este debe ser respetado cuando se hace bien y cuando convierte los miedos al cambio de una comunidad en ambición de urbanismo. A algunos nos gustaría ver una mayor diversidad estilística y exploraciones experimentales en la arquitectura de la reconversión del suburbio. Y esto vendrá en la medida que las reconversiones sean más usuales y que las comunidades tengan menos miedo al cambio. Pero la discusión sobre el estilo arquitectónico pierde el foco. El foco es el urbanismo"¹⁹

Per tal de rehabilitar el suburbi residencial de baixa densitat, cal un estudi seriós de viabilitat i un treball continu amb la comunitat, com diuen Ellen Dunham-Jones (1959) i June Williamson, citant a Michael Sorkin: "un bon projecte urbà és aquell que evoluciona"²⁰. En aquest cas, l'evolució implica la incorporació de tots els agents implicats, entre ells la població i especialment les dones (ja que són les qui carreguen en major mesura amb les desavantatges de la dependència que generen aquests teixits), per tal que, mitjançant processos de participació, cogestió i cooperació, es pugui arribar a solucions de transformació possibles i beneficioses per a tota la població. Però cal remarcar també que no tots els

18 The Charter of the New Urbanism. https://www.cnu.org/sites/default/files/charter_english.pdf

19 DUNHAM-JONES, Ellen i WILLIAMSON, June. *Retrofitting Suburbia: Urban Design Solutions for Redesigning Suburbs*. Hoboken: John Wiley & Sons. 2008.

20 DUNHAM-JONES, Ellen i WILLIAMSON, June. Op. cit.

territoris residencials monofuncionals de baixa densitat poden ser recuperats; perquè no totes aquestes àrees tenen capacitats de revitalització, de ser barris que permetin el desenvolupament de vides plenes i amb accés a drets. A més, l'elecció individual no pot hipotecar els recursos econòmics, ambientals i públics d'una societat.

La solució que es proposa des del New Urbanism és l'Sprawl Repair²¹ (la reparació de l'sprawl). L'objectiu principal de refer o reparar el suburbi és construir comunitats basades en el Neighborhood Unit (Unitat Barrial), similar a l'esquema d'establiment dels pobles i les ciutats als EUA abans de la II Guerra Mundial.

El mètode per reparar l'sprawl comença amb un anàlisi exhaustiu a l'escala territorial per identificar les comunitats completes que ja existeixen per preservar-les i aprendre d'elles i, per altra banda, detectar els elements d'sprawl que cal reparar. Una vegada identificats aquests elements, s'han d'identificar aquells que no poden ser reparats i decidir si es deixen com estan, o bé es converteixen en espai agrícola o natural.

A partir d'aquí l'objectiu és la creació de "comunitats completes" on les persones hi visquin millor perquè condueixen menys, gasten menys energia i recursos, i a més a més, contribueixen a tenir un entorn més saludable. Totes les estratègies es basen en fer el procés de reparació viable, sobretot econòmicament depenent de cada lloc, de les seves característiques físiques, del context territorial, de la connectivitat, de la propietat del sòl, de la demografia, de la política, del potencial econòmic, dels mètodes constructius, etc.

En alguns casos on ja s'ha actuat, comparen indicadors entre l'abans i el després de les actuacions. En tots els casos on hi ha una actuació en un suburbi per crear comunitats completes la densitat augmenta suficientment per fer viable un transport col·lectiu (15 habitatges/acre pot suportar un bus local amb servei freqüent). Aquest fet fa augmentar significativament la resta d'indicadors.

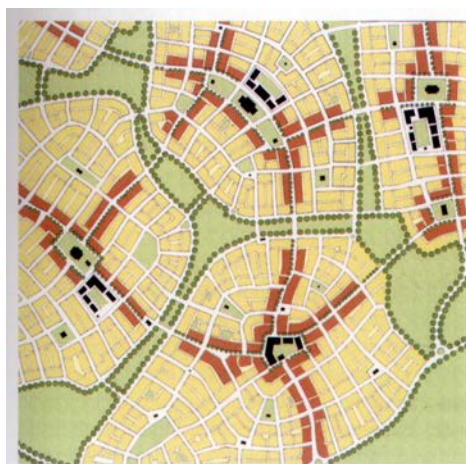
Les "comunitats completes" es componen pels corredors o connectors, pels districtes i pels barris. Els corredors o connectors són elements naturals o artificials com camins, bulevards, línies del tren, etc., que serveixen per interconnectar a nivell territorial, entre ciutats o entre barris, a través d'una xarxa de transport o bé una xarxa natural d'espais verds, o altres tipus de xarxes. Els districtes són zones especialitzades d'un ús concentrat (centres universitaris, centres mèdics, etc.) que poden estar organitzats segons una estructura semblant al barri i comunicada amb el seu entorn pròxim a través de diverses opcions (a l'sprawl aquestes àrees només s'hi podia accedir amb cotxe privat). Per últim, els barris són la mesura de creixement que s'utilitzava per planificar els suburbis abans de la segona Guerra Mundial on tots els usos estan a prop caminant i els carrers comuniquen els diferents barris i el transport col·lectiu els pobles i les ciutats.

El Neighborhood Unit Model és una planificació integral que és gradual. Les principals característiques són: la mida de la unitat barrial està definida pel radi de 5 minuts a peu des del centre fins al límit cobrint aprox. 0,25mi² (0,68km²); les necessitats bàsiques de la vida quotidiana es resolen en un entorn pròxim

21 TACHIEVA, Galina; Op. Cit.

(transport, feina, compres, espais cívics i d'oci); els carrers formen una xarxa connectada entre ells que permeten múltiples opcions pels cotxes, pels vianants i per a les bicicletes, a més a més d'afavorir la descongestió; hi ha diversitat edificatòria (tipus, mida i disposició) que permet diversitat d'opcions d'entorns, usos, preus i poblacions; aquesta forma de planificació contribueix a la conservació de l'energia, els recursos naturals, les terres de cultiu, els espais oberts, els temps i els diners.

Per contra, el model de planificació sprawl, o taca d'oli, no té en compte la unitat barrial. Les principals característiques són: els usos comercials, residencials i cívics estan separats entre ells sense importar les distàncies; les necessitats bàsiques de la vida quotidiana només es poden resoldre a través del cotxe; les carreteres formen una xarxa discontinua que redueixen les opcions de recorreguts pels cotxes, i anul·len la possibilitat d'utilitzar qualsevol altre mitjà com anar a peu o en bicicleta, a més que afavoreixen la congestió; els elements que formen part de l'sprawl estan separats en zones i contenen edificis singulars aïllats (molt semblants de tipus, mida i disposició) que no afavoreixen un rang molt limitat d'entorns, usos, preus i poblacions; aquesta forma de planificació contribueix a una menor eficiència de l'ús de l'energia, els recursos naturals, les terres de cultiu, els espais oberts, els temps i els diners.

2-8. Neighborhood model

2-9. Sprawl model

Imatges que comparen els dos models

Tot i que el concepte de barri o de centre del poble queda molt clar per la majoria de les persones, és cert que les diferents promocions de creixements en sprawl han utilitzat aquests conceptes per vendre una falsa realitat, és a dir, han creat extensions de cases unifamiliars en solars iguals i ho han anomenat "barri" i han fet un centre comercial allunyat de totes aquestes cases i ho han anomenat "centre del poble". És una estratègia que han utilitzat als EUA i a tot el món per vendre aquesta falsa realitat.

Així doncs, per l'sprawl repair, què ha de ser un centre? Un centre ha de ser un espai de reunió, un punt de trobada, no necessàriament situat al punt mig geogràfic, sinó en aquell punt on hi ha un potencial de trobada perquè hi ha varietat comercial, d'habitatges i equipaments cívics (i representatius). Hi ha diversos tipus de centres:

- el centre rural, és un punt de reunió que serveix a diferents pobles o comunitats

rurals.

- els centres dels barris, són els nodes comercials o residencials reparats amb potencial pel transport i que serveixen a les comunitats suburbanes del voltant.
- els centres dels pobles, són d'escala més gran que els centres de barri, però tenen unes característiques semblants i donen servei a diverses comunitats suburbanes.
- els centres regionals o territorials, són hubs reparats de comerç o treball (oficines o altres) que serveixen a nivell regional o territorial.

Les tècniques que utilitzen per reparar l'sprawl són:

A través del disseny urbà

Segons el New Urbanism cal intervenir a totes les escales del planejament:

1. Escala regional o territorial, cal fer l'anàlisi regional per poder prendre decisions a aquesta escala i definir quins són els àmbits d'actuació i quins no.

2. Escala comunitària o barrial, cal reestructurar l'espai d'sprawl en comunitats, amb connectors de transport i equilibrar els diferents districtes, per permetre uns barris que permetin disposar de totes les necessitats del dia i un ambient saludable multigeneracional en un radi caminable. La mesura bàsica és el PEDESTRIAN SHED (el radi peatonal de 5 min a peu des del centre) aproximadament són uns 400 metres i 800 metres per anar a buscar una parada de transport col·lectiu.

- Definir els radis peatonals a cada centre de barri
- Crear noves tipologies edificatòries per permetre usos mixtes
- Connectar i millorar la xarxa de carrers per fer-los caminables per a les persones
- Racionalitzar l'aparcament en superfície a favor dels usos de les persones
- Definir els espais oberts, lliure i cívics, creant una jerarquia entre els espais oberts, incloent els espais de producció de menjar.
- Redissenyar els carrers perquè deixin de ser d'ús exclusiu dels cotxes i siguin veritables carrers per a totes les persones, per les bicicletes i pel transport col·lectiu.

3. Escala de l'illa de cases, cal transformar i preparar les illes per a un barri més caminable i peatonal, trencant les grans illes de cases contínues per poder millorar la connectivitat entre la xarxa de carrers i passatges.

4. Escala de l'edifici, tot i que és una actuació complementària a la 2a i a la 3a, cal modificar les tipologies edificatòries per admetre més diversitat de situacions en un mateix barri (diversitat de tipologies, diversitat de preus, diversitat d'usos, ...).

A través de la regulació normativa

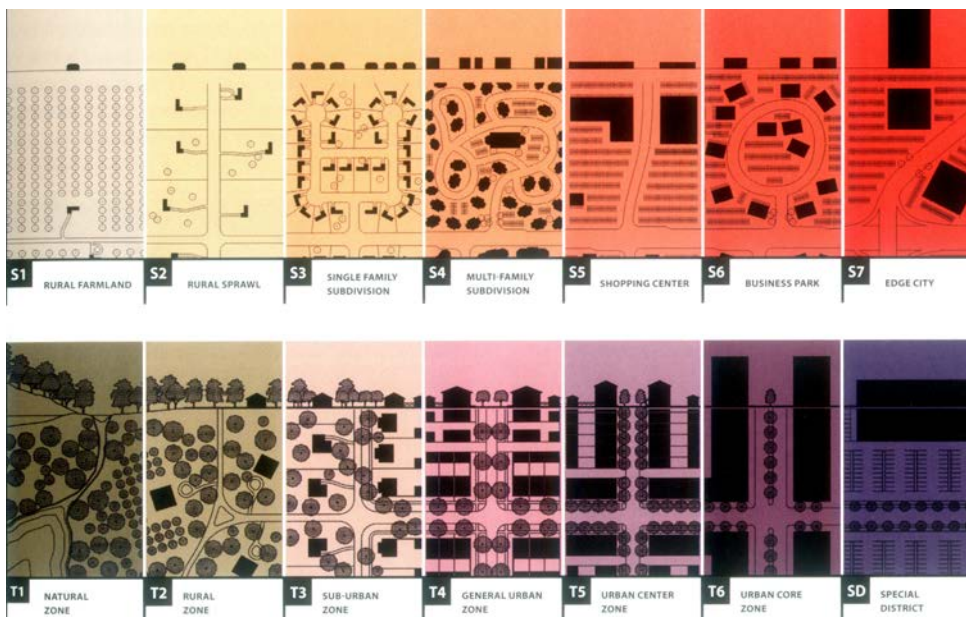
Tot i que l'sprawl ha demostrat baixa rendibilitat, encara és difícil trobar finançament per refer els seus entorns en espais caminables, amb usos mixtes amb diversitat tipològica. I a més a més, no és possible intervenir al suburbi amb les polítiques de planificació actual basades en el zoning (zonificació). Per tant, és necessari que l'administració s'impliqui amb un canvi de normatives per incentivar la reparació d'aquestes àrees més que crear-ne de noves.

S'ha iniciat de forma gradual en algunes administracions l'aplicació del smart code. (link amb l'smart code). L'"Smart code" és una normativa integral que permet el creixement "intelligent" d'una comunitat per convertir l'sprawl en un entorn caminable. És flexible per incloure la transició, és a dir, inclou un Sector Especial (G5) que s'assigna a àrees que actualment són d'ús únic, però que tenen el potencial per ser reparades o completades i convertides en centres barrials o comunitaris. I també és interesclar perquè opera a totes les escales.

Es basen en el concepte de rural-to-urban transects, els transsectes del rural a l'urbà. Aquest concepte és un marc organitzador i una metodologia de planejament que permet la redefinició de les comunitats de l'sprawl en patrons sostenibles de forma més integral i efectiva.

El transsecte és un concepte que originalment utilitzen els ecologistes per descriure els diferents hàbitats naturals juntament els seus ecosistemes, però s'ha estès el seu concepte per cobrir l'hàbitat humà. Per tant, un transsecte quan té a veure amb un entorn construït organitza els elements estructurals d'acord amb una densitat creixent i cada cop més complexa des del rural fins al nucli urbà. Està dividit en zones i cada zona representa un hàbitat complex amb diferents tipologies d'habitatges, carrers i espais públics. Es pot relacionar cada tipus de zona dels transsectes amb les zones del zoning convencional, però inclouen no només els usos, la densitat, les altures i les alineacions sinó que també inclouen la relació que tenen els edificis entre si i la forma que donen junts a l'espai públic.

Els elements de l'sprawl no es poden reparar aïlladament, sempre s'han de considerar dins d'un context a escala de barri i cal equilibrar les àrees homogènies residencials amb altres usos i elements que són necessaris per complir amb el transsecte apropiat per poder fer una comunitat completa. La distribució i els ratis de cada zona del transsecte que hi ha d'haver en un pla general estan definits per un procés d'ajustament de les condicions existents i per les densitats necessàries per a que el transport sigui viable. L'sprawl repair mòdul indica la proporció de cada zona dels transsectes que calen afegir o redistribuir per transformar l'sprawl en una comunitat completa.

Esquema dels transsectes comparats amb les zones del zoning

Els Transsectes que es defineixen són:

T.1 ZONA NATURAL, terrenys naturals que inclouen tots aquells terrenys que no són aptes pels assentaments humans (per topografia, vegetació, aigua, ...)

T.2 ZONA RURAL, població dispersa en terrenys cultivables, inclouen boscos, terres agrícoles, prats i deserts. Les construccions que es poden trobar en aquesta zona són granges, graners, edificis per l'agricultura, etc.

T.3 ZONA SUBURBANA, àrees de baixa densitat residencial pròximes a zones amb usos mixtes. Hi estan permesos els usos d'oficines i altres. Les plantacions són naturals del llocs i els solars tenen molta fondària. Les illes de cases són llargues i els carrers/carreteres s'adapten a les condicions naturals del lloc.

T.4 ZONA URBANA GENERAL, àrea d'usos mixtes que prima el teixit urbà residencial. Àmplia varietat de tipologies d'edificis residencials: cases adossades, cases de pobles, ... El paisatge és variat.

T.5 ZONA CENTRE URBÀ, àrea d'alta densitat amb edificis d'usos mixtes, on hi ha comerços, oficines, cases de poble i apartaments. Hi ha una xarxa de carrers amb grans voreres amb arbres i els edificis alineats a les voreres.

T.6 ZONA NUCLI CENTRAL, l'àrea més densa i alta, amb una gran varietat d'usos i edificis cívics d'escala regional. Té grans illes, els carrers amb grans voreres amb arbres i els edificis alineats a les voreres. Només les grans ciutats i els pobles tenen una zona central urbana.

S.D DISTRICTE ESPECIAL, són aquelles àrees amb edificis que no conformen cap de les 6 zones anteriors del transsecte.

A través de la implementació

L'sprawl s'ha vist recolzat durant molts anys per polítiques i lleis, i la seva recuperació ha d'estar igualment recolzada per la política i la legislació. Per poder realitzar la seva implementació cal incentivar i recolzar al sector privat a través de facilitar els permisos i donar fons per a la creació de noves infraestructures. Aquesta ha de ser la iniciativa més forta i valenta, perquè calen diners públics per invertir en infraestructures públiques. Només en aquells projectes que siguin més respectuosos amb el medi ambient i més ben dissenyats, perquè són els que tindran un impacte de més gran abast.

L'ordre per començar a treballar en la recuperació de l'sprawl és molt important. En primer lloc, cal permetre i incentivar la reparació dels nodes comercials que estiguin en una situació estratègica (zones comercials, d'oficines, etc.) perquè són punts d'alta intensitat en els àrees suburbanes. Ha de ser l'inici del canvi. I a més a més, aquesta actuació representa la major inversió per reparar els suburbis, que moltes vegades és d'un sol propietari. En segon lloc cal incentivar els comerços de proximitat que s'instal·lin en aquest nou centre. I per últim, cal modificar la parcel·lació residencial per evolucionar cap un centre de barri amb usos mixtes i per poder implementar transport col·lectiu quan hi hagi més densitat de població.

La implementació d'aquestes noves àrees necessita d'un suport legislatiu i polític valent i innovador que encapçali el procés i la transició cap a uns nous entorns més vivibles, sostenibles i saludables per a les persones.

I a més a més, cal destacar el sistema establert que tenen de participació anomenat The Charrette²² que s'utilitza per elaborar qualsevol tipus de projecte urbà a les ciutats o suburbis d'Estats Units.

"The term 'charrette' is derived from the French word for 'little cart' and refers to the intense work of architects before a deadline. At the nineteenth century Ecole de Beaux Arts in Paris, as carts circulated to collect final drawings, students would jump on the 'charrette' to put the final touches on their presentations."²³

Les Charrettes són un sistema concentrat de sessions on la ciutadania, les persones que dissenyen i altres persones involucrades col·laboren per crear una visió conjunta del projecte urbà. És un espai per compartir les idees i on els i les urbanistes tenen el feedback immediat de les propostes que sorgeixen de totes les àrees involucrades, no només dels ciutadans i ciutadanes. I lo més important de tot, permet que tothom qui participa comparteixi l'autoria del projecte resultant. Hi ha un Institut Nacional de les Charrettes que centralitza la informació, la formació i tot allò relatiu a aquesta eina de participació per al desenvolupament urbà.

²² National Charrette Institute: <http://charretteinstitute.org/>

²³ <http://www.dpz.com/Charrettes/About>

City of Miami Planning Department

4-118. Lack of spatial definition along a commercial strip

City of Miami Planning Department

4-119. Sprawl repair of the strip into a walkable street

Proposta per refer Strip. Font: TACHIEVA, Galina (2010)

IIIa part

Les urbanitzacions com a distòpia quotidiana

“Designing a dream city is easy; rebuilding a living one takes imagination”

Jane Jacobs, Downtown is for People, Fortune Classic, 1958

Les urbanitzacions són una forma d'ocupació del nostre territori a través de l'expansió d'àrees residencials monofuncionals amb cases aïllades on les persones que hi viuen es converteixen en dependents del cotxe privat per poder desenvolupar la seva vida quotidiana. Aquest procés d'urbanització, majoritàriament, s'ha desenvolupat al llarg de la segona meitat del segle XX amb grans beneficis pels propietaris del sòl i amb la complicitat de les administracions. La dispersió i la segregació d'usos que genera aquests desenvolupaments han provocat conseqüències socials, econòmiques i ambientals tant per les persones que hi viuen com pels entorns on s'inscriuen. Les urbanitzacions són l'herència d'una gestió caduca del territori que cal afrontar com a societat.

La configuració física i la manca de diversitat d'aquestes àrees té greus conseqüències en el medi ambient per l'elevat consum d'energia i de recursos naturals, també provoca greus problemes en la gestió de la vida quotidiana de les persones que hi viuen, i impacta en totes aquelles persones que han de conciliar diferents esferes, i que troben serioses dificultats per fer-ho: la majoria són dones. Les persones que viuen en aquestes territoris perden la seva autonomia i independència, quedant aïllades en el moment que no poden conduir. L'estudi d'aquestes àrees no pot oblidar incloure aquesta variable d'anàlisi per poder tenir un enfoc més complex de la realitat.

3.1 De les comunitats jardí a les urbanitzacions de Catalunya

El nostre territori també ha patit l'explosió de les àrees residencials monofuncionals amb les conseqüències que això comporta no només per al nostre medi ambient sinó també per a les persones que hi viuen. És important entendre la seva evolució per poder fer propostes de millora.

Les comunitats jardí a Catalunya

La proposta utòpica de la ciutat jardí d'en Ebenezer Howard arribarà a Catalunya durant la segona dècada del segle XX i suposarà la construcció d'algunes comunitats jardí¹ en el nostre territori. Aquestes comunitats tenen en comú que responen a les idees de la teoria de Howard, per tant, es basen en una intensa idea de comunitat i tenen un projecte urbà que proposa diversitat tipològica, espais lliures qualificats i equipaments, però sempre són dependents d'una ciutat central. Un dels exemples més emblemàtics és el barri de Sant Narcís a Girona perquè té una estructura urbana molt clara, amb diversitat tipològica (sense habitatge aïllat), i a més a més, tot el projecte té un llenguatge arquitectònic homogeni que ajuda a reafirmar la identitat del lloc i la composició urbana.

Un dels personatges principals que van defensar les propostes de la ciutat jardí va ser en Cebrià Montoliu. A través de diversos mitjans per comunicar les seves idees, sobretot amb la revista *Civitas*, i amb exposicions i conferències. Com Howard, en Cebrià Montoliu defensava una societat millor per a les persones, i per això, les seves aportacions van més enllà del projecte urbà, ell ho anomenava la Ciència Cívica. Les seves principals aportacions van ser la idea de comunitat, la propietat en cooperativa, el vincle amb els espais naturals, la no segregació social, la millora de la qualitat de vida, etc. Les seves idees a Catalunya no van gaudir d'un entorn social i polític propici per poder desenvolupar-les. Es va exiliar als EUA on va poder portar a terme algunes de les seves idees.

Segons la tesi d'en Jordi Franquesa hi ha quatre grans tipus de comunitats jardí que es van desenvolupar a Catalunya: la ciutat jardí vinculada a la producció, la ciutat jardí burgesa, la ciutat jardí vinculada a l'habitatge social i la ciutat jardí vinculada al turisme.

La irrupció del cotxe privat accessible va fer possible una mobilitat diferent a moltes persones i va provocar l'aparició de les urbanitzacions al territori català. Les urbanitzacions van trencar amb la idea de comunitat que tenien les comunitats jardí a favor d'una revalorització de l'espai privat individual. Aquests desenvolupaments són l'herència del model nord-americà de l'sprawl basat en el cotxe i en una segregació d'usos en el territori.

Una altra diferència entre les comunitats jardí i les urbanitzacions és que les

¹ FRANQUESA, Jordi; *Les comunitats jardí a Catalunya: Una experiència urbana retrobada*, UPC Ediciones, Barcelona, 2009.

comunitats jardí proposen diversitat de tipologies edificatòries residencials, en canvi, les urbanitzacions són àrees residencials d'habitatge unifamiliar aïllat.

Les urbanitzacions a Catalunya

El terme “urbanització” és un terme popular utilitzat per parlar de les àrees residencials de baixa densitat, però no és un terme jurídic ni urbanístic. La definició que fa la RAE², la Real Acadèmia Española, del concepte urbanització és molt àmplia amb dues accepcions: la primera com “l'acció i l'efecte d'urbanitzar” i la segona com a “nucli residencial urbanitzat”. Tot i així, cal remarcar que introdueix residencial dins el concepte d'urbanització. En el Diccionari de la Llengua Catalana³, hi ha més descripcions del terme “urbanització”: la primera, igual que l'anterior, “l'acció d'urbanitzar i l'efecte”, en segon lloc el “fenomen consistent en la creixença accelerada de les ciutats en població i en superfície i en l'expansió de les maneres de viure urbanes”, com a procés que ha patit el nostre territori i en tercer lloc, descriu les urbanitzacions residencials com a “terreny delimitat artificialment on hom fa les operacions necessàries per a poder edificar-hi un nucli de població” i “Poblat, barri, etc., establert de nou segons un pla de conjunt”. Totes elles definicions poc precises de les característiques d'aquestes àrees.

S'entén per “urbanització” aquell desenvolupament urbanístic que ha crescut més enllà del nucli urbà; que ha estat concebut en el seu origen amb un ús exclusivament residencial, tot i que pot haver-hi un local o un equipament social; ha estat construït en general sense planejament i per un únic propietari o promotor. Aquests desenvolupaments es defineixen per tenir la tipologia d'habitatges unifamiliars aïllats; en molts casos dispersos pel territori i allunyats del nucli d'equipaments del que depenen, el que comporta per als seus habitants un desplaçament obligat en cotxe privat. En definitiva, són nuclis que actualment tenen manca de proximitat, diversitat i vitalitat on la vida quotidiana de la gent es veu dificultada per la falta d'equipaments, serveis, comerç i transport públic.

La història de les urbanitzacions al nostre entorn té un punt d'inflexió clau amb l'aparició del 600, el 29 de juny de 1957, perquè representa un gran canvi de la mobilitat individual. La classe treballadora aconsegueix una forma assequible de sortir de la ciutat per poder gaudir del seu temps lliure.

Tot i que existeix un ampli repertori de situacions les urbanitzacions a Catalunya es poden englobar en aquests tres grans grups segons els seu origen⁴:

1. ESPARDENYES o retorn als orígens: és el primer grup suburbà que va sorgir als pobles de l'interior català. L'objectiu de les persones que adquirien el terreny era per cultivar un hortet com a oci per als caps de setmana. Eren terrenys situats a qualsevol sòl, fins i tot rústic. Amb el temps es van anar consolidant

² <http://dle.rae.es/?id=b8MBqYy>

³ <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=urbanitzaci%F3&operEntrada=0>

⁴ SOLÈ, Josep Maria; “Límites inciertos. Mirada y desenfoque”, en *Postsuburbia*. Editorial Comanegra, Barcelona, 2013.

les edificacions, primer es va construir una petita construcció per les eines, després per quedar-se a dormir, després per tota la família, etc. Amb ritmes de construcció discontinus. Actualment s'han convertit en habitatges de primera residència. El problema d'aquesta tipologia són que es van construir en zones amb una accessibilitat difícil, sense normatives aparents i amb permissivitat de les administracions, amb dèficits de serveis bàsics, alt grau d'aïllament i mobilitat obligada amb cotxe, a més a més n'hi ha que estan en situacions de risc legal o natural.

2. XANCLETES o la ciutat d'usar i tirar: el segon grup d'urbanitzacions sorgeix derivat del turisme de masses. Estan ubicades majoritàriament a les zones costeres. Són conjunts residencials d'ús estacional. El seu ritme de construcció va ser molt homogeni perquè estan promogudes per un promotor que desenvolupa tot el sector. Utilitzen l'imaginari col·lectiu de les vacances per atraure a les possibles persones interessades. Els municipis que van aprovar els creixements d'aquestes urbanitzacions, han d'assumir el cost dels serveis del creixement de la població durant l'estiu i es saturen aquests serveis per la manca de previsió i de recursos.

3. TALONS o l'obligat somni americà: és el grup més semblant al suburbi nord-americà, és a dir, a l'sprawl. Promotors, sistema financer i administració treballen conjuntament per generar grans paquets residencials de baixa densitat per tot el territori. El preu unitari de l'habitatge és més barat que a la ciutat. Els espais que es creen són monòtons i repetitius a base de cases unifamiliars iguals amb piscina i garatge. Moltes famílies joves escullen aquesta opció residencial pel seu preu, sense tenir en compte la repercussió en la vida quotidiana de la família, o el cost energètic i econòmic, ni molt menys el cost mediambiental d'aquesta decisió individual vinculada a la mobilitat amb vehicle privat. Són primeres residències sense vinculació amb l'entorn social i natural on es situen.

A més a més, també hi ha altres tipus que han sorgit en aquest nou segle XXI:

4. Les comunitats tancades vinculades a un complex d'oci o esports, com urbanitzacions davant d'un golf.

5. La "ciutat jubilada", persones grans del nord d'Europa que venen a passar la seva vellesa aquí.

6. Neorurals, provinents de la ciutat que volen una alternativa sostenible i conscients del que significa la seva decisió.

Independentment del seu origen, les urbanitzacions estan molt esteses al nostre territori i fa molt temps que existeixen i es desenvolupen sense una direcció clara. Els últims estudis⁵ realitzats per la Generalitat de Catalunya serveixen per prendre consciència de la magnitud del problema que cal

5 Les urbanitzacions a Catalunya, és un document resum després de realitzar l'inventari i la delimitació de totes les urbanitzacions de Catalunya durant el 2014, elaborat pel Servei d'Estratègies i Actuacions Territorials el Juny 2015 (Àrea de Planificació i Estudis Territorials). Aquests estudis parteixen dels que es van portar a terme per Joan Barba i Montse Mercader, el 2003 a Barcelona i el 2007 a Girona, Lleida i Tarragona per determinar les urbanitzacions existents a Catalunya.

afrontar. Aquests estudis descriuen 1.433 urbanitzacions a Catalunya⁶, segons uns criteris establerts per definir què és una urbanització i què no, del les quals 691 estan recepcionades o no presenten dèficits, 607 no estan recepcionades, i de 135 no s'ha obtingut resposta. Segons l'estudi de Si es consideren les 607 + 135 = 742, representen un 51'78% del total de les urbanitzacions i ocupen un 21.722 Ha, una tercera part del sòl residencial del país, de les quals un 59,49% (12.753 Ha) estan en Sòl Urbà, un 20, 68% (4.433 Ha) estan en Sòl Urbanitzable i un 19,84% (4.253 Ha) en Sòl No Urbanitzable.

Segons aquests estudis, hi ha 345 municipis amb urbanitzacions a Catalunya, dels quals el 34% (115) tenen totes les urbanitzacions regularitzades i 230 municipis (66%) encara tenen urbanitzacions pendents d'urbanitzar.

Segons el treball realitzat el 2004 i publicat el 2006 de Joan Barba i Montserrat Mercadé⁷ a la província de Barcelona es van identificar 806 urbanitzacions, herència del període entre 1960 y 1975, anterior als ajuntaments democràtics. Actualment, ja no se'n construeix cap de nova, però es donen processos de consolidació dins de les urbanitzacions existents i de transformació de residència secundària en principal. Les dades generals que aporten són que les urbanitzacions de la província de Barcelona:

- Ocupen 26.080 ha (260 km²), de les quals unes 12.296'8 ha estan regularitzades.
- S'estima que hi ha unes 192.000 parcel·les.
- S'estima que hi ha uns 93.500 habitatges construïts.
- La població potencial és de 257.000 persones (però no hi ha dades fiables sobre quina proporció és residència principal i quina secundària)
- El grau de consolidació és d'aproximadament el 50%
- Dins de les urbanitzacions existents es podrien construir 100.000 habitatges més.
- En total, si és construís totes les parcel·les existents hi podrien arribar a viure unes 530.000 persones.
- La població dels municipis que tenen urbanitzacions creix a un ritme 10 vegades superior al dels municipis sense urbanitzacions.

Després aquest estudi es va ampliar a la resta de Catalunya i és la base de les dades presentades de tot Catalunya elaborades per la Generalitat.

A més dels estudis ja citats en l'àmbit català hi ha altres referències sobre l'anàlisi de les àrees residencials de baixa densitat, entre altres destaquem:

Dins de la càtedra d'urbanisme de l'ETSAV, s'han desenvolupat diferents estudis

⁶ Segons els criteris de selecció d'en Joan Barba i Montse Mercader hi ha 1.526 urbanitzacions a Catalunya, de les quals 806 a Barcelona i 720 a la resta del territori català que ocupen 44.000 Ha.

⁷ BARBA, Joan i MERCADÉ, Montserrat; *Les Urbanitzacions a la província de Barcelona: localització i característiques dels sistemes de baixa densitat residencial*. Diputació de Barcelona. Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge, Barcelona, 2006..

com *La construcción del territorio metropolitano. Morfogénesis de la región urbana de Barcelona* (1999) d'Antonio Font, Carles Llop i Josep M. Vilanova. Área Metropolitana de Barcelona, *L'explosió de la ciutat: Transformacions territorials recents en les regions urbanes de l'Europa Meridional* (2004) d'Antonio Font (ed.) Colegio de Arquitectos de Cataluña. COAC & Forum Universal de la Culturas de Barcelona i *Transformacions urbanitzadores 1977-2000*, Área Metropolitana y Región Urbana de Barcelona (2005) de la Cátedra de Urbanística ETSAB.

Francesco Indovina va coordinar el seminari titulat *La Ciudad de baja densidad: lógicas, gestión y contención*, publicat el 2007 amb el mateix títol per la Diputació de Barcelona.

El geògraf Francesc Muñoz està especialitzat en l'estudi de les urbanitzacions. Els seus principals estudis sobre el tema són la seva tesi doctoral, *Urbanización* (2008)⁸ i la coordinació del llibre *Estratègies vers la ciutat de Baixa densitat: de la contenció a la gestió* (2011)⁹. A més a més, és el director de l'Observatori de la urbanització de la Universitat Autònoma de Barcelona on està realitzat diversos estudis, com per exemple l'Inventari i Anàlisi tipològica de la urbanització dispersa a Catalunya¹⁰ per encàrrec de l'Agència Tributària de Catalunya.

Les principals estratègies que proposen els diferents estudis que s'han realitzat fins ara per resoldre els problemes de les urbanitzacions catalanes són des de l'àmbit urbanístic, sobretot per resoldre els dèficits urbanístics, però no s'han afrontat el problemes socials, econòmics i mediambientals derivats d'aquestes situacions. Cal establir noves estratègies, diferents a les establertes a la ciutat compacte, que permetin garantir la sostenibilitat de la vida (social, ambiental i econòmica) en aquests territoris.

El treball de recerca *la Rehabilitació d'urbanitzacions residencials monofuncionals de baixa densitat* (2013)¹¹ aporta des de diferents punts de vista, alternatives que permeten millorar la vida quotidiana a les àrees residencials monofuncionals de baixa densitat. Es tracta de recomanacions pràctiques que es poden aplicar diverses situacions.

L'aportació original d'aquest treball és posar al centre la vida quotidiana de les persones. El llibre proposa utilitzar aquesta variable per sumar propostes a la rehabilitació de les urbanitzacions catalanes.

8 MUÑOZ, Francesc. *Urbanización. Paisajes comunes, lugares globales*. Barcelona: Gustavo Gili, 2008.

9 MUÑOZ, Francesc (Coord.), *Estratègies vers la ciutat de baixa densitat: de la contenció a la gestió*, Diputació de Barcelona. Col·lecció Estudis Territori, 9. Barcelona, 2011.

10 <http://www.uab.cat/web/recerca/observatori-de-la-urbanitzacio-1345681847759.html>

11 Recerca finançada pel programa RECERCAIXA 2011-2012 i coordinada per Zaida Muxí, doctora arquitecta i professora d'urbanisme de l'ETSAB, i un grup heterogeni format per arquitectes, urbanistes i sociòlogues: Roser Casanovas, Adriana Ciocchetto, Marta Fonseca, Blanca Gutiérrez Valdivia, Sara Ortiz, Zaida Muxí Martínez (Col· lectiu Punt6) Arnau Andrés, Carles Baiges (LaCol) Jordi Franquesa, Josep Maria Solé Gras (professors ETSAB).

Imatge urbanitzacions de la comarca del Garraf, Olivella. Font pròpia 2016

Imatge urbanitzacions de la comarca del Garraf, Canyelles. Font pròpia 2016

3.2 La vida quotidiana com a variable d'anàlisi a les urbanitzacions¹²

S'entén la vida quotidiana com el conjunt d'activitats que les persones realitzem per satisfer les nostres necessitats fonamentals, que vénen determinades per les dimensions d'espai i temps. El coneixement d'aquesta realitat quotidiana és bàsica per reflexionar sobre els nostres entorns urbans tant en una escala espacial com temporal.

La vida quotidiana és un concepte polièdric que té múltiples accepcions i ha estat abordat des de diferents àmbits. Es pren aproximació a través de dues referències bàsiques: el treball d'Ágnes Heller i el de les feministes italianes, analitzades a través del treball de Teresa Torns¹³. En la seva obra *Sociologia de la vida quotidiana*¹⁴, Ágnes Heller situa a les persones al centre d'aquest concepte i atribueix una gran importància a les seves percepcions subjectives. Per altra banda, les feministes italianes introdueixen en els anys 80 la perspectiva de gènere en l'estudi de la vida quotidiana. Aquesta anàlisi permet a Chiara Saraceno identificar l'estructura sexuada de la mateixa, en la qual homes i dones se situen de manera desigual¹⁵. Per aquest motiu, com ha assenyalat Torns, la perspectiva de gènere resulta imprescindible per visibilitzar dues dimensions clau de la vida quotidiana: el temps i les tasques de reproducció de la vida humana i la relació de tots dos factors amb el benestar quotidià.

Amb el concepte vida quotidiana ens referim a les necessitats fonamentals enteses no solament com les accions biològiques de supervivència sinó en un marc més ampli, que concep a les persones en funció de la seva relació amb les altres i amb l'entorn. En aquest sentit, Manfred Max-Neef descriu: "Les necessitats humanes fonamentals són finites, poques i classificables (...) són les mateixes en totes les cultures i en tots els períodes històrics. El que canvia a través del temps i les cultures és la manera o els mitjans utilitzats per a la satisfacció de les necessitats"¹⁶.

Max-Neef defineix també nou necessitats per al desenvolupament humà: la subsistència, la protecció, l'afecte, l'enteniment, la participació, l'oci, la creació, la identitat i la llibertat. Aquesta lectura ens serveix per posar en crisi altres mirades més reduccionistes de les necessitats humanes que es veuen reflectides al territori, com per exemple la zonificació de la ciutat seguint els criteris

12 Basat en l'article escrit per la mateixa autora juntament amb Blanca Gutiérrez Valdivia titulat "La vida cotidiana en las áreas residenciales monofuncionales de baja densidad" al llibre *POSTSUBURBIA*, coordinat per Zaida Muxí, Barcelona: Comanegra, 2013

13 TORNES, Teresa; BORRÀS, Vicent; MORENO, Sara. *La vida quotidiana. Exploració d'un marc conceptual i d'una proposta d'indicadors*. Barcelona: Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball, col·lecció Working Paper, n. 10, 2006.

14 HELLER, Ágnes. *Sociología de la vida cotidiana*. Barcelona: Editorial Península, 1977.

15 HELLER, Ágnes. Op. Cit.

16 MAX-NEEF, Manfred; ELIZALDE, Antonio; HOPENHAYN, Martín. *Desarrollo a escala humana. Una opción para el futuro*. Santiago de Chile: CEPUR, Fundación Dag Hammarskjöld, 1986. P.17

establerts pels CIAM¹⁷ a través de la Carta d'Atenes¹⁸, *que se segueixen aplicant en l'actualitat. Aquest document redueix les necessitats de la societat moderna a quatre àmbits: habitar, circular, treballar i recrear-se. Aquests aspectes són insuficients per poder resoldre totes les necessitats fonamentals, ja que no tenen en compte aquelles relacionades amb la reproducció de la vida.*

Per aproximar-se a la realitat de les complexes àrees residencials monofuncionals, i més encara si es vol transformar-les, és imprescindible crear eines que permetin conèixer la vida quotidiana de les persones que hi viuen. L'estudi de la vida quotidiana ens permet identificar quines són les activitats que es realitzen per satisfer les necessitats sobre un suport físic concret i en un temps finit. Per això, per millorar les condicions de vida de les urbanitzacions cal tenir present les necessitats fonamentals dels seus habitants: són les mateixes que les de les persones que viuen a la ciutat però es satisfan en un entorn físic molt diferent, per la qual cosa la gestió de la vida quotidiana és molt diferent en tots dos llocs.

Les activitats que realitzem en l'actual societat postindustrial poden inscriure's dins de quatre esferes bàsiques que són complementàries i estan interrelacionades: l'esfera productiva, la reproductiva, la pròpia i la política. Aquesta divisió ens serveix per identificar millor quins són aquestes activitats, on i quan tenen lloc, qui les duen a terme i el grau de dependència per poder realitzar-les. Aquesta anàlisi equipara totes les activitats relacionades amb el desenvolupament humà i, sobretot, ens mostra aquelles tasques reproductives invisibilitzades en les anàlisis dels espais habitats i, en conseqüència, dels projectes urbans. També ens serveix per evidenciar que el gènere estructura el repartiment del temps i de l'espai.

L'esfera productiva engloba totes les activitats relacionades amb la producció de béns i serveis, els quals normalment suposen una remuneració en forma de salari. L'assignació dels rols de gènere ha associat al gènere masculí la responsabilitat de la producció, que aporta el sosteniment a la família. Tradicionalment s'ha considerat que és l'esfera vinculada a la vida pública, per la qual cosa té molta visibilitat. Malgrat el discurs hegemònic, podem constatar que les dones sempre han treballat fora de l'àmbit privat, encara que la seva contribució ha estat sistemàticament invisibilitzada. Per exemple, la mà d'obra femenina a les fàbriques tèxtils catalanes el 1839 representava el 40% del total i si es sumés la mà d'obra infantil s'arribava al 50%¹⁹. La incorporació massiva de les dones al sector industrial s'ha donat al llarg dels dos últims segles, encara que sempre s'hagi considerat un salari que només resolvia una necessitat puntual, ja que la fàbrica no era el lloc "natural" de les dones.

L'esfera reproductiva és el conjunt d'activitats no remunerades que realitzen les persones d'una família o d'una unitat de convivència per a elles mateixes, per als membres de la seva pròpia unitat familiar o per a una unitat aliena. Aquestes

17 Congreso Internacional de Arquitectura Moderna (1928-1959).

18 LE CORBUSIER. *Principios del urbanismo* (La Charte d'Athènes). Barcelona: Editorial Ariel, 1971 (1ª edición, 1942).

19 CABRERA PÉREZ, Luis Alberto. *Mujer, trabajo y sociedad (1839-1983)*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Secretaría general de Políticas de Igualdad, Instituto de la Mujer, catálogo de la exposición del mismo nombre, 2005.

activitats són conegudes tradicionalment com a treball familiar domèstic, encara que es realitzen tant a l'interior com en l'exterior de l'habitatge. Des de la divisió física i sexual dels espais de treball, les responsables d'aquestes tasques han estat les dones. El discurs de la domesticitat atorga a les dones l'espai interior de l'habitatge com a centre de realització femenina. Les dones arrosseguem encara avui aquest rol perquè la nostra societat no ha reconegut la necessitat d'assumir aquestes tasques des de la coresponsabilitat i la conciliació²⁰.

El Compte satèl·lit de la producció domèstica de les llars de Catalunya 2001, a càrrec de Cristina Carrasco i Mònica Serrano, permet una millor comprensió del significat d'aquesta esfera en equiparar el treball reproductiu al productiu: “el treball domèstic implica una tasca diària, contínua, sovint en combinació amb béns de capital i amb necessitats d'inversió econòmica. L'objectiu d'aquesta producció és satisfer les necessitats dels membres de la llar, tals com a aliment, vestit, descans i altres. Consisteix a garantir, d'una banda, la recuperació de les energies de la població que participa de l'activitat productiva remunerada, l'èxit en els cicles educatius i formatius de la població que en el futur hi participarà, o bé el descans i la cura de les persones que hi han participat en el passat. En conseqüència, la producció domèstica genera un valor funcional i estructural però no mercantil, imprescindible per al desenvolupament normal dels membres de la societat i de l'economia considerada en conjunt”²¹. Aquest estudi atribueix al treball reproductiu un valor econòmic com a qualsevol treball assalariat, i a Catalunya equivaldria al 40% del PIB calculat per a l'any 2001²².

Per poder precisar la definició de les activitats reproductives, el citat estudi les divideix en quatre grups: proporcionar habitatge (inclou tot allò relacionat amb la seva compra o lloguer, moblar-la, equipar-la, mantenir-la en condicions, netejar-la, etc.), proporcionar nutrició (organitzar els menjars, comprar provisions, preparar el menjar, servir-lo, rentar els plats, cuidar un hort, etc.), proporcionar vestit (confeccionar-lo, rentar-lo, planxar-lo, comprar-lo, etc.) i, finalment, proporcionar cura (atendre a nens i nenes, persones grans, malaltes o altres membres de la família, etc.).

És important visibilitzar aquestes tasques i evidenciar el paper imprescindible que tenen per al manteniment de qualsevol societat. Les activitats relacionades amb l'atenció i la cura dels nens i nenes, de les persones grans i/o malaltes, així com tots els treballs relatius a la higiene, alimentació i atenció afectiva, es consideren que es poden solucionar d'una manera “natural”, és a dir, resolts en la majoria dels casos per dones²³. El sistema patriarcal naturalitza i invisibilitza aquestes tasques realitzades per les dones, la qual cosa porta al fet que també siguin oblidades a l'hora de planificar el territori i de concebre les polítiques

20 Dossiers IDESCAT, n. 10, junio 2012, ofrece datos para Catalunya que lo confirman. Por ejemplo, en parejas con hijos, un 59% de los hombres participan poco o nada de las tareas de la reproducción. (3/12/12). <http://www.idescat.cat/cat/idescat/publicacions/catalog/pdfdocs/dossier10.pdf>

21 CARRASCO, Cristina y SERRANO, Mònica. *Compte satèl·lit de la producció domèstica (CSPD) de les llars de Catalunya 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Institut Català de les Dones, colecció Estudi 1, 2006. P. 3.

22 CARRASCO, Cristina y SERRANO, Mònica. Op. Cit. p. 86.

23 CAMPOS DE MICHELENA, Pascuala. “Influencia de las ciudades en la vida de las mujeres” en VV.AA. *Mujer y Urbanismo: Una recreación del espacio. Claves para pensar en la ciudad y el urbanismo desde una perspectiva de género*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales, Instituto de la Mujer, FEMP, 1996.

públiques.

En aquest sentit, Mª Ángeles Durán alerta que “les fronteres entre treball formal i informal són molt tènues i tendeixen actualment a desdibuixar-se. El temps de cura no requereix transformacions materials, per la qual cosa és fàcil invisibilitzar-lo si no s'utilitzen instruments d'observació específics, ja que se superposa a altres activitats passives o de baixa intensitat”²⁴.

La tercera esfera definida és la pròpia, la qual inclou el conjunt d'activitats relacionades amb el desenvolupament personal i intel·lectual de cada persona. Dins d'aquesta esfera es troba la vida social, els esports, l'oci, el temps lliure, les aficions, etc. És l'espai del desenvolupament personal, un lloc dedicat a cadascuna i cadascun.

Finalment, trobem l'esfera política. Hannah Arendt la descriu com l'“acció”: l'acció serveix per a la fonamentació i conservació de la comunitat política, crea les condicions per a la continuïtat de les generacions, per al record i per a la història. Mostra alhora la singularitat, la diferència i el pluralisme de l'ésser humà. Segons Arendt, l'ésser humà pot sobreviure sense treballar o produir alguna cosa per si mateix, però sense acció no serà reconegut com a ésser humà pels altres.

En aquesta anàlisi de la vida quotidiana, a més de tenir en compte les activitats, és necessari incorporar una lectura des de la dimensió espacial i temporal. Una aproximació típica a l'anàlisi espacial és la que diferencia l'espai públic de l'espai privat. Aquesta dicotomia té el seu origen en la divisió sexual del treball, que va delimitar àmbits masculins i femenins sobre els que s'han projectat una sèrie de valors i ideologies que han reforçat la construcció cultural de les categories “home” i “dona”²⁵. Com s'ha vist anteriorment, les diferents esferes traspassen els límits d'allò públic i d'allò privat mentre que aquesta dicotomia tendeix a perpetuar l'associació simbòlica entre el masculí com a públic i productiu i el femení com a privat i domèstic. Lamentablement, la configuració de les ciutats continua assumint moltes vegades una concepció de la vida quotidiana que té en compte la divisió sexual del treball i que es basa en aquesta dicotomia artificial de públic/privat i masculí/femení. Com assenyalen Rainero i Rodigou²⁶, existeixen nous patrons en la societat que qüestionen aquesta dicotomia entre el públic i el privat (noves tipologies de treball remunerat, flexibles, en la pròpia llar; altes taxes de desocupació masculina; major protagonisme públic de les dones, etc.). Aquests canvis no s'han materialitzat en una transformació de l'organització física de la ciutat, ni en els temps que l'acompanyen, i impacten en totes aquelles persones que han de conciliar diferents esferes, i que troben serioses dificultats per fer-ho: la majoria són dones. En el cas de les urbanitzacions, aquestes dificultats són molt majors i van en detriment d'aquelles activitats que tenen a veure amb l'esfera pròpia o política.

24 DURÁN, Mª Ángeles. *La ciudad compartida. Conocimiento, afecto y uso*. Madrid: Consejo Superior de los Colegios de Arquitectos de España, 1998.

25 FERNÁNDEZ, Nuria. “Una aproximación antropológica al origen de los espacios segregados”. En: VV.AA. *Ciudad y Mujer. Actas de curso: Urbanismo y mujer. Nuevas visiones del espacio público y privado. Málaga 1993-Toledo 1994*. Madrid: Seminario permanente Ciudad y Mujer, 1995. Pp. 99-106.

26 RAINERO, Liliana y RODIGOU, Maite. *Indicadores urbanos de género. Instrumentos para la gobernabilidad urbana*. Córdoba: CICSA, 2001.

Des de la perspectiva de la vida quotidiana, cal entendre les variables de temps i espai com a categories relacionades. Tal com afirma Teresa Boccia²⁷, quan parlem del temps social no podem deixar de costat ni l'organització espacial dels horaris de les activitats ni l'estructura urbanística.

Així doncs, l'anàlisi de la vida quotidiana ha de realitzar-se sempre des d'una perspectiva holística, ja que, com assenyala Carrasco, "la vida de les persones –i en major grau la de les dones– no està compartimentada, sinó que és un desplaçament continu entre temps i espais que afecta les diferents dimensions de la seva vida; d'aquí que la complexitat humana exigeixi una anàlisi integradora"²⁸.

Hi ha propostes que han realitzat sobretot des de l'àmbit del feminisme per millorar aquest aspecte a les ciutats, algunes d'aquestes propostes estan enunciadades al primer capítol com a utopies feministes. Però tot i que aquests exemples són molt il·lustratius de com les millores a l'espai poden ajudar a la gestió de la vida quotidiana, no poden ser models traslladats literalment a l'espai de les urbanitzacions ja que han estat concebuts en entorns més o menys compactes, diversos i amb usos mixtes, és a dir en entorns urbans. És necessari repensar la forma d'actuar al territori dispers perquè no es poden repetir les mateixes pautes o condicions d'habitabilitat que a la ciutat. El gran problema de les urbanitzacions és la manca de proximitat per afavorir el desenvolupament de les activitats quotidianes, per tant caldrà pensar estratègies sostenibles que plantegin o bé aproximar usos quotidians a les urbanitzacions o bé aproximar les persones als serveis existents.

Habitar és molt més que la sumatòria de la residència, el treball, l'oci, el transport, l'educació, la cultura i la sanitat. Habitar és poder desenvolupar la complexitat de la vida de cada persona en igualtat d'oportunitats, amb la mateixa intensitat i integritat.

27 BOCCIA, Teresa. "El tiempo y el espacio de las ciudades: la experiencia italiana". En: *Género y Urbanismo, Infraestructuras para la vida cotidiana. Libro del segundo Seminario Internacional sobre realizado los días 27 y 28 de mayo de 2002*. Madrid: ETSAM Universidad Politécnica de Madrid, 2003.

28 CARRASCO, Cristina y SERRANO, Mònica. *Op. cit.* P. 18.

3.3 Postsuburbia: rehabilitació territorial d'àrees residencials monofuncionals

A les urbanitzacions, la vida de les persones es veu dificultada per l'escassetat de serveis de proximitat, la falta d'usos mixtes i de transport públic. Aquesta forma d'habitar obeeix exclusivament a un model econòmic que busca la localització més barata per al seu aprofitament màxim i immediat, sense importar les conseqüències negatives per a les persones ni per al medi ambient.

La planificació urbanística basada en la segregació d'usos ha provocat uns entorns urbans on les àrees residencials, de treball, de compres i d'oci constitueixen zones independents unides per vies de comunicació. Es tracta de territoris que no estan integrats en la producció econòmica local ni molt menys en l'economia rural que els envolta, per la qual cosa la subsistència de les famílies ha de seguir buscant-se a la ciutat o en zones que disposin de llocs de treball.

Fruit d'aquesta planificació, les urbanitzacions han estat planejades sense tenir en compte la complexitat de la vida quotidiana, i en conseqüència, sorgeixen serioses dificultats en el desenvolupament de les tasques del dia a dia. No es tracta només d'un model insostenible en termes territorials i energètics, sinó també insostenible per a la vida de les persones, en relació als seus temps i al dret a desenvolupar les seves pròpies vides.

Tot i que moltes persones que poden triar aspiren a viure a les ciutats centrals per poder disposar de proximitat als usos quotidians, el temps no malgastat, activitats urbanes properes al domicili (treball, cultura, educació, oci, etc.), etc., estem lluny d'un procés de recuperació real d'un model urbà central i mixt en tots els seus paràmetres, tant socials com econòmics i culturals. L'oferta suburbana augmenta entre les persones de menys recursos, fet que incrementa novament les desigualtats, la formació de guetos i la segregació. En el cas d'Estat Units: "Per primera vegada en la història, els municipis suburbans alberguen ara més persones vivint en la pobresa que les ciutats centrals."²⁹

El desenvolupament de la vida quotidiana en el context del territori dispers és molt diferent al que es dona a la ciutat compacta. Seguint l'afirmació de Max-Neef segons la qual les necessitats són les mateixes en totes les cultures i en tots els períodes, podem confirmar que les necessitats al territori dispers són les mateixes que a la ciutat compacta, el que varia és com es resolen. Per tant, no són les activitats les que canvien, sinó l'espai on es desenvolupen i el temps emprat en elles. Les dues dimensions de la vida quotidiana, temps i espai, serveixen per evidenciar aquestes diferències.

Els entorns residencials monofuncionals es caracteritzen per la dispersió dels habitatges, la deficient qualitat dels espais públics i la falta d'activitats complementàries a la residencial. Per tant, a les àrees residencials monofuncionals de baixa densitat no hi ha proximitat. La monofuncionalitat residencial de les urbanitzacions obliga a desplaçar-se fora de l'àmbit més proper per realitzar qualsevol tipus d'activitat quotidiana. Aquestes manques d'espais i

29 DUNHAM-JONES, Ellen y WILLIAMSON, June. *Retrofitting Suburbia. Urban Design Solutions for Redesigning Suburbs*. Nueva Jersey: John Wiley & Sons, Inc, 2009.

infraestructures fan que la gestió de la vida quotidiana sigui més complicada que en altres entorns amb més serveis, i que es necessiti major programació del temps. Davant aquestes dificultats, a les urbanitzacions sorgeixen estratègies auto-organitzades de suport mutu per compartir moments de la cura de la infància o per optimitzar alguns desplaçaments. Aquestes iniciatives són xarxes veïnals de solidaritat que recolzen les tasques de cures, la compra, la mobilitat, etc., però que dependran del teixit social de cada context específic.

Durant els últims 30 anys, a Catalunya i l'Estat espanyol s'ha colonitzat el territori amb un model dispers d'urbanització que no afavoreix la gestió de la vida quotidiana de les persones que viuen en ell. Com diu Oriol Nello³⁰, *"la lectura de les imatges obtingudes a través del projecte europeu Corine Land Cover (...) permeten una visió longitudinal dels canvis d'usos del sòl esdevinguts a Espanya entre 1987 i 2005 ... en aquest període la superfície del sòl artificialitzat a Espanya va passar de 669.222 a 1.017.356 ha, amb un increment del 52% i un creixement anual mitjà de 19.340 ha. Les 348.134 ha artificialitzades en aquestes dues dècades vénen a representar una superfície equivalent a 35 vegades el terme municipal de Barcelona."* I segueix: *"rellevant és l'anàlisi de les dades corresponents al quinquenni 2000-2005, és a dir el període central d'allò que s'ha vingut denominant la 'dècada prodigiosa' de l'urbanisme a Espanya. En aquest lustre, el volum anual mitjà de sòl artificialitzat va pujar fins a les 27.666 ha: és a dir, 75,8 ha al dia, més de 3 ha cada hora. Això representa que cada deu dies, durant cinc anys, s'ha artificialitzat a Espanya un àmbit tan extens com l'Eixample de Barcelona: un Eixample cada deu dies durant cinc anys, aquest ha estat el ritme"*. Per tant, és necessari contenir el creixement per no créixer més problemes, però alhora hem de plantejar solucions imaginatives, eficients i sostenibles per a aquests territoris, que són monofuncionals i de baixa densitat i que no permeten desenvolupar la vida quotidiana d'una forma fàcil, còmoda i independent.

La perspectiva de gènere a l'urbanisme i els efectes diferenciats del suburbi

La perspectiva de gènere és una eina descriptiva, analítica i política que s'utilitza per visibilitzar, analitzar, avaluar i transformar les desigualtats entre dones i homes que existeixen en una societat.

La construcció social del gènere assigna espais i dóna prioritats: el privat i el públic apareixen com a parells complementaris i alhora antagònics. Sota el sistema sexe-gènere, el rol masculí s'ha associat amb l'esfera pública, productiva, de treball assalariat i de poder, i el femení, a l'esfera privada, reproductiva, de treball no remunerat i de cura de les persones. Les dones han estat històricament excloses de l'esfera pública i dels òrgans de presa de decisió. Això ha influenciat en com s'han dissenyat els entorns, les ciutats i les àrees urbanes: el quotidià ha estat secundari i relatiu, i l'exterior, el públic, ha estat principal i important, per tant, solament formulable des de teories neutrals, racionals i abstractes, no des de l'experiència³¹.

30 NEL: LO, Oriol. En su artículo "Herencias territoriales, exploraciones geográficas y designios políticos" en el libro de SCHULZ-DORNBURG, Julia. *Ruinas Modernas. Una topografía de lucro*. Barcelona: Àmbit Servicios Editoriales, Colección Palabra y paisaje, 2012.

31 MUXÍ MARTÍNEZ, Zaida "Ciudad próxima. Urbanismo sin género". *Ingeniería y Territorio*, n. 75.

A l'hora d'integrar la perspectiva de gènere en l'urbanisme és essencial incloure un abordatge interseccional, és a dir, creuar la variable gènere amb altres com l'ètnia, l'edat, l'estatus econòmic, les capacitats, l'origen, etc. És la combinació d'aquesta variables la que permet fer encara més visibles les desigualtats de gènere que es donen. Per exemple, en una urbanització, la vida quotidiana d'un home blanc, autòcton, en edat productiva, amb cotxe i treball a temps complet ben remunerat i plenes capacitats no es donarà d'igual manera que la d'una mare negra, immigrant, en edat productiva, que viu amb filles o fills dependents, que necessita del transport públic o desplaçar-se a peu per realitzar les seves activitats quotidianes.

Les àrees residencials monofuncionals de baixa densitat són el millor exemple de la concepció funcionalista del món i de la planificació, que ha dividit funcions, usos i, per això, persones. Han estat dissenyades des d'un punt de vista androcèntric, igual que ha succeït a les ciutats però de manera exacerbada, i s'han basat en el mateix imaginari de "la vida en suburbi" que apareix amb la creació del suburbi americà. Tal com assenyala Dolores Hayden³², un dels principis més importants de l'arquitectura i la planificació urbana als Estats Units durant la creació del suburbi va ser que "el lloc d'una dona és la casa". La casa del suburbi va ser l'escenari per a una efectiva divisió sexual del treball. Va ser la mercaderia per excel·lència, un estímul per al treball remunerat masculí i un contenidor per al treball no remunerat femení. Encara que les dones també realitzin treball remunerat, el pes del desenvolupament d'activitats i de cobrir les necessitats de la vida quotidiana continua sobre elles.

En un estudi realitzat sobre urbanitzacions disperses a Catalunya s'ha identificat que l'elecció del lloc de residència és una decisió complexa on intervenen molts factors de tipus social, econòmic i urbà. Aquesta decisió està influïda moltes vegades per tendències socials, que en alguns casos han associat el benestar a una vida més propera a la naturalesa i a un model de dispersió residencial. Aquest model s'accepta malgrat les mancances com la llunyania dels equipaments, serveis i altres necessitats de la vida quotidiana, que qüestionen el benestar real de les persones, i majoritàriament el de les dones, que viuen en aquest tipus d'urbanitzacions³³.

Els factors econòmics s'expliquen també entre les raons d'elecció. A Espanya els trobem especialment durant l'anomenada bombolla immobiliària, entre 2000 i 2007. Es basaven exclusivament en un millor o igual preu de l'habitatge de suburbi en comparació d'un pis petit a la ciutat consolidada, a més tenia més metres i permetia el gaudi d'un entorn natural, d'un jardí. En general, en aquestes comparacions no es considerava el que es denomina "salari diferit", la proximitat d'equipaments i serveis que trobem a les ciutats i que representen estalvi de temps i diners, és a dir, de recursos econòmics i ambientals. Els costos derivats dels desplaçaments familiars quotidians no s'han tingut en compte a l'hora de

Madrid: Colegio de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos, 2006.

32 HAYDEN, Dolores. *Redesigning the American Dream. The Future of Housing and Family Life*. Nueva York y Londres: W.W.Norton & Company, 2002 (1ª edición 1984).

33 GARCÍA ALMIRALL, Pilar y GARCÍA MASIÀ, Anna. *Vers un model de ciutat a l'abast de les dones: Diagnosi i directrius per l'acció municipal*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya, Centre de Política de Sòl i Valoracions, 2010.

triar viure en urbanitzacions residencials monofuncionals de baixa densitat. És probable que tampoc s'hagin avaluat els cicles vitals: no és el mateix viure en una urbanització quan s'és jove i sense descendents que quan hi ha persones menors a càrrec o quan les persones són majors i tenen problemes d'autonomia i mobilitat.

Així doncs, per a la rehabilitació dels entorns residencials monofuncionals es proposa un enfocament centrat en la vida de les persones. Les actuacions estan dirigides a millorar l'autonomia, la seguretat i la igualtat d'oportunitats entre les diferents persones que els habiten.

L'objectiu és aconseguir models més compactes, de major densitat i de major autocontenció. Per a això, es proposen millores progressives que col·laborin a evitar usos abusius i insostenibles de béns finits i escassos com el territori, l'energia i el temps de les persones.

Per poder millorar la vida quotidiana en els entorns residencials monofuncionals és imprescindible atorgar a les tasques i necessitats quotidianes la mateixa importància que les tasques productives com a requeriments per a la planificació de la rehabilitació d'aquestes àrees. En conseqüència, per poder obtenir aquesta informació és necessari visibilitzar les tasques reproductives i domèstiques, així com les persones que les realitzen, els temps invertits en elles, els desplaçaments i les condicions espacials de les mateixes. En aquest sentit, la participació activa de la població i el treball amb aquesta, especialment amb les persones encarregades de conciliar responsabilitat i necessitats de les tasques de la reproducció amb altres esferes de la vida quotidiana, es fa imprescindible per poder redactar projectes realistes, viables i compartits.

Es defineixen 5 línies estratègiques per rehabilitar les urbanitzacions:

L1. Enfortir les xarxes de proximitat

Per enfortir les xarxes de proximitat és necessari tenir en compte la diversitat d'activitats i desplaçaments que es deriven de les diferents esferes de la vida: productiva, reproductiva, personal i comunitària. Per tant, és essencial potenciar recorreguts útils i accessibles per a totes les mobilitats, que siguin capaços d'entrellaçar l'habitatge amb els espais de relació, els equipaments i els serveis. Aquests recorreguts útils han de permetre la realització de més d'una tasca alhora enllaçant diverses activitats, i han d'estar recolzats per una xarxa per a les persones vianants i de transport públic.

I els objectius específics per aconseguir-ho són:

1.1 Connectar la urbanització amb el seu entorn

1.2 Millorar la xarxa quotidiana

1.3 Aproximar els usos quotidians

L2. Afavorir la barreja física i social

La barreja física i social implica incorporar al teixit de les urbanitzacions una varietat de models residencials, tant en tipologies com en models de tinença, així

com afavorir la diversitat d'usos. Aquesta diversitat afavoriria l'autocontenció i la millora de les condicions de vida. Per això és necessari augmentar la població, de manera que s'incorporin varietat d'usos i de tipus de famílies. La densificació selectiva, en punts o zones estratègiques, és un pas imprescindible per fer viable la incorporació d'activitats productives, reproductives i d'oci que millorin la vida quotidiana. Aquesta acupuntura de densificació ha d'anar acompanyada de la flexibilització de les tipologies edificatòries que s'introdueixin, a més de les diferents tipologies residencials i una diversitat d'usos que generi major ús del carrer. Dins de la varietat caldria plantejar diferents models de tinença. La diversificació física és una característica a favor de la interacció social.

I els objectius específics per aconseguir-ho són:

- 2.1 Densificar en el teixit de baixa densitat
- 2.2 Permetre altres usos i activitats dins del teixit residencial
- 2.2 Reactivar la vida urbana

L3. Garantir la vida amb autonomia

Per garantir una vida amb autonomia i seguretat a les urbanitzacions s'ha de treballar per afavorir els desplaçaments a peu a l'entorn proper, que ha de permetre desenvolupar la majoria de les activitats quotidianes. Aquelles que no sigui possible resoldre en proximitat han d'estar ben comunicades amb un transport públic apropiat o amb solucions comunitàries adequades en temps, recursos i possibilitats. Els entorns propers han de ser actius i estar ben equipats per garantir la percepció de seguretat de totes les persones.

I els objectius específics per aconseguir-ho són:

- 3.1 Prioritzar la mobilitat peatonal
- 3.2 Adequar el transport públic i altres mitjans
- 3.3 Millorar la percepció de seguretat

L4. Enfortir el sentit de pertinença i comunitat

Per enfortir el sentit de pertinença i comunitat és necessari incidir tant en la millora dels aspectes físics que doten a l'espai públic de caràcter com en el foment de la participació ciutadana per promoure una actitud proactiva entre les persones que viuen a les urbanitzacions, per afavorir l'ajuda mútua i la coresponsabilitat. Aquest procés ha de posar especial èmfasi en la presència de les dones en tots els àmbits de representació i participació, ja que les dones són les qui majoritàriament concilien les necessitats del món de la reproducció i de la producció. No obstant això, el seu coneixement de l'entorn físic i social no sempre és considerat a l'hora de plantejar propostes de canvi i millora.

Per construir la referència de la zona es poden rescatar i valorar les singularitats paisatgístiques i històriques pròpies de cada lloc.

I els objectius específics per aconseguir-ho són:

4.1 Millorar la qualitat del paisatge

4.2 Fomentar àmbits de participació i organització comunitària

4.3 Identificar i recuperar les característiques culturals del lloc

L5. Promoure un equilibri mediambiental i una vida sana

Per promoure un equilibri mediambiental i una vida sana per a les persones, cal allunyar-se d'aquest model urbanitzador i treballar a les urbanitzacions existents per contenir el seu creixement i restituir l'àmbit natural. A més, és necessari millorar la relació entre les urbanitzacions i els seus entorns, tant naturals com urbans, per reduir l'impacte generat per la seva implantació. Totes les actuacions de millora s'han d'acompanyar de la participació de les i els habitants del lloc per conscienciar i promoure una reducció de la seva despesa energètica i per modificar hàbits.

I els objectius específics per aconseguir-ho són:

5.1 Preservar i promoure la biodiversitat autòctona

5.2 Reduir l'impacte energètic i físic generat

5.3 Promoure una vida sana

Cadascun d'aquests objectius té associats una sèrie d'actuacions per portar-ho a terme. Aquestes actuacions no esta aplicades a un cas en concret, perquè estan pensades per ser adaptades cas per cas.

Aplicació a la comarca del Garraf

La comarca del Garraf és l'àmbit geogràfic escollit per poder realitzar un estudi sobre les seves urbanitzacions. S'ha escollit aquesta comarca per fer l'aplicació del marc de rehabilitació de les àrees residencials monofuncionals, aprofitant el treball desenvolupat com a coordinadora del projecte "Estudi sobre la problemàtica residencial a les urbanitzacions de baixa densitat a la Comarca del Garraf" entre 2015 i 2017 amb la comarca del Garraf i la Diputació de Barcelona, que va ser encarregat a Collectiu Punt 6, organització de la que formo part.

El Garraf és una comarca amb unes dimensions acotades, té una gran diversitat de situacions urbanístiques, paisatgístiques i poblacionals, a més a més, no pertany a la primera corona de l'àrea metropolitana.

A la comarca del Garraf hi viuen 149.768 persones³⁴ de les quals 20.568 persones viuen en urbanitzacions reconegudes pels municipis que representa el 13,7% de la població total. Els municipis que conformen la comarca del Garraf són Canyelles, Cubelles, Olivella, Sant Pere de Ribes, Sitges i Vilanova i la Geltrú. La majoria de població dels municipis d'Olivella i Canyelles viu en urbanitzacions; Olivella amb el 91% i Canyelles amb el 72% de la població vivint a urbanitzacions. Els hi segueix Sitges amb el 22% de població i Cubelles (12%) i Sant Pere de Ribes (11%). A Vilanova s'estima que només el 3,5% viu a les urbanitzacions (no es disposen

³⁴ Padró habitants dels municipis de la comarca del Garraf, 2015

de les dades exactes).

La superfície total de tots els municipis de la comarca és de 18.520 hectàrees. La superfície que correspon a les urbanitzacions és de 1.997 hectàrees, és a dir, que com a mínim el 10,79% del territori de la comarca són urbanitzacions. En el següent quadre es resumeixen les principals dades sobre la superfície (ha), el número de parcel·les i la densitat (hab/ha) de les urbanitzacions comparades amb el municipi del qual depenen:

	Superfície (ha)	% total del municipi	Nombre de parcel·les	Densitat hab/ha	Població
Urbanitzacions Canyelles	415,32	29,25%	3717	7,71	3.202
Municipi	1420	100%		3,13	4.439
Urbanitzacions Cubelles	136,39	10,10%	408	13,13	1.791
Municipi	1350	100%		11,16	15.066
Urbanitzacions Olivella	492,99	12,71%	3.435	6,75	3.328
Municipi	3880	100%		0,94	3.642
Urbanitzacions Sant Pere de Ribes	457,24	11,21%	1.647	7,37	3.370
Municipi	4080	100%		7,80	31.819
Urbanitzacions Sitges	256,33	5,84%	372	25,70	6.587
Municipi	4390	100%		6,67	29.268
Urbanitzacions Vilanova i la Geltrú	239,54	7,05%	1.984	9,56	2.290
Municipi	3400	100%		19,27	65.534
Urbanitzacions	1997,81	10,79%	21.142	10,30	20.568
TOTAL COMARCA DEL GARRAF	18.520	100%		8,09	149.768

Elaboració pròpia amb diverses dades

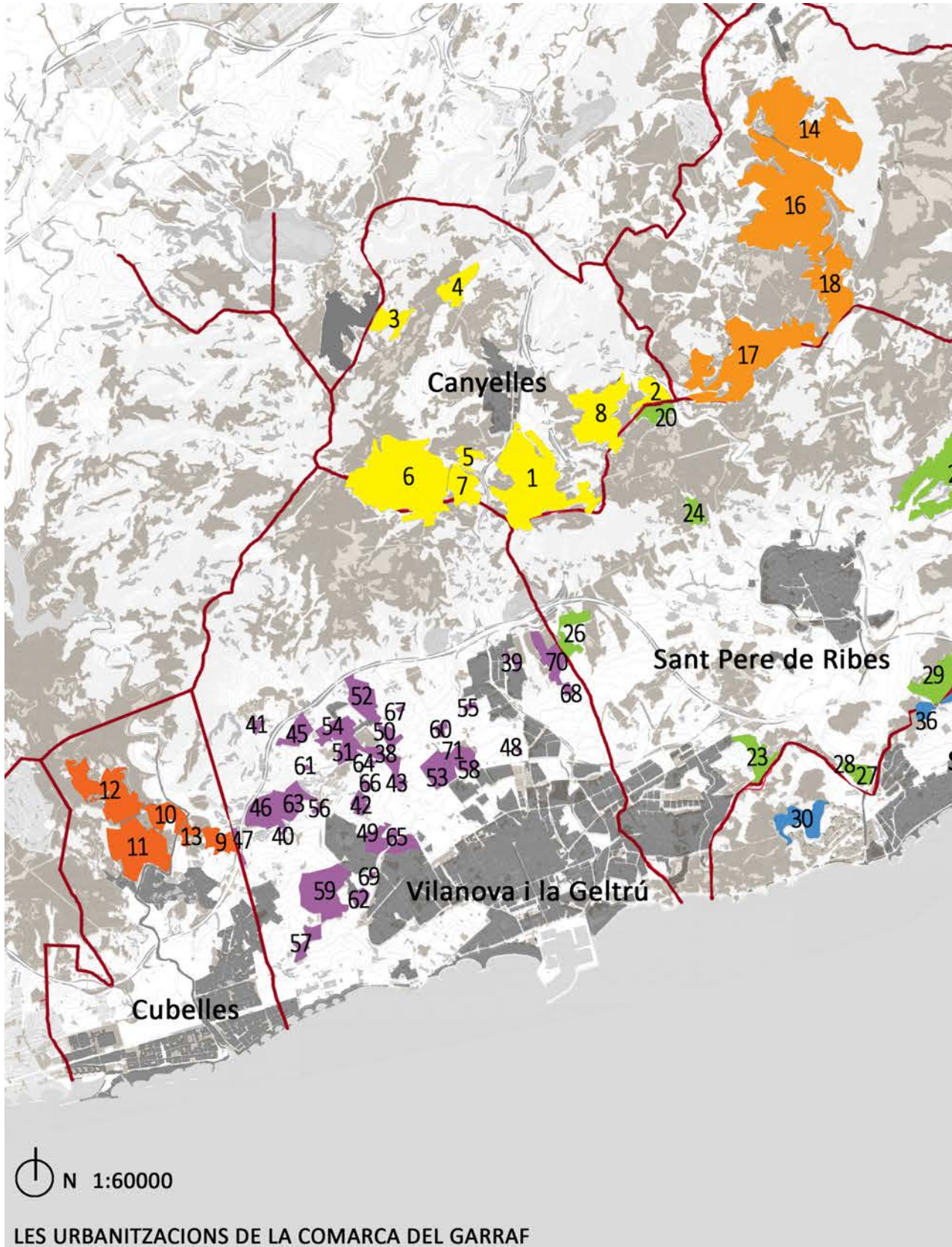
El 40,85% de les urbanitzacions de la comarca del Garraf estan en sòl no urbanitzable, però només ocupen 131,63 ha, que representen el 6,58% del total de les urbanitzacions. Les que ocupen més superfície són les que estan en règim de sòl urbà i representen el 61,53% de la població que viu en urbanitzacions. La resta de població viu entre sòl urbanitzable i sòl no urbanitzable, el 38,47%.

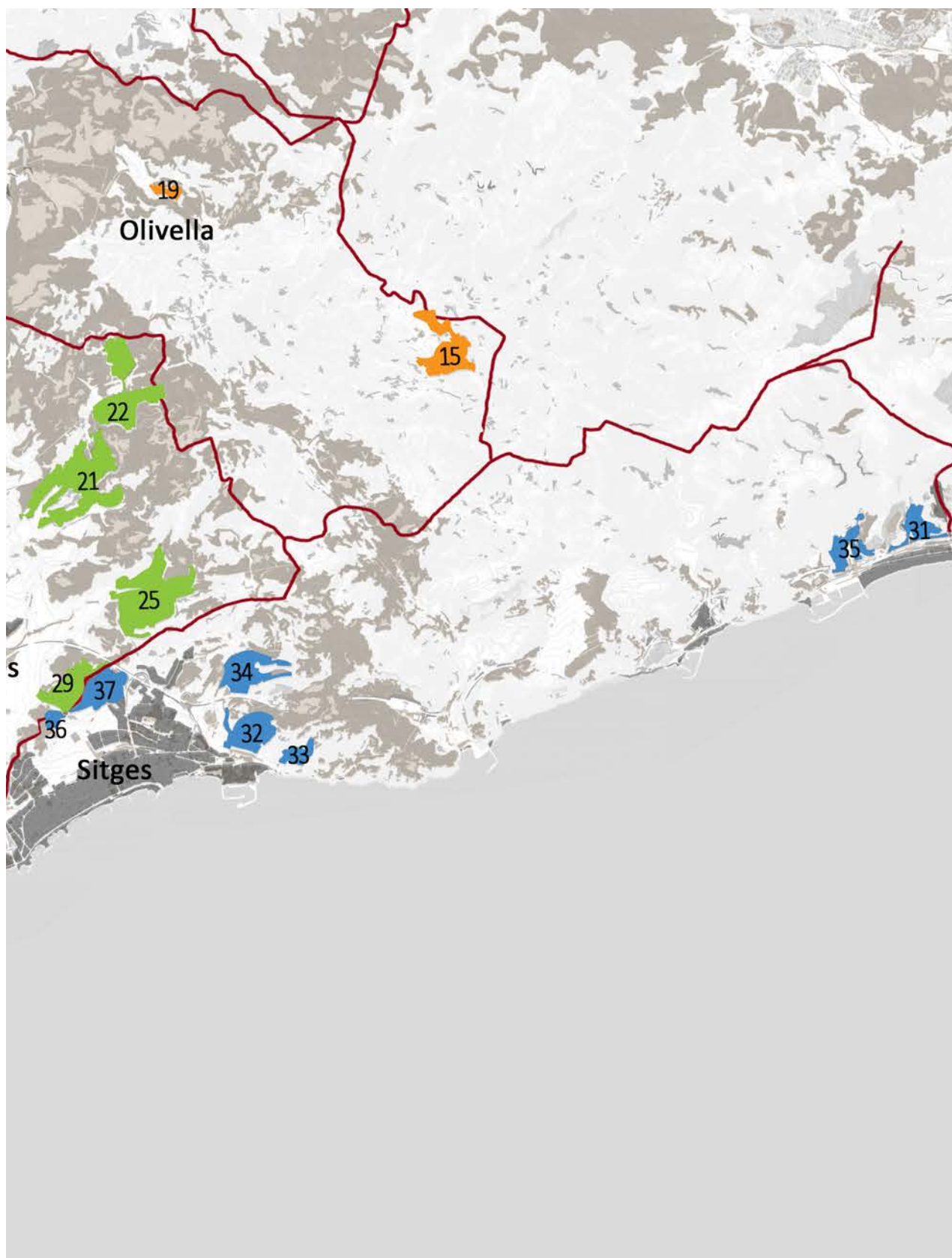
Identificació de les urbanitzacions de la comarca del Garraf

Dins de la comarca del Garraf hi ha diverses situacions que responen a la definició d'urbanització. En el llistat d'urbanitzacions del Garraf no només estan incloses aquelles urbanitzacions que tenen dèficits en les obres d'urbanització o en els serveis urbanístics que marca la llei³⁵, sinó que també estan incloses totes les que a nivell urbanístic estan resoltes perquè tenen els mateixos problemes que les altres.

El següent mapa identifica les urbanitzacions que hi ha a la comarca del Garraf diferenciades per municipi:

35 Llei d'urbanitzacions amb dèficits urbanístics

l·listat d'urbanitzacions identificades a la comarca del Garraf

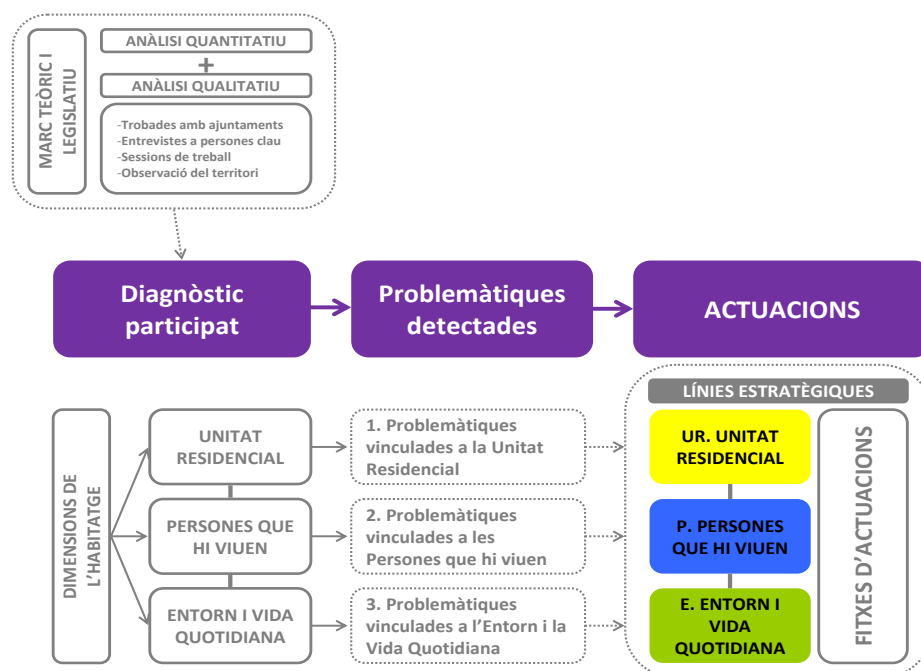
núm		nom urbanització		amb déficits urbanístics segons la Generalitat	Règim del sòl	comentaris
1	1	Urbanitzacions Canyelles	CALIFÒRNIA/ NOU CANYELLES		Sòl urbà	
2	2		CAN ROCA/ LES AMÈRIQUES	X	Sòl urbà	
3	3		DALTMAR	X	Sòl urbà no consolidat	
4	4		LA COGULLADA	X	Sòl urbà	
5	5		LA SELVA DE LES MERAVELLES	X	Sòl urbà consolidat	
6	6		LES PALMERES	X	Sòl urbanitzable delimitat	
7	7		MUNTANYA MAR *	X	Sòl urbanitzable	* en procés de desclassificació
8	8		VORA-SITGES	X	Sòl urbà no consolidat	
9	1	Urbanitzacions Cubelles	EL CORRAL D'EN TORT	X	Sòl urbanitzable delimitat	
10	2		LES ESTORERES	X	Sòl urbanitzable delimitat	
11	3		MAS TRADER I		Sòl urbà	
12	4		MAS TRADER II		Sòl urbanitzable delimitat	
13	5		RICREU	X	Sòl urbanitzable delimitat	
14	1	Urbanitzacions Olivella	CAN SURIÀ		Sòl urbà	
15	2		LA PLANA NOVELLA	X	Sòl urbanitzable delimitat	
16	3		LAS COLINAS		Sòl urbanitzable	
17	4		MAS MESTRE		Sòl urbà	
18	5		MAS MILÀ	X	Sòl urbanitzable delimitat	
19	6		ZONA RESIDENCIAL D'OLIVELLA			
20	1	Urbanitzacions Sant Pere de Ribes	CAN GIRABALS	X	Sòl urbanitzable	
21	2		CAN LLOSES - CAN MARCER	X	Sòl urbanitzable delimitat	
22	3		CAN PERE DE LA PLANA		Sòl urbà	
23	4		ELS CARDS		Sòl urbà	
24	5		ELS VINYALS	X	Sòl urbanitzable delimitat	
25	6		MAS ALBA		Sòl urbà	
26	7		MAS PARÈS I LA TORRE DEL VEGUER	X	Sòl urbanitzable delimitat	
27	8		MINIVILLES	X	Sòl urbà no consolidat	
28	9		ROCAMAR	X	Sòl urbà no consolidat	
29	10		VALLPINEDA	X	Sòl urbà no consolidat	
30	1	Urbanitzacions Sitges	CAN GIRONA		Sòl urbà	
31	4		GARRAF-2 (BOTIGUES DE SITGES)		Sòl urbà	
32	5		LLEVANTINA		Sòl urbà	
33	6		MONTGAVINA	X	Sòl urbà consolidat	
34	7		QUINT MAR		Sòl urbà	
35	8		RAT PENAT (BOTIGUES DE SITGES)		Sòl urbà	
36	9		SANTA BÀRBARA		Sòl urbà	
37	10		VALLPINEDA	X	Sòl urbà consolidat	

38	1	Urbanitzacions Vilanova i la Geltrú	BASSA DE CREIXELL	X	Sòl no urbanitzable
39	2		CAMÍ CORRAL DE CARRO		Sòl no urbanitzable
40	3		CAMÍ MAS PALAU		Sòl no urbanitzable
41	4		CARRERADA A LA TALAIA	X	Sòl no urbanitzable
42	5		CARRETERA LA PLANA	X	Sòl no urbanitzable
43	6		CASALOT D'EN CREIXELL	X	Sòl no urbanitzable
44	7		COLÒNIA SANT RAFAEL **		** sene informació
45	8		CORRAL DEL ROC I MAS RICARD	X	Sòl no urbanitzable
46	9		CORRAL D'EN MILÀ I EL PI TORRAT	X	Sòl no urbanitzable
47	10		CORRAL D'EN TORT	X	Sòl no urbanitzable
48	11		DAVANT DEL GRIFFI	X	Sòl no urbanitzable
49	12		EL FRAITG	X	Sòl no urbanitzable
50	13		EL MAS D'EN PUIG	X	Sòl no urbanitzable
51	14		EL MAS GROS	X	Sòl no urbanitzable
52	15		EL MAS TAPET	X	Sòl urbanitzable
53	16		EL MAS XICARRÓ	X	Sòl no urbanitzable
54	17		EL PAS DEL BOU	X	Sòl no urbanitzable
55	18		EL PI GROS	X	Sòl no urbanitzable
56	19		ELS COLADORS I MAS PALAU	X	Sòl no urbanitzable
57	20		ELS PINS ROCALLIS	X	Sòl no urbanitzable
58	21		ENTRE-TORRENTS I BASSETES D'EN CLARÀ		Sòl no urbanitzable
59	22		FONDO SUMELLA		Sòl urbanitzable
60	23		LA SORNA	X	Sòl no urbanitzable
61	24		MAS D'EN MATA		Sòl no urbanitzable
62	25		MAS JOLIU	X	Sòl no urbanitzable
63	26		MAS ROQUER	X	Sòl urbanitzable
64	27		MASIA D'EN CREIXELL	X	Sòl no urbanitzable
65	28		PAU DE L'HOSTAL	X	Sòl urbanitzable
66	29		PIULAR (CAMÍ DE MAS TORRAT)		Sòl no urbanitzable
67	30		PUJADA A LA MASIA D'EN PERRIS		Sòl no urbanitzable
68	31		SANTA MAGDALENA	X	Sòl no urbanitzable
69	32		TORRE D'EN NOFRE		Sòl no urbanitzable
70	33		TORRE DEL VALLÈS		Sòl no urbanitzable
71	34		TORRE DEL VEGUER	X	Sòl urbanitzable

Aquest mapa s'ha elaborat amb la informació disponible al SIG Local de la Diputació de Barcelona, al catàleg d'urbanitzacions amb dèficits urbanístics de la Generalitat de Catalunya i amb la col·laboració dels ajuntaments de la comarca. Cal destacar la dificultat per marcar totes les urbanitzacions periurbanes de Vilanova i la Geltrú, perquè com que no tenen una situació legal consolidada la informació existent no és homogènia, ni l'àmbit que ocupen ni el nom que tenen. Tot i que la informació ha estat contrastada podria ser que hi hagués algun error en la ubicació d'alguna de les urbanitzacions. De les 71 urbanitzacions incloses dins de l'estudi, només n'hi ha una, la número 44, la Colònia Sant Rafael, que no ha estat possible localitzar-la dins del terme municipal de Vilanova i la Geltrú.

Metodologia

L'esquema que s'ha desenvolupat per arribar a una proposta d'actuacions és el següent:

Problemàtiques identificades en les urbanitzacions del Garraf

El diagnòstic participatiu s'ha realitzat a través de l'anàlisi de dades quantitatives i qualitatives de les urbanitzacions de Garraf. Cal destacar que al no haver-hi disponibles moltes dades quantitatives segregades i actualitzades, les dades qualitatives recollides a través de les entrevistes a persones clau, les sessions de treball amb les persones que viuen i treballen aquests territoris i l'observació del territori, han estat la principal font de coneixement de la vida a les urbanitzacions de la comarca del Garraf. Aquest diagnòstic s'ha completat amb una revisió del marc teòric i legislatiu de les urbanitzacions en el context català.

El diagnòstic participatiu ens ha permès identificar quines són les principals problemàtiques que viuen les urbanitzacions del Garraf, les quals es presenten a continuació.

1. Problemàtiques vinculades a la unitat residencial

1.1. ADEQUACIÓ DE LA TIPOLOGIA ALS GRUPS DE CONVIVÈNCIA

En la majoria dels municipis hi ha urbanitzacions amb habitatges que poden anar des dels 60 m² fins als 200 m² construïts aproximadament. En la majoria dels casos també es tracta d'habitatges aïllats. El que determina la superfície dels habitatges és en general la superfície de parcel·la que condiciona els metres quadrats de construcció, sempre que s'hagi fet respectant les normes urbanístiques. Hi ha parcel·les que van des dels 400 m² fins als 1.000 m² (a vegades dintre d'una mateixa urbanització) on sols es pot construir un habitatge. La tipologia dels habitatges varia però per la topografia hi ha molts construïts en dues o més plantes. El disseny i la superfície fan que existeixin problemes d'accessibilitat a l'interior dels habitatges per les escales i els desnivells o que quedin massa grans quan són persones soles.

1.2. QUALITAT CONSTRUCTIVA I ESTAT DE CONSERVACIÓ

En general es podria dir que els habitatges que es troben en pitjor estat de conservació i mancances constructives són els que s'han construït entre els anys seixanta a vuitanta i que els habitatges més nous es troben en millors condicions constructives. Això pot correspondre a que els habitatges en aquella època no es pensaven per viure tot l'any, la gent ho feia servir els cap de setmana o inclús d'hort. Hi ha molts que s'han fet amb autoconstrucció i poc a poc, en les condicions que es podien. A més, els primers coincideixen amb el major percentatge d'habitatge en propietat, falta de clavegueram i falta d'accessibilitat. Hi ha també un parc d'habitatge d'una qualitat constructiva baixa que es reflecteix, per exemple, en els nivells d'aïllaments, d'humitat i temperatures deficitàries, que es poden donar tant en els habitatges més antics com en els d'obra nova, en part fruit d'estafes de les constructores. Hi ha habitatges que no compleixen amb les condicions climàtiques del lloc (per tipologia i per construcció). Hi ha casos d'infrahabitatge perquè hi ha famílies que al no poder accedir a l'habitatge acaben vivint en espais sense habitabilitat (habitatge en obres sense acabar, espais provisionals com casetes, etc.). Per una altra banda, hi ha una voluntat de ser singulars amb les construccions perquè no hi ha hagut cap normativa.

1.3. SUBMINISTRAMENTS

En els subministraments de serveis com aigua, llum i desaigües als habitatges hi ha també diversitat de situacions que s'identifiquen a nivell d'urbanització, i no tant a nivell municipal. Mentre que en moltes urbanitzacions els habitatges disposen de la llum i l'aigua de la xarxa hi ha algunes que tenen aigua de pou o que no tenen electricitat i utilitzen sistemes solars. El sistema de desaigües majoritari és la fosa sèptica que segons el cas presenta greus problemes per la falta de manteniment o per la mala qualitat del sistema (construïts pels promotors) que fa que les aigües baixin directament al carrer o a les rieres o que hi hagi avaries i pèrdues en el sistema. El problema actual que es presenta amb els subministraments és la dificultat de moltes famílies per fer front als pagaments pel manteniment del seu habitatge, i hi ha molts casos que s'està fent ús il·legal de les xarxes d'enllumenat i d'aigua. Hi ha dèficit també en la xarxa de telèfon.

1.4. COSTOS DE LA TIPOLOGIA

Abandonament de parcel·les per cost elevat de manteniment. El manteniment de les cases és elevat per superfície, tipus de construcció i/o pel disseny. El fet que siguin pocs habitants/hectàrea i la dispersió fan els serveis més cars per instal·lar i mantenir. A més, els habitatges que es troben més allunyats de la resta de serveis tenen un cost afegit en la mobilitat. En general, a les llars de les persones grans l'habitatge és de propietat i en molts dels casos ara és el seu únic habitatge, ja que han venut el pis que tenien a la ciutat, en molts casos de l'àrea metropolitana de Barcelona. Hi ha gent gran que encara que no pugui mantenir físicament el seu habitatge, no vol marxar (o tornar) a viure en un pis, es queden com sigui, a costa de la seva pròpia salut. Per altra banda, les parelles més joves que han vingut després tenen una hipoteca i en general és el seu únic habitatge. Això, i la dificultat actual per vendre un habitatge, fa que en la majoria dels casos, malgrat trobar moltes dificultats degut a viure en una urbanització, pels dèficits i els costos, aquestes famílies no puguin escollir i marxar i hagin d'assumir com sigui aquestes dificultats.

1.5. SITUACIÓ DE LEGALITAT

Hi ha cases que no es poden vendre perquè els bancs ara no donen hipoteques en terrenys que no siguin urbans, dificultat per localitzar habitatges perquè no figuren als mapes dels municipis, hi ha cases que estan declarades i pagant l'IBI en urbanitzacions que no estan legalitzades, hi ha sectors a les urbanitzacions on no es pot edificar legalment, hi ha urbanitzacions on les companyies no abasteixen de subministraments perquè estan en situació d'il·legalitat.

1.6. HABITATGES BUITS

No hi ha un cens d'això, però existeixen molts habitatges buits en mans dels bancs dels quals els Ajuntaments no poden disposar ni decidir. En alguns casos són ocupats per activitats il·legals i en altres casos, per famílies amb necessitats.

2. Problemàtiques vinculades a les persones que hi viuen

2.1. INFORMACIÓ DE LA GENT QUE VIU

Existeix una manca d'informació quantitativa i qualitativa que permeti conèixer en profunditat les persones que viuen a les urbanitzacions i les seves necessitats particulars.

2.2. AÏLLAMENT

Les persones que no tenen autonomia, que no poden conduir pels seus propis mitjans (perquè no tenen carnet o perquè no tenen cotxe) són les que pateixen més l'aïllament. Hi ha persones grans que no poden arribar al centre de salut o casos de persones que no segueixen els tractaments o les rehabilitacions. També casos de salut mental que no estan tractats i que podrien ser conseqüència de les problemàtiques de viure en situacions de vulnerabilitat i aïllament, així com casos de violència de gènere, que també es podrien relacionar amb la dependència i l'aïllament. L'aïllament també dificulta la socialització de les persones dependents.

2.3. DEPENDÈNCIA

La qualitat de vida està condicionada per la salut i el cicle vital i a les urbanitzacions això està més condicionat. Hi ha, per una banda, les llars amb persones grans soles, que són les famílies que van començar a venir als anys seixanta com a segona residència i que a la llarga han vingut a viure a la urbanització. I per l'altra les famílies més joves, amb fills i filles petites o adolescents, que han vingut amb la bombolla immobiliària al voltant dels anys dos mil. En ambdós casos existeix una gran dependència degut a la necessitat de transport rodat, que en general es fa amb cotxe privat per manca de transport públic. Però, com s'ha pogut escoltar a les entrevistes, això pot generar casos d'aïllament i de manca d'autonomia a persones que no poden conduir per salut o com moltes dones que no tenen carnet de conduir, o les persones més joves que depenen de les persones adultes per tot. A més, aquest problema s'ha agreujat per la crisi econòmica, hi ha famílies que no poden pagar la gasolina ni per arribar a la feina o a les escoles. A més d'aquests dos tipus de llar i persones, hi ha persones o parelles joves sense canalla, i persones jubilades que han escollit fer aquesta etapa de la seva vida en contacte amb la natura i a la urbanització. Algunes d'aquestes també persones o parelles grans.

2.4. DESNONAMENT I OCUPACIÓ ILLEGAL O SENSE TÍTOL DE L'HABITATGE

Es troben els habitatges amb "ocupació social", com es denominen els casos d'ocupació per part de famílies en situació de vulnerabilitat social per manca de recursos per fer front a les seves hipoteques o lloguers a preu de mercat. Aquest tipus d'ocupació es dona més en urbanitzacions que tenen els serveis públics més a prop, degut a que les famílies busquen habitatges que estiguin pròxims als equipaments i transport per no tenir que utilitzar tant el transport privat. En alguns casos ja s'està parlant de la necessitat de fer lloguers socials als habitatges buits on hi ha hagut desnonaments però el tipus d'habitatge, amb superfícies elevades, ha suposat un impediment per part dels bancs, actuals propietaris majoritaris d'aquest tipus d'habitatge. En alguns casos s'ha ofert a les famílies anar a viure a altres nuclis amb la dificultat que comporta allunyar-se de les seves xarxes socials, sobretot en el cas dels menors. A més d'aquestes ocupacions, hi ha les que es fan per persones que desenvolupen altres tipus d'activitat diferents a l'habitatge, en general de tipus il·legal.

2.5. MANCA DE RECURSOS

La situació socioeconòmica de les famílies que viuen en les urbanitzacions és en general d'ingressos mitjans - baixos, amb excepció d'alguns casos. A les urbanitzacions amb població amb menys ingressos hi ha també una situació d'atur que es combina amb la dificultat de mobilitat cap a altres zones, agreujant la situació per trobar feina si no es a prop de casa. Algunes d'aquestes famílies son monomarentals, amb la dificultat de poder conciliar horaris de feina amb la cura.

2.6. CONVIVÈNCIA I PARTICIPACIÓ

L'aïllament s'identifica amb la individualitat i fa que no hi hagi cohesió social, per exemple per la presa de decisions, per l'ajuda mútua i per la coresponsabilitat i

la participació. Hi ha també diferents interessos: qui hi vol viure cada dia i qui només hi vol tenir un hort els caps de setmana. La manca d'espais per trobar-se és també un dels motius i això fa que es coneguin els veïns i veïnes més propers, però que no es generin relacions de confiança. Hi ha algunes associacions de veïns i veïnes inactives o amb manca de representativitat. Existeixen també conflictes per l'abocament d'escombraries, s'abandonen animals, hi ha propietaris no responsables, colònies d'animals no controlats, molèsties de sorolls de gossos i insalubritat, activitats que entorpeixen la bona convivència (venta de drogues, robatoris, etc.), conflictes de convivència en l'àmbit privat (límit de parcel·les, animals, arbres, etc.). Ara amb la crisi hi ha més gent que es queda a casa, a més els sorolls molesten més del que molestaven abans, això pot ser donat per estar més temps a l'habitatge o per tenir problemes per dormir.

3. Problemàtiques vinculades a l'entorn i la vida quotidiana

3.1. SITUACIÓ URBANÍSTICA

Hi ha una gran diversitat de casuístiques de l'origen de les urbanitzacions i de com han actuat els seus promotors que fan que actualment unes estiguin en millors o pitjors condicions que les altres en la qualitat dels seus serveis considerats bàsics per l'administració (clavegueram, pavimentació, enllumenat públic i recollida d'escombraries). A la majoria no existeix xarxa de clavegueram, pel tipus d'ocupació del territori dispers; per la topografia en pendent en molts casos la solució adoptada pels promotors ha sigut la gestió individual amb foses sèptiques. En alguns casos que s'ha fet aquesta xarxa, la baixa qualitat fa que actualment sigui un greu problema pel seu correcte manteniment. La qualitat dels carrers és, en general, deficient en els que no han estat millorats. Hi ha dificultats per part dels Ajuntaments actuals de mantenir els estàndards urbanístics establerts als anys de la bombolla immobiliària perquè no s'adeqüen al lloc ni a les possibilitats econòmiques reals. Hi ha promotors que van fer les coses molt malament i van aturar el procés de millores, alguns encara són grans propietaris de parcel·les. Per part d'algunes persones hi ha la percepció de que es paga en impostos més del que s'inverteix, generant una manca de coresponsabilitat en les actuacions en alguns casos. A més, hi han moltes famílies que no poden pagar les millores de la seva urbanització segons els costos o la forma de finançament.

La classificació actual del sòl de les urbanitzacions és diferent. Existeixen urbanitzacions amb tres tipus de sòl: urbà (consolidat i no consolidat), urbanitzable (executat i no executat) i no urbanitzable, això fa que el resultat de la situació actual sigui diferent. Dintre de les primeres, es troben les urbanitzacions que actualment han estat recepcionades pels Ajuntaments, que en general es troben en millors condicions de serveis bàsics pel que fa al dèficit o no de serveis, ja que han passat per un procés urbanitzador. Però es troben amb problemes de gestió i manteniment de les xarxes antigues per la seva baixa qualitat. Les que es troben en sòl urbanitzable, estan en un procés molt diferent les unes de les altres, principalment pels factors comentats abans, de com s'ha gestionat el territori i la possibilitat econòmica per part de les famílies per afrontar els costos del procés urbanitzador. En alguns casos (Canyelles) s'ha trobat una fórmula viable perquè l'Ajuntament pugui fer les obres per cooperació i les persones propietàries puguin pagar uns costos assumibles mensualment per passar a sòl urbà amb uns

estàndards urbanístics mínims pel que fa a les obres d'enllumenat i pavimentació, que són les considerades prioritàries. En alguns casos de sòls urbanitzables on no hi havia encara consolidació de carrers i habitatges, s'ha reduït el sòl i ha passat a ser no urbanitzable, recuperant amb això part de l'entorn natural. Però, per altra banda, a la comarca hi ha moltes urbanitzacions que es troben en sòl no urbanitzable. Existeix una alta concentració d'aquest tipus en el municipi de Vilanova i la Geltrú, un fenomen que el municipi ha denominat "periurbanes" i que són fraccionaments de sòl en terreny rústic – rural amb parcel·les més petites que la resta i amb molta més densitat i consolidació. La varietat de particularitats de la comarca respecte a la classificació del sòl, la situació històrica de les urbanitzacions i la gestió que s'ha fet del territori fa que l'anàlisi sigui realment complex.

Es troben diferències en quant a la pròpia gestió del territori, aquestes poden ser per la restricció o no de donar llicències en sòl urbanitzable, en la qualitat dels serveis públics, o en els recursos destinats a la pròpia gestió.

3.2. MONOFUNCIONALITAT

Aquestes urbanitzacions s'han concebut com un espai residencial, sense barreja d'usos i amb una manca d'equipaments públics, comerços i altres activitats productives necessàries pel desenvolupament de la vida quotidiana. Això ha estat, en part, degut a les polítiques públiques que van afavorir aquest tipus de creixements (o no ho van a impedir) i la propagació de l'habitatge unifamiliar i aïllat, en la seva majoria, en les urbanitzacions. Hi ha un cas concret a la urbanització Can Milà, d'Olivella, on s'ha desenvolupat una petita centralitat amb espais i equipaments públics (escola, cap de salut, serveis socials, pista poliesportiva) i comerços que està funcionant molt bé per la millora de la vida quotidiana en aquest entorn, sobretot per les famílies que utilitzen l'escola.

3.3. QUALITAT DE L'ESPAI PÚBLIC

En general existeix una baixa qualitat de l'espai públic per acollir activitats de la vida quotidiana com és la cura dels infants, l'estància per la gent gran i els espais de trobada. Els carrers en general estan en mal estat. L'estat de la pavimentació pot variar no sols entre urbanitzacions sinó també dintre de la mateixa urbanització. Però, tot i que hi ha carrers en bones condicions amb asfaltat i aceres, hi han altres on pràcticament no es pot circular. Amb l'enllumenat públic succeeix una mica el mateix, hi han carrers que en disposen i altres que no. La recollida d'escombraries és un dels serveis bàsics que en general tenen totes les urbanitzacions, algunes en un sol punt i altres en diversos punts de recollida. Pels ajuntaments actuals aquests serveis bàsics representen un dels grans problemes per gestionar aquests territoris. Tanmateix, aquesta problemàtica està directament relacionada amb el tipus de sòl de les urbanitzacions, és a dir, amb la facultat que tinguin els Ajuntaments per poder actuar urbanísticament i, per altra banda, per la capacitat de finançament de les famílies per poder realitzar les obres de millora. L'habitatge també intervé en la qualitat de l'espai públic, segons quins siguin els tancaments, les reixes i el manteniment del davant de les parcel·les.

3.4. XARXA QUOTIDIANA

El serveis públics d'equipaments, espais, transport públic i comerços de proximitat, és un altre dels gran temes a resoldre a les urbanitzacions, ja que han estat des dels seus orígens deficitàries d'aquest tipus de serveis, concebudes pràcticament com a teixit monofuncional residencial. Es podria dir que, en general, una de les seves característiques és que totes estan allunyades dels nuclis del municipi, dels equipaments, espais i transports públics i comerços, però hi ha algunes que es troben una mica menys allunyades o més pròximes a aquests serveis. Dintre de les pròpies urbanitzacions, i degut en general a la dispersió que les caracteritza, aquesta condició també variarà segons hi hagi zones en continuïtat amb els nuclis de serveis i altres que quedin molt allunyades. Algunes urbanitzacions disposen d'un local social des dels seus orígens i en algunes es troben actius, funcionant com espai de trobada o local de l'associació de parcellistes o veïns i veïnes. Per altre banda, hi ha gent provinent de la ciutat que demana els mateixos equipaments i serveis que es pot trobar en aquest tipus de teixit.

3.5. MOBILITAT

Les urbanitzacions són, en general, teixits dispersos on existeix una gran dependència del vehicle privat per la mobilitat quotidiana. En el cas que hi hagi transport públic, dependrà del recorregut i les parades que faci. Si és sòl urbà, alguns dels recorreguts passen per l'interior de la urbanització, en canvi si no ho és amb sort passarà per una carretera perimetral. Hi ha una experiència que s'està desenvolupant a les urbanitzacions de Canyelles de transport públic a demanda per reduir aquest dèficits i fer-ho viable. En general es percep una falta d'autoorganització per part de la gent per resoldre aquestes dificultats (compartir cotxe, portar i recollir la canalla a l'escola, etc.). En general, les urbanitzacions amb més dificultats de mobilitat es troben als territoris de muntanya, ja que són les que s'han desenvolupat més allunyades dels nuclis urbans. Majoritàriament, són aquestes les que es troben a les llistes d'urbanitzacions prioritàries per part del municipis. Altres tipus segons ubicació, són les que es troben a la plana del Garraf, que corresponen en la seva majoria a les "periurbanes" de Vilanova i la Geltrú, que si bé es troben allunyades per la manca de serveis públics de proximitat, la topografia plana facilita l'accés a alguns dels serveis mitjançant recorreguts a peu o amb bicicleta, però amb la dificultat del creuament de carreteres que allunya també el territori. Les urbanitzacions de costa en general es troben més en continuïtat amb els nuclis de serveis, però en alguns casos molt allunyades del nucli municipal dificultant la proximitat als serveis que pertoquen. No hi ha camins alternatius que promoguin altres mobilitats (bicicleta, a peu, etc.), en general són camins perillosos pel mal estat i per la falta de convivència del vehicle privat. En alguns casos hi ha transport escolar però, l'increment del cost de l'autobús de l'escola primària no és assumible per algunes famílies.

3.6. MEDIOAMBIENT I PAISATGE

En general aquest tipus de desenvolupaments no ha tingut en compte la naturalesa de l'entorn i ha generat un greu impacte paisatgístic de les urbanitzacions amb l'entorn. No s'ha respectat la flora del lloc ni els recorreguts de les aigües, tampoc les activitats rurals preexistents, generant una incompatibilitat amb el sector primari (agricultura i ramaderia) i riscos associats a la construcció d'habitatges a sobre o a prop de torrents, rius o rieres. L'entorn natural s'ha deteriorat a causa dels abocadors il·legals, la contaminació del sòl i dels cursos d'aigua naturals. Hi

ha una falta de gestió i corresponsabilitat per prevenir incendis. Hi ha proliferació d'animals domèstics que poden destruir la biodiversitat de l'entorn. Moltes persones viuen envoltades d'un entorn natural que no respecten, potser per falta de coneixement i de conscienciació sobre la seva vulnerabilitat.

Actuacions proposades

Per resoldre les problemàtiques residencials situades a les urbanitzacions, és necessari treballar sobre les tres dimensions identificades en el diagnòstic: la unitat residencial, les persones que hi viuen i l'entorn. La necessitat de vincular aquestes tres dimensions per actuar i resoldre la problemàtica residencial és la particularitat que diferencia un habitatge en una ciutat formal i consolidada d'un habitatge aïllat en un entorn dispers i, a vegades, en condicions d'il·legalitat urbanística. Les dificultats que afronten les persones en el seu dia a dia i la gran complexitat que presenta l'entorn per les seves diferents casuístiques i condicions territorials ens fan abordar les actuacions des d'una mirada integradora. Per això, a les actuacions es proposa una línia estratègica transversal per garantir aquesta mirada.

En el següent quadre es recull el resum de les diferents línies estratègiques i les actuacions segons aquestes tres dimensions que responen a les diferents problemàtiques:

LÍNIES ESTRATÈGIQUES		ACTUACIONS					
títol	objectius específics	nº	títol	nº	títol		
L0. TREBALLAR TRANSVERSALMENT		L0.1	Treball Supramunicipal entre urbanitzacions				
		L0.2	Punt d'informació del "Pla d'urbanitzacions"				
		L0.3	Autogestió i cooperació amb l'administració				
		L0.4	Coneixement de la gent que viu en aquests territoris				
			UR. UNITAT RESIDENCIAL		P. PERSONES QUE HI VIUEN	E. ENTORN I VIDA QUOTIDIANA	
L1. ENFORTIR LES XARXES (un model) DE PROXIMITAT	1.1	Connectar la urbanització amb el seu entorn				E.1.1.1	Consolidació d'eixos de connexió quotidians
	1.2	Millorar la xarxa quotidiana		P.1.2.1	Fent xarxa amb l'ús de les TIC	E.1.2.1	Adequació estàndards de serveis urbanístics a realitats existents: enllumenat públic, calçada única, etc.
	1.3	Apropar els usos quotidians		P.1.3.1	Reconeixement i impuls d'activitats productives existents	E.1.3.1	Creació de petites centralitats als diferents nuclis
						E.1.3.2	Xarxa d'equipaments i serveis pròxims
						E.1.3.3	Espais compartits entre diferents equipaments
L2. AFAVORIR LA BARREJA FÍSICA I SOCIAL	2.1	Densificar en el teixit de baixa densitat	UR.2.1.1	Limitació del creixement del sòl per habitatges unifamiliars i urbanitzacions monofuncionals residencials		E.2.1.1	Mecanismes per a la regulació de les urbanitzacions que siguin possibles i solucions per a les que no ho siguin
			UR.2.1.2	Promoció de tipologies residencials heterogènies		E.2.1.2	Mecanismes per a la cessió pública d'espai privat
			UR.2.1.3	Concentració de l'habitatge			
			UR.2.1.4	Flexibilització de la normativa edificatòria per afavorir habitatge plurifamiliar			
	2.2	Permetre altres usos i activitats dintre del teixit residencial	UR.2.2.1	Adaptació de l'habitatge per a usos comercials i professionals			
	2.3	Reactivar la vida urbana	UR.2.3.1	Cessió temporal de solars buits per a equipaments o usos comunitaris			
			UR.2.3.2	Promoció d'habitatge plurifamiliar en solars buits			
	2.4	Permetre que la gent pugui viure en aquests territoris	UR.2.4.1	Gestió del parc d'habitatges buits per part dels Ajuntaments			
			UR.2.4.2	Ampliació de l'oferta d'habitatge assequible			
			UR.2.4.3	Promoció d'altres formes d'habitatge			

L3. GARANTIR LA VIDA AMB AUTONOMIA	3.1	Prioritzar la mobilitat de vianants			E.3.1.1	Adaptació de circuits on es prioritza la mobilitat amb bicicleta i a peu
	3.2	Adequar el transport públic i altres medis			E.3.2.1	Sistemes de mobilitat compartida
	3.3	Millorar la percepció de seguretat	UR.3.3.1	Millora de la visibilitat entre públic i privat	E.3.2.2	Adaptació del transport públic a les necessitats de la vida quotidiana i la diversitat del territori
	3.4	Atendre a les dependències			P.3.4.1	Foment de les xarxes de suport a les persones i ajuda mútua
L4. ENFORTIR EL SENTIT DE PERTINENÇA I COMUNITAT	4.1	Millorar la qualitat del paisatge	UR.4.1.1	Diseny i qualitat del paisatge urbà.	E.4.1.1	Reconeixement de singularitats paisatgístiques
			UR.4.1.2	Tractament del front de parcel·la i voreres	E.4.1.2	Suport a les activitats rurals preexistents
			UR.4.1.3	Rehabilitació de façanes		
	4.2	Fomentar hàbits de participació i organització comunitària			E.4.2.1	Gestió conjunta públic-comunitària d'equipaments i serveis
					P.4.2.1	Suport a les entitats que treballen al territori
L5. PROMOURE L'EQUILIBRI MEDIAMBIENTAL					P.4.2.2	Promoció d'activitats per promoure la cohesió social i la convivència
					P.4.2.3	Processos participatius inclusius de millora de la urbanització
	5.1	Preservar i promoure la biodiversitat autòctona	UR.5.1.1	Recuperació de terrenys sense edificar per transformar en espai natural	P.5.1.1	Programes comunitàris per a la preservació forestal
			UR.5.1.2	Promoció de la jardineria responsable i l'aprofitament hortícola		
	5.2	Reduir l'impacte energètic i físic generat	UR.5.2.1	Autogestió de recursos propis per tractaments d'aigües, restes orgànics i vegetals		
			UR.5.2.2	Capacitat d'autogestió dels subministraments amb sistemes individuals i col·lectius	P.5.2.1	Sensibilització sobre com viure en un entorn natural comporta un model diferent de gestió dels serveis i costos
			UR.5.2.3	Millores en la construcció dels habitatges existents i noves edificacions que redueixin els consums de recursos		
					E.5.1.1	Infraestructures respectuoses amb els ecosistemes
					E.5.1.2	Mitigació del risc d'incendis i inundacions
					E.5.2.1	Construcció responsable i més sostenible als espais i equipaments públics
					E.5.2.2	Transició gradual entre l'urbà i el medi natural

Aprenentatges del cas de Garraf

Per acabar, s'han identificat alguns factors que cal tenir en compte per poder fer front a les problemàtiques i portar a terme les actuacions. Són les següents:

Decisió política:

La principal actuació, i sense la qual no es podria fer pràcticament cap de les actuacions, és prendre la decisió política de resoldre aquests problemes, amb fermesa i sent conseqüent. El resultat del que avui són les urbanitzacions a Catalunya és fruit de no haver pres aquesta actitud durant moltíssims anys. És el moment d'actuar amb contundència, però també amb creativitat, ja que tenim una situació de partida a la què ens hem d'adaptar. A més a més, l'administració també ha de reconèixer el que no s'ha fet bé durant els últims anys de planificació urbana.

Coneixement de les problemàtiques:

La manca d'informació sobre la realitat de les urbanitzacions ha sigut una de les raons per les quals s'ha arribat fins a les problemàtiques identificades. És necessari tenir un coneixement molt acurat i específic del territori on es vol actuar i tenir en compte totes les dimensions plantejades en aquest estudi abans de desenvolupar les actuacions. S'ha de trobar la manera de recollir la informació i, fins i tot, fer els estudis que es considerin per arribar a aquest coneixement dels habitatges, les persones i els entorns on viuen.

Recursos humans disponibles:

Portar a terme les actuacions implica, en molts casos, una dedicació específica cap a les urbanitzacions. Formar equips tècnics que treballin de forma transversal i específica en les problemàtiques de les urbanitzacions és fonamental per aplicar de manera decisiva les actuacions.

Normativa:

Hi ha un extens llistat de les normatives disponibles per abordar les problemàtiques de les urbanitzacions. Però, per a la seva aplicació, cal un estudi de l'entramat jurídic entre totes les administracions implicades per tal de trobar la solució específica a cada cas de forma conjunta i que, a la vegada, es puguin establir mecanismes que funcionin en altres contextos. Caldria treballar una normativa específica per a les urbanitzacions tenint en compte la seva casuística (creació, grau de consolidació, entre altres) i les seves particularitats.

Dels treballs realitzats sorgeix una idea subjacent referida a la necessitat de reduir estàndards urbanístics en determinats casos o allargar els períodes d'urbanització previstos i poder complir de manera singular els requisits imposats per les administracions competents, especialment l'Agència Catalana de l'Aigua -ACA- i el Departament de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat.

Altres temes que s'han identificat com a prioritaris per alguns Ajuntaments, és el tractament de la llei hipotecària, ja que dificulta la gestió urbanística. A la normativa hipotecària, el termini de vigència de la nota d'afecció és de 7 anys. Aquesta nota opera com a garantia del pagament de les quotes d'urbanització.

Aquest termini pot resultar insuficient quan un sector s'urbanitza a través d'actuacions més petites amb costos més reduïts, ja que l'execució s'allarga en el temps, i passen els 7 anys molt ràpidament. Una altra és la llei d'estabilitat pressupostària, degut a les dimensions dels Ajuntaments i de les urbanitzacions i el límit anual d'inversió que fa que s'allargui molt en el temps ja que els costos per fer una procés d'urbanització poden arribar a ser per exemple, sis vegades més que el pressupost anual d'un Ajuntament petit.

És un tema complex i necessita un estudi particular de cada situació. S'entén que els canvis normatius o de criteris generals aplicables només es poden plantejar si prèviament s'ha acreditat la insuficiència d'aquests. No seria realista plantejar canvis en genèric sense concretar com es concreta el dèficit detectat.

Actors implicats:

Per ser més homogènia i efectiva, la mirada ha de ser supralocal, Ajuntaments, Diputació i Generalitat han de treballar juntament des de les seves diferents àrees. Però també és necessari veure com aconseguir la implicació veïnal, ja que cal certa massa crítica per actuar, sobretot en els processos més complicats de regularització o extirpació. Potser es podria signar un document d'intencions entre totes les parts.

Costos i finançament:

S'ha de tenir en compte que els Ajuntaments tenen problemes de finançament que els impedeixen actuar per si mateixos en algunes de les actuacions.

En diferents actuacions, s'ha fet referència a l'adquisició de sòl per part de les administracions. Aquest és un punt que exigeix la disposició d'un finançament per fer front a les compres de sòl, a exercir les opcions de compra per tempteig i retracte. Caldria pensar en promoure una entitat consorciada de diferents ajuntaments, o bé sota el paraigua de l'Agència Catalana de l'habitatge, el Consorci d'habitatge o d'entitats públic-privades, que permetés disposar de finançament per actuar en els termes que s'han indicat en els punts anteriors. A les actuacions s'han identificat 3 formes de finançament segons el tipus d'actuació (del propi municipi, de les persones implicades i d'altres externes). També, es pot comptar amb el suport econòmic i tècnic de la Diputació de Barcelona segons el catàleg de recursos, meses de concertació i altres recursos.

Temps:

El temps és l'altra variable que pot impedir el bon desenvolupament de les actuacions. S'haurien d'executar els terminis que regeixen en els diferents processos d'urbanització. Perquè les conseqüències per deixar que les coses passin sense posar un límit de temps pot fer tornar a repetir situacions com les que anem veient en les urbanitzacions que es troben en processos interminables. D'altra banda, el termini d'execució s'ha de relacionar també amb el cost. Una mateixa actuació pot tenir un cost més elevat pel fet de portar més temps per a la seva finalització, pel pagament de recursos necessaris, entre altres.

Bibliografia

A.A.V.V; *Atlas de las Utopías*, Le monde Diplomatique en español, Fundación Mondilpo, 2014.

A.A.V.V; *Borgonyà. Una colònia industrial del Ter (1895-1995)*, Eumo Ed., Vic, 1996.

A.A.V.V; *Cal Rosal 150 anys (1858-2008)*, Àmbit de recerques del Berguedà, Ajuntament de l'Olvan, La Pobla de Lillet, 2008.

A.A.V.V; *Colònies Industrials*, catàleg de l'exposició realitzada al Museu d'Història de Catalunya durant el 2010, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona, 2009.

A.A.V.V; *Lotus Internacional. Rivista trimestrale di architettura. Quarterly Architectural Review*, Milan, setembre del 1976.

A.A.V.V; *Utopia*, Five Lives, Nothingham, 2012

ALCÀNTARA, Sílvia; *Olor de Colònia*, Edicions de 1984, Mirmanda, Barcelona, 1ª edició 2009.

ARIÈS, Philippe i DUBY, Georges; *Historia de la vida privada. La vida privada en el siglo XX*, núm. 9, editorial Taurus, 1989. (1ª edició 1987, éditions du Seuil, París).

BARBA, Joan; MERCADÉ, Montserrat; *Les Urbanitzacions a la província de Barcelona: localització i característiques dels sistemes de baixa densitat residencial*. Diputació de Barcelona. Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge, Barcelona, 2006.

INDOVINA, Francesco (Coord.); *La ciudad de baja densidad: lógicas, gestión y contención*. Diputació de Barcelona, Estudis Territorials, 1, 2007.

BOCCIA, Teresa. "El tiempo y el espacio de las ciudades: la experiencia italiana" en Género y Urbanismo, Infraestructuras para la vida cotidiana. Libro del segundo Seminario Internacional sobre Género y Urbanismo Infraestructuras para la vida cotidiana, realizado los días 27 y 28 de mayo de 2002. ETSAM Universidad Politécnica de Madrid, Madrid, 2003.

CABRERA PÉREZ, Luis Alberto; *Mujer, trabajo y sociedad (1839-1983)*, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, Secretaría general de Políticas de Igualdad, Instituto de la Mujer, catálogo de la exposición del mismo nombre, Madrid, 2005.

CAMPOS DE MICHELENA, Pascuala. "Influencia de las ciudades en la vida de las mujeres" en VV.AA. *Mujer y Urbanismo: Una recreación del espacio. Claves para pensar en la ciudad y el urbanismo desde una perspectiva de género*, Ministerio de Asuntos Sociales, Instituto de la Mujer, FEMP, Madrid, 1996.

CAREY, John (Ed.); *The Faber book of Utopias*, Faber & Faber, Londres, 1999.

CARRASCO, Cristina i SERRANO, Mònica; *Compte satèl·lit de la producció domèstica de les llars de Catalunya 2001*, col·lecció Estudi 1, Institut Català de les Dones, Generalitat de Catalunya, octubre del 2006.

CASANOVAS, Roser; GUTIÉRREZ VALDIVIA, Blanca; "La vida cotidiana en las áreas residenciales monofuncionales de baja densidad" en *POSTSUBURBIA*, coordinat per Zaida Muxí, Comanegra, Barcelona, 2013.

CASANOVAS, Roser; "La gestión de la vida cotidiana en las colonias textiles catalanas. Una aproximación de género" en *Estudios urbanos, género y feminismo: Teorías y experiencias*, Barcelona, 2013.

CASANOVAS, Roser; "La gestión de la vida cotidiana en las colonias textiles catalanas durante las primeras décadas del siglo XX", *Revista Márgenes de Arquitectura Social* nº 8 De-género, Oct-Dic de 2013.

CASAS TRABAL, Pere (dir. Recerca); *Una majoria invisible. El treball de la dona al tèxtil a la Conca mitjana del Ter (1850-2000)*, informe de la investigación del Museu Industrial del Ter. 2008

CHOAY, Françoise; *El Urbanismo, Utopías y Realidades*, Editorial Lumen, Barcelona, 1971.

COL·LECTIU PUNT 6 i CIOCOLETTO, Adriana; *Espais per la vida quotidiana. Auditoria de qualitat urbana amb perspectiva de gènere*. Editorial Comanegra, 2014.

COMAS, Francesc i SERRA, Rosa: *Colònies tèxtils. Parc Fluvial del Llobregat*, Zenobita edicions, Manresa, 2006.

CORREDOR-MATHEOS, Josep i MONTANER, Josep Maria; *Arquitectura Industrial a Catalunya. Del 1732 al 1929*, Caixa de Barcelona, 1984.

DARLEY, Gillian; *Villages of Vision*, Architectural Press, Londres, 1975. (2ª edició revisada 2007 per Five Leaves Publications)

DAVIDSON, Lorna; "Restaurando New Lanark". *Ábaco. Revista de cultura y ciencias sociales*. 1999, nº19.

DE PIZAN, Christine; *The book of the City of Ladies*, Persea, Nova York, 1998. (Títol original: *Le livre de la cité des dames*, 1405.)

DONNACHIE, Ian; HEWITT, George; Historic New Lanark, Edinburgh University Press, 1993.

DOPICO, Fausto; "Ganando espacios de libertad. La mujer en los comienzos de la transición democrática" en FRAISSE, Geneviève i PERROT, Michelle (dir.); Historia de las mujeres. El siglo XIX, tomo 4, Editorial Taurus, Madrid, 2000. (Títol original: Storia delle donne, editorial Gius. Laterza & Figli, Spa, Roma, 1990-1991-1992).

DOREL-FERRÉ, Gràcia (dir.); Habitatge obrer i colònies industrials a la península Ibèrica, actes de les jornades (2002) i el congrés (2005) celebrats al Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya, Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya, 2008.

DOREL-FERRÉ, Gracia; Las colonias industriales en Cataluña. El caso de la colonia Sedó, Publicaciones de la Abadía de Montserrat, 1992.

DUANY, Andrés; ROBERTS, Paul i TALEN, Emily; A general theory of urbanisme. Towards a System of assessment based upon garden city principles, Centre for Policy Studies and Center for Applied Transect Studies, 2014.

DUNHAM-JONES, Ellen i WILLIAMSON, June. Retrofitting Suburbia: Urban Design Solutions for Redesigning Suburbs. John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey, 2008.

DURÁN, Mª Ángeles. La ciudad compartida. Conocimiento, afecto y uso, Consejo Superior de los Colegios de Arquitectos de España, Madrid, 1998.

FERNÁNDEZ, Nuria; "Una aproximación antropológica al origen de los espacios segregados" en VV.AA. Ciudad y Mujer. Actas de curso: Urbanismo y mujer. Nuevas visiones del espacio público y privado. Málaga 1993-Toledo 1994, Seminario permanente Ciudad y Mujer, Madrid, 1995.

FOLGUERA CRESPO, Pilar; ¿Hubo una revolución liberal burguesa para las mujeres? (1808-1868) en CABRERA Pérez, Luis Alberto; Mujer, trabajo y sociedad (1839-1983), catálogo de la exposición con el mismo nombre, Ministerio de trabajo y asuntos sociales, secretaría general de políticas de Igualdad, Instituto de la Mujer, Madrid, 2005.

FRAISSE, Geneviève i PERROT, Michelle (dir.); Historia de las mujeres. El siglo XIX, tomo 4, Editorial Taurus, Madrid, 2000. (Títol original: Storia delle donne, editorial Gius. Laterza & Figli, Spa, Roma, 1990-1991-1992).

FRANQUESA, Jordi; Les comunitats jardí a Catalunya: Una experiència urbana retrobada, UPC Ediciones, Barcelona, 2009.

FRIEDAN, Betty; La mística de la feminidad, Cátedra Universitat de València, Instituto de la Mujer, 2009.

FUREY, J. L. Travel and environmental implications of school siting. Office of Policy, Economics and Innovation, United States Environmental Protection Agency, Washington, DC, 2003, vol. 20460.

GARCÍA ALMIRALL, Pilar; GARCÍA MASIÁ, Anna; Vers un model de ciutat a l'abast de les dones: Diagnosi i directrius per l'acció municipal. Universitat Politècnica de Catalunya, Centre de Política de Sòl i Valoracions, Barcelona, 2010.

EATON, Ruth; *Ideal Cities: Utopianism and the (Un)built Environment*, Thames & Hudson, London. (2002).

GILMAN, Charlotte P.; *Terra d'elles*, col·lecció L'arcà, 81 de l'editorial Laertes, Barcelona, 2002.

GONZÁLEZ, Roser; "El treball de les dones a les colònies tèxtils catalanes durant l'últim terç del segle XIX i el primer del segle XX" en *Colònies Industrials*, catàleg de l'exposició realitzada al Museu d'Història de Catalunya durant el 2010, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona, 2009.

GREED, Clara; *Women and planning: creating gendered realities*, editorial Routledge, Londres, 1994.

HALL, Peter; *Ciudades del mañana: historia del urbanismo en el s. XX*, Serbal Ed., Barcelona, 1996.

HARVEY, David; *Espacios de esperanza*, Ediciones Akal, Madrid, 2003.

HAYDEN, Dolores; *A field guide to sprawl*, W.W. Norton, New York, 2004.

HAYDEN, Dolores; *Seven American Utopias: the architecture of communitarian socialism, 1790-1975*, Cambridge, MA: MIT Press, 1976

HAYDEN, Dolores; *The Grand Domestic Revolution*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press, 1995. 1ª edició 1981

HAYDEN, Dolores. "Two utopian feminists and their campaigns for kitchenless houses". *A Signs*, 4(2), 274-290, 1978.

HAYDEN, Dolores. *Redesigning the American Dream. The Future of Housing and Family Life*, W.W.Norton & Company, Nova York i Londres, 2002 (1ª edició 1984).

HELLER, Ágnes; *Sociología de la vida cotidiana*, Editorial Península, Barcelona, 1977.

HOWARD, Ebenezer; *TO-MORROW. A peaceful path to real reform*. Routledge. Taylor and Francis group. London - New York; 2003 (Edició original de 1898 con nuevos comentarios de Peter Hall, Dennis Hardy i Colin Ward).

JACOBS, Jane; *Downtown is for People*, *Fortune Classic*, 1958. <http://fortune.com/2011/09/18/downtown-is-for-people-fortune-classic-1958/>

JACOBS, Jane; *Muerte y vida de las grandes ciudades*, Ed. Capitán Swing, Madrid, 2011. (1ª ed. en anglès el 1961).

JEFFREY, Alan; "A future for New Lanark". *Architectural Review*. Enero de 1975, v.157, nº 935.

LENNERTZ, Bill y LUTZENHISER, Aarin; *The Charrette Handbook. The Essential Guide for Accelerated, Collaborative Community Planning*, National Charrette Institute - NCI, American Planning Association - APA, Chicago, Illinois and Washington, D.C., 2006.

LUNDRIGAN FERRER, Margaret i Navarra, Tova; Levittown: The First 50 Years, Arcadia Publishing, Charleston (Carolina del Sud), 1997.

MANHEIM, Karl; Ideología y Utopía, Fondo de Cultura Económica, México, 2004.

MAX-NEEF, Manfred; ELIZALDE, Antonio; HOPENHAYN, Martín; Desarrollo a escala humana. Una opción para el futuro, CEPUR, Fundación Dag Hammarskjöld, Santiago de Chile, 1986.

MONTANER, Josep Maria; MUXÍ, Zaida; Arquitectura y política, Editorial Gustavo Gili SL, Barcelona, 2011.

MORO, Tomás; Utopía, Círculo de Bellas Artes, Madrid, 2011 (Títol original: Libellus . . . De optimo reipublicae statu, deque nova insula Vtopiae, 1516.)

MUMFORD, Lewis; Historia de las utopías, Pepitas de calabaza editorial, Logroño, 2013. (1a edició en anglès The Story of Utopias, 1922)

MUÑOZ, Francesc (Coord.), Estratègies vers la ciutat de baixa densitat: de la contenció a la gestió, Diputació de Barcelona. Col·lecció Estudis Territori, 9. Barcelona, 2011.

MUXÍ MARTÍNEZ, Zaida "Ciudad próxima. Urbanismo sin género". Ingeniería y Territorio, n. 75, Colegio de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos, Madrid, 2006.

MUXÍ, Zaida; Postsuburbia. Editorial Comanegra, Barcelona, 2013.

MUXÍ, Zaida Transgrediendo límites. Mujeres constructoras de casas y ciudades. Beyond limits. Women builders of space, en procés de publicació durant el 2017.

MUXÍ, Zaida; CASANOVAS, Roser; CIOCOLETTO, Adriana; FONSECA, Marta; GUTIÉRREZ VALDIVIA, Blanca; ¿Qué aporta la perspectiva de género al urbanismo? En Revista Feminismos nº 17 Junio 2011.

NASH, Mary; "Identidad de género, discurso de la domesticidad y la definición del trabajo de las mujeres en la España del siglo XIX" en FRAISSE, Geneviève i PERROT, Michelle (dir.); Historia de las mujeres. El siglo XIX, tomo 4, Editorial Taurus, Madrid, 2000. (Títol original: Storia delle donne, editorial Gius. Laterza & Figli, Spa, Roma, 1990-1991-1992).

NEL·LO, Oriol; "Herencias territoriales, exploraciones geográficas y designios políticos" en SCHULZ-DORNBURG, Julia. Ruinas Modernas. Una topografía de lucro. Barcelona: Àmbit Servicios Editoriales, Colección Palabra y paisaje, 2012.

OWEN, Robert; A New View of Society and Other Writings, Penguin Classics, London, 2007.

PARKER, Martin; FOURNIER, Valérie; i REEDY, Patrick; The Dictionary of Alternatives. Utopianism and Organization, Zed Books, London – NY, 2007.

PERROT, Michelle; "El ama de casa en el espacio parisino durante el siglo XIX" en Historia Urbana, núm.1, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació. Universitat Politècnica de València i Conselleria d'Obres Públiques de la Generalitat Valenciana, València, 1992.

PERROT, Michelle; *Mujeres en la ciudad*, Andres Bello Editorial, Santiago de Chile, 1997.

RAINERO, Lìliana; RODIGOU, Maite; *Indicadores urbanos de gènere. Instrumentos para la gobernabilidad urbana*. CICSA, Còrdoba, 2001.

RIVERA Garreta, Marìa-Milagros; *Nombrar el mundo en femenino. Pensamiento de las mujeres y teorìa feminista*, Icària Editorial, Barcelona, 1994.

SABATER, Joaquim (coord.); *Patrimoni i projecte territorial*, Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge, Diputació de Barcelona, març del 2004.

SERRA, Rosa; "Colònies industrials, espais per a treballar i viure" en Barcelona Metròpolis. *Revista d'informació i pensaments urbans*, Ajuntament de Barcelona. Primavera, 2008.

SERRA, Rosa; *Colònies tèxtils de Catalunya*, Angle Editorial i Caixa de Manresa, Manresa, 2001.

SIMONS, Walter; *Cities of Ladies. Beguine Communities in the Medieval Low Countries. 1200-1565*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2001.

SMITH, Angel; "Industria, oficio y gènere en la industria textil catalana", desde 1833 hasta 1923. *Historia Social*, n 45, 2003, pp.79-99

SOLÈ, Josep Maria; Límites inciertos. Mirada y desenfoque, en *Postsuburbia*. Comanegra, Barcelona, 2013.

SPAIN, Daphne; "La importancia de los espacios de gènere femenino en el àmbito pùblico" en Diputació de Barcelona *Urbanismo y gènere. Una visió necesaria para todos*, Barcelona, 2005.

TACHIEVA, Galina; *Sprawl Repair Manual*, Island Press, Washigton-Covelo-Londres, 2010.

TERRADAS, Ignasi; *Les colònies industrials. Un estudi entorn el cas de l'Ametlla de Merola*, Les eïnes, Estudis Laia, Barcelona, 1979.

THOREAU, Henry David; *Walden o la vida als boscos*, Símbol editors, Barcelona, 2011. (1a edició en anglès *Walden or the life in the Woods*, 1854)

TORNS, Teresa; BORRÀS, Vicent i MORENO, Sara; "La vida quotidiana. Exploració d'un marc conceptual i d'una proposta d'indicadors" en *Working Paper* n. 10, Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball, Barcelona, 2006.

TRISTÁN, Flora; *Paseos por Londres*, Global Rhithm Press, Chicago, 2008.

UNGERS, Liselotte i O.M.; *Las comunas en el nuevo mundo: 1740-1971*, Editorial Gustavo Gili SL, Barcelona, 1978. (1ª edició en alemany 1972)

VALL, Pere; *De colònies tèxtils a Parc Fluvial - El Sistema de Colònies Tèxtils del Baix Berguedà*. Gènesi i revaloració. Enginyers Industrials de Catalunya Associació/ Col·legi. Marcombo Boixareu Editores, 1999.

VESTBRO, DickUrban; HORELLI, Liisa; Design for Gender Equality: The History of Cohousing Ideas and Realities. *Built Environment*, 2012, vol 38, n 3.

Recursos electrònics

BLASCO, José Antonio, El modelo original de la ciudad-jardín (Garden City) en el blog digital *Urban Networks*, publicat el 13 de febrer del 2016. <http://urban-networks.blogspot.com.es/2016/02/el-modelo-original-de-la-ciudad-jardin.html>

CNU, www.cnu.org

Charrettes: <http://www.dpz.com/Charrettes/About>

Conferència d'en Manuel Solà-Morales, curs 2009-2010 titulada "La urbanitat de l'arquitectura". <http://upcommons.upc.edu/handle/2099.2/1236>

Diccionario Real Acaemia Española <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=urbanitzaci%F3&operEntrada=0>

Diccionario Real Acaemia Española <http://dle.rae.es/?id=b8MBqYy>

Dossiers IDESCAT, n. 10, junio 2012, ofrece datos para Catalunya que lo confirman. Por ejemplo, en parejas con hijos, un 59% de los hombres participan poco o nada de las tareas de la reproducción. (3/12/12). <http://www.idescat.cat/cat/idescat/publicacions/catalog/pdfdocs/dossier10.pdf>

LEINBERGER, Christopher B. March 2008. "The Next Slum?", The Atlantic <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2008/03/the-next-slum/306653/>

Moravians at Herrnhut by Dan Graves, MSL, <http://www.christianity.com/church/church-history/timeline/1701-1800/moravians-at-herrnhut-11630204.html>

TCPA, <http://www.tcpa.org.uk/>

The Charter of the New Urbanism. https://www.cnu.org/sites/default/files/charter_english.pdf

National Charrette Institute: <http://charretteinstitute.org/>

New Lanark. Sitio de New Lanark Conservation Trust: <http://www.newlanark.org>

New Lanark World Heritage Site, el blog: <http://www.newlanarkblog.org/>

Robert Owen, fundador de New Lanark site: <http://www.robert-owen.com/>

The subjection of women <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1869.pdf>

Títol del documental: "Aprendiendo del New Urbanism" realitzat dins la investigació Postsuburbia: <https://www.youtube.com/watch?v=igpqmGlrVpU&t=1212s>

UNESCO, New Lanark, Patrimonio de la Humanidad: <http://whc.unesco.org/en/list/429/>

